

LUGEMISPALU

V klassile

**Eesti Riiklik Kirjastus
Tallinn 1960**

A-22952

LUGEMISPALU

V KLASSILE

Koostanud
A. KRITSA

08008

ARHIIVKOGU

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1960

LUGEMISSALU
V. KLASSILE

1913

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
46080

ARHIIVKOGU

TALVELAUL.

Muia Veetamm

Lumest valendav väli on lage ja puhas.
Üle välja viib vastaetud talvetee,
mis sirutub silmotse jõe poole luhas
ja kutsub mind valgesse kaugusse.

Jõe jää on veel noor ja kõmiseb kurjalt,
nii kurjalt, et meenub muinasloo taat,
kes kukkus kord vette ta liig nõrgalt turjalt
ja sõidab nüüd alljää kui mardus-piraat.

Jõe kaldal on sarapuud õitsemas härmas
ja toomedki õies taas, nagu siit näib.
Kuid õites on vaikus... Vaid orav erk-kärmas
neid tasasel krabinal poetamas käib.

Ma lähen ja lähen... ja jõuan soole.
Suvel suitses siin sookailu võserik...
Nüüd aga siin — vaatan ükskõik kuhupoole —
on silmapiir avar kui tulevik.

AHJUALUNE.

Eesti muinasjutt

Mõisahärra käskis kokal head sööki keeta.

Seisis ka suur katel tulel, kus kes-teab mitme talle liha sees.

Kokk istus katla ees ja õhutas tuld.

Korraga tuleb ahju alt põranda seest välja väike mehike ja küsib:

«Armas sõber, anna ka mulle natuke hüva rooga maitsta! Kõht mul tühi ja süda vesine nagu kalapüüdjal.»

«Ei tohi anda,» vastab kokk, «isegi suur pere ootamas.»

«Anna tilgake leentki!» palus väike mehike uuesti.

«Noh, võta siis peale!» ütles kokk ja andis mehikesele kulbitäie leent kätte.

Aga niipea kui kulp mehikese käes oli, sõi ta silmapilk terve paja tühjaks ja kadus siis jälle ahju alla.

Mis ehmunud leehoidjal nüüd peale hakata?!

Läks vaene mees härra juurde ja rääkis asjaloo nuttes ja kaevates ära.

Härra ei uskunud esiti koka juttu, aga kui see jumala nime suhu võttes asja ihust ja hingest tõendas, sai härra oma meelepaha üle ometi võimuse ja käskis kokka uue paja tulele panna. Lisas aga kindlasti juurde: «Kui väike mehike jälle peaks tulema, siis viruta talle kulbiga pähe!»

Kokk läks tööle, ja peagi podises jälle piduroog tulel.

Jällegi tuleb väike mehike ahju alt välja ja palub natuke leent kotikese sisse, mis tal kaelas.

«Ei tohi anda,» ütleb kokk. «Härra käskis sulle kulbiga pähe virutada.»

«Ära löö, armas sõber!» palus väike mees. «Küll ma sind jälle aitan, kui sul mõnikord kitsas käes on. Mu naine on kodus haige. Ei ole mul roategijat ega veetoojat. Lase, ma panen ühegi kulbitäie leent siia kotikesse, et vaesel ohkajal natukenegi keha kinnitada!»

Kokk mõtles ka: «Ega ta ometi nii häbematu või olla kui enne, ja kui palju tema haige naine siis ikka jõuab ära süüa.»

Andis kulbi mehikese kätte.

Silmapilk oli leem ühes lihaga kotis, pada tühi ning mehike kadunud.

Mis nüüd teha?

Kokk kaebas härrale jälle oma õnnetuse ning nuttis ja kaebas veel enam kui enne. Härra sai vihaseks kui tuli, sõimas kokka ja lubas ta majast välja ajada, kui kolmaski kord veel oma ametit paremini ei mõista pidada. Väikese mehikese käskis aga härra silmapilk surnuks lüüa, kui see ennast kõõgis peaks näitama.

Jällegi uus pada tulel.

Väike mehike ka seal.

Kokk võttis kulbi ja karjus: «Härra käskis su otsekohe surnuks lüüa, sina petis!»

«Ära löö, armas sõber! Kes teab, mis puudus ja nälg sind ennastki veel elus ootab. Küll mina sind siis jälle aitan, kui võin. Mul väeti laps kodus näljas, haige abikaasa suri ära, ei ole mul enam söögikeetjat ega joogitoojat. Anna mu väetile lapsele ometi poolgi kulbitäit leent!» palus väike mehike.

Koka süda läks jällegi haledaks ja ütles seekordki hea mees: «Kui palju niisugune lapsepõnnike siis ikka jaksab ära süüa! Säh, võta peale!»

Silmapilk oli pada aga jälle tühi ja väike mehike kadunud.

Nüüd oli vaesel kokal palk oodata.

Väriseva häälega ütles ta härrale: «Väike mees varastas jälle leeme tulelt ära!»

«Sina üleannetu, kasi minema!» karjus härra. «Et sa mind aga siiamani truult oled teeninud, siis luban sul veel täna ööseks siia jääda, aga homme pane oma kribukrabu kraam kokku ning kasi minema!»

Härra pani kupja leent keetma ja ütles: «Kui väike mehike end jälle peaks näitama, siis löö ta otsekohe surnuks!»

«Hea küll, härra!» ütles kubjas. «Küll ma talle virutan.»

Pandi pada tulele.

Jällegi väike mehike seal ja palub natuke leent.

«Või leent sulle tarvis, sina kelm!» karjus kubjas ning virutas väikesele mehikesele kulbiga niisuguse paugu pähe, et mehike kui kera ahju alla tagasi veeres.

Roog sai ka valmis ja härra meel oli hea. «Ega mehike enam oma nina põletama tule!» ütles ta.

Teisel päeval võttis kokk oma varandusekotikese selga ja tahtis köögist välja minna.

Korruga väike mehike seal, pea rätikuga kinni seotud, ja ütles kokale: «Tule, sõber, jäta ka mind jumalaga! Mul on sulle teele veel midagi kaasa anda.»

Kokk sammuski mehikesele järele.

Ahju all oli ilus suur elukoht, kus oli mitut moodi asju ja värkisid sees.

Mehike viis koka esimesest toast läbi ja jäi siis väikeses kambris laudikese ette seisma. Võttis laudilt karbikese ja ütles: «Säh, sõber! Siin on su heateo eest palk. Kui sul midagi tarvis on, siis koputa aga nimetissõrmega karbi kaane peale ja nimeta oma soov.»

Kokk tänas väikest meest kingituse eest ja tuli jälle kööki tagasi.

Ka kubjas oli seekord köögis.

Kokk võttis karbikese, koputas nimetissõrmega kaane peale ja lisas juurde: «Leivakott teekäijale!»

Kohe leivakott väljas. Kokk laskis veel mitu asja karbikese abil välja tulla, ja kubjas ei jõudnud karbikest küllalt imestada. Küsis siis: «Ütle ometi, sõber, kust sa selle kalli karbikese said?»

Kokk rääkis kupjale kõik ära ja läks siis ise teele.

«Kui asi nii on, siis pean ma väikese mehikese käest niisamasuguse karbikese saama. Küll ma eelse kõrvalopsu jälle heaks teen. Oot, oot, panen paja tulele!»

Kubjas keedab ja keedab, keedab ja ootab, aga mehike ei tule. Hüüab viimaks: «Sõber, tule ometi külaliseks!»

Oligi väike mehike seal.

«Miks sa mind kutsud? Mul koka sööki küllalt veel kodus,» ütles väike mees.

«Katsu ometi! Ega see midagi ei maksa!» ütles kubjas.

Väike mees katsus ka ja ütles siis: «Ole terve! Tule nüüd kaasa, ma maksan ka kulu ära.»

«Mis suur kulu see ka on!» ütles kubjas ning astus rõõmsal meelel väikesele mehikesele järele.

Kubjas sai ka karbikese; tuli tänamata ja sõna lausumata väikese mehikese juurest ära. Ruttas siis härra juurde ning palus tähele panna, mis sünnib, kui ta sõrmeaga karbi kaanele koputab.

Koputas ka.

Karbist kargas väike mees välja, raudnui käes, ja hakkas härrat ja kubjast vemmeldama, kuni mõlemad maas poolsurnud olid. Kadus siis ühes karbikeseaga ära.

Väikest mehikest ei näinud aga keegi pärast seda enam.

LUGUSID HERAKLESEST.

(A. Haava tõlke järgi)

Herakles hällis.

Herakles, Zeusi poeg, oli kreeka suurim kangelane. Zeus oli poisikesele juba hällilapsena palju jõudu andnud ja talle kuulsusrikka tuleviku määranud.

Jumalate kuninganna Hera aga vihkas Heraklest juba selle sündimisest peale ja kiusas teda kogu eluaja.

Kui Herakles oli vaevalt kaheksa kuud vana, saatis Hera kaks koledat madu poisikest surmama. Maod pugesisid öösel läbi lahtise ukse tупpa, kus väike Herakles magas oma ema voodi kõrval vasksel kilbil.

Ähvardavalt keereldes ajasid ussid endid saba peale püsti ja sirutasid susisedes oma pikad kaelad üle kilbi ääre, et Heraklest mürgihammastega salvata.

Herakles, kes ei olnud veel uinunud, märkas madusid, kuna nende silmad kiirgasid nagu tuli, nii et tuba oli täiesti valge.

Lapsehoidja, kes istus poisikese juures, nägi neid samuti ja hakkas suure häälega karjuma.

Kui ema nägi oma last surmaohus, hüppas ta voodist ja sööstis valjusti appi hüüdes madudele kallale.

Aga noor Herakles aitas ennast ise. Ta tõusis kiiresti istukile, haaras kummagi käega koletistel kõrist kinni ja pigistas nii, et madudel keeled suust välja tulid ja allapidi rippusid.

Küll maod väänlesid ja tõmblesid ning keerlesid siia ja sinna, kuid Herakles ei lödvendanud oma haaret enne, kui koletistel oli hing väljas ja kehad kanged. Siis sirutas ta naeratades oma käed, mis hoidsid surnud madu-
sid, väriseva ema poole.

Nüüd tormas tuppa ka Heraklese kasuisa Amfitrüon, kes oli kisa peale üles ärganud. Tal oli haljas mõök käes. Tema kannul jooksis salk sõjariistus kaaslasi. Kuid teha polnud enam midagi: võidetud vaenlased lamasid surnult maas. Väike laps oli nendest jagu saanud.

Imestades märkas Amfitrüon, millist jõudu omab poisike. Ta laskis Teebaist Zeusi ennustaja Teiresiase kut-
suda ja jutustas talle nähtud imet. Pime ennustaja kuu-
lutas vanematele ja kõigile sealolijaile Heraklese tulevase
tegusid: maal ja merel hävitab kangelane koledaid kisk-
jaid, lööb maha kurjategijaid, võidab hiiglasi, võtab ette
võidurikkaid sõjakäike.

Kangelastegude ja nähtud vaevade tasuks antakse talle
pärast surma eluase jumalate kojast, kus ta elab koos nen-
dega õnnes ja rahus.

Heraklese noorpõlv.

Amfitrüon, kuulnud Teiresiase ennustust, otsustas
Heraklest kangelasekutsele ette valmistada. Selleks palkas
ta kõige kuulsamaid õpetajaid.

Ta ise õpetas poisile sõjavankri juhtimist, kuna ta oli
selles kunstis eriti osav. Kõige kuulsamate kangelaste juh-
timisel harjutas Herakles maadlust, rusikavõitlust, vibu-
laskmist ja vehklemist. Talle anti õpetust ka kirjatähtede
tundmises ja tsitrimängus.

Muusika õppimine ei edenenu Heraklesel aga nii hästi
kui kehaharjutused ja sõjakunst, sest tsitri keelte õrnade
helide jaoks oli tema käsi liiga tugev.

Nii juhtuski ühes õppetunnis, et muusikaõpetaja,
auväärt laulik Linos, lõi Heraklesele sõrmedele, kuna õpi-
lane ei olnud vajalikult tähelepanelik. Selle üle vihastus
Herakles ja virutas tsitriga Linosele vastu pead, nii et
vanamees surnult maha langes.

Mõrv, kuigi see oli ette kavatsemata ja kuigi Herakles
seda kahetses, vihastas ja ühteagu kohutas Amfitrüoni.

Kartes, et poisike võib ägedushoos ei tea mida teha, saatis ta Heraklese Kitaironi mägedesse oma karjaste juurde.

Värskes mägedeõhus ja vaba karjaseelu tingimustes sirgus Herakles hiigelsuureks ja tugevaks noormeheks, kelles võis esimese pilguga ära tunda Zeusi poega.

Kaheksateistkümneaastaselt oli ta neli küünart * pikk ja omas suurt kehalist jõudu. Ta silmad särasid kui tuleleek. Vibulaskmisel ja odaheitmisel tabas ta alati märki.

Herakles võitleb Hüdraga.

Kangelase kasvav kuulsus ei andnud kuninganna Herale rahu. Ta ei sallinud seda, et Herakles oli Teebais oma kaaskodanike seas lugupeetud ja oma koduses elus õnnelik perekonnaisa.

Et Heraklese õnne hävitada, saatis Hera talle raske haiguse, mis röövis Heraklese mõistuse. Kangelane ei tundnud enam ära oma poegi ja pidas neid röövloomadeks. Ta viskas pojad tulle, kus need hukkusid.

Mõne aja möödudes toibus kangelane oma haigusest. Kui Heraklese meeltesegadus möödus ja ta teadlikuks sai oma julmast teost, valdas teda sügav kurvameelsus.

Pidades end kurjategijaks, kes ei või elada Teebai kodanike keskel, siirdus ta kaugete metsade üksindusse.

Kui aeg oli Heraklese südamevalu leevendanud, rändas ta Delfisse, et küsida Apollo oraaklilt, kuidas oma rasket süütegu lunastada.

Oraakel käskis kangelasel minna oma isade linna Tirünsi, kus valitses kuningas Eurüsteus, ja teenida teda 12 aastat, täites sõnakuulelikult ja vastu rääkimata kõik kuninga käsud.

Jumalate pojalt ei olnud kerge hakata käsualuseks. Kuid Herakles alandas end, nii raske kui see ka oli, ja rändas Eurüsteuse juurde, et teda sulasena teenida.

Varsti pärast seda oli kuningas Eurüsteus oma kardetud sulase jaoks välja mõtelnud järgmise töö.

Ta andis Heraklesele käsu hävitada Lerna soo Hüdra. See oli määratu suur üheksa peaga madu, kes asus Lerna soos, kust ta aeg-ajalt välja ilmus ja karju hävitas ning maad laastas.

*) küünar — vanaaegne pikkusmõõt — 53,34 cm.

Kaheksa pead olid tal surmatavad, keskmine, üheksas, aga surematu.

Hüdra vastu välja minnes võttis Herakles oma vahva onupoja Jalaose sõjakaaslasena ühes. Jalaos seisis hobustejuhina tema kõrval, kui nad koopa juurde sõitsid, kus madu elutses. Herakles hüppas vankrilt oma vibuga maha ja mässis noolte ümber pigitatud ja väävliga immutatud takku. Pistnud selle põlema, sihtis ta noole koopa suust sisse, et peletist oma urkast välja kihutada.

Viha täis, sisisedes ja susisedes ilmus madu koopasuhu ja ajas oma üheksa kaela ja üheksa keelt ähvardades välja. Haljas mõök käes, kilp varjuks ees, kargas Herakles maole kallale, ja kuna see end sabapidi tema jala ümber mässis, hakkas ta temal ruttu päid maha rajuma. Kuid sellest ei olnud mingit kasu. Iga maharaiutud pea kohale kasvas verisest kaelast kaks pead asemele. Ühtlasi ronis soomudast hiigelvähk välja ja hakkas oma suurte sõrgadega Heraklese säärt näpistama.

Kuid Herakles sai vähist ilma suurema vaevata jagu, kuna ta tema teise jalaga, mis vaba oli, oma kintsu küljest minema pühkis ja ta kilpkuue tuhandeks tükiks puruks tallas. Siis kutsus ta Jalaose appi. See pistis lähedal oleva metsatuka põlema, ja niipea kui Herakles Hüdral ühe pea maha lõi, tõmbas Jalaos põleva tukiga üle värskes haava, nii et veri susises ja kõrvetatud kaeltest enam uusi päid ei tõusnud. Sel viisil sai kangelane viimaks kõik pead maha. Surematu pea viskas ta aga sügavasse auku ja vee- retas raske kaljurahnu peale. Siis lõikas ta Hüdra kõhu lõhki ja kastis noolte otsad mürgise sapi sisse. Kelle keha niisugune nool riivas, see pidi surema.

Herakles puhastab Augiase tallid.

Eurüsteuse sõbral, Kreeka kõige rikkamal kuningal Augiasel oli tallis mitte vähem kui kolm tuhat veist. Tore- daid loomi oli nende hulgas: kolmsada härga lumivalgete jalgadega, kakssada purpurpunast, kaksteistkümmend lui- gekarva valget ja üks niisugune härg, kes nagu täht helendas. Selle tohutu karja mitme ja mitme aasta sõnnik oli laudast välja viimata.

Herakles sai Eurüsteuselt käsu viia kogu sõnnik Augiase tallist üheainsa päevaga välja. See oli mitte ainult kõige

alatum ja mustem töö, mis jumalate pojale peale pandi, vaid see ülesanne tundus Heraklesele ka võimatu täita olevat.

Herakles läks siiski Augiase juurde, vaatas talli hool-
salt üle ja ütles kuningale:

«Sinu kallistel loomad on väga halvad ja virtsased
asemed, ja üleüldse on see sõnnikulaut sinu kuningalos-
sile väga pahaks naabriks. Sa ei tea tõepoolest enam, kui
armsasti lõhnavad roosid, mis sinu aias õitsevad, ja kui
kosutav on õhk, mis mägedelt alla puhub, sest sõnniku-
hais, mis tallist tuleb, matab kõik ära.

Mina nüüd oleksin küll see mees, kes sellele hädale abi
leiaks, nii et sa jälle puhtamat õhku sisse saaksid hingata
ja sinu loomad paremad asemed oleksid. Praegu on nad
sõnnikuga koos, et enam nende värvistki aru ei saa, eriti
neid punaseid ja valgeid, kelle peale sa nii uhke oled, ei
tunne enam äragi. Muidugi, kerge see töö ei ole, aga kui
sa mulle kümnenda osa oma karjast palgaks lubad, siis
tahan talli üheainsa päevaga puhtaks teha.»

Augias, kes Eurüsteuse käsust midagi ei teadnud, vaa-
tas lõvimantlis võõrale imestunult otsa. Hoolimata tema
hiiglase välimusest, pidas ta Heraklest ometi meeletuks
hooplejaks, sest et niisugune lubadus näis võimatu ole-
vat. Seepärast oli Augias kõigega kohe nõus, kuna arvas,
et lubatud palka maksta ei tule, ning oli uudishimulik, kui-
das võõras tuulepea oma lubadust täitma hakkab.

Herakles aga laskis endale õhtuks süüa ja juua anda,
sõi hea isuga, jõi tubli sõõmu peale, heitis kohe puhkama
ning uinus rahulikult magama, sest plaan homse jaoks oli
tal valmis.

Teisel hommikul tõttas kuningas Augias kohe talli
juurde. Ta tahtis näha, kuidas kangelane sõnnikut tõstab.
Herakles aga ei mõelnudki sõnnikutõstmise peale, vaid
lõhkus talli mõlemast otsast tüki müüri maha, kaevas
kanalid ja juhtis nende kaudu kaks jõge, mis sealt lähe-
dalt mööda jooksid, talli sisse, nii et vesi lühikese ajaga
kõik sõnniku välja viis.

Imestades vaatas kuningas seda lugu pealt. Ta tundis,
et kangelase tarkus pole väiksem kui ta jõud. Aga ihnel
mehel oli kahju palgast, mis ta Heraklesele oli lubanud, ja
ta salgas lepingu maha.

Kui Augiase poeg palus isa, et ta oma lubadust täidaks,
kihutas ta poja maalt välja. Ka Heraklest käskis ta mi-
nema minna. Nii jäi kangelane oma palgast ilma.

Herakles aga maksis sõnamurdjale kätte. Kui ta teenistusaeg Eurüsteuse juures täis sai, kogus ta suure sõjaväe ja hävitas petise linna tule ja mõõgaga ära. Kuninga enese aga tappis ta mürgitatud noolega. Augiase poja, kelle isa tema pärast maalt välja saatis, kutsus ta koju tagasi ja pani isa asemel kuningaks.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID.

1. Miks täitis Herakles kõik Eurüsteuse käsud?
2. Kuidas toimis Herakles Augiase tallide puhastamisel ja kuidas see tegevus teda iseloomustab?
3. Milles avaldub Heraklese tänulikkus?
4. Kuidas hinnata Augiase käitumist?
5. Missugune lugu Heraklesest meeldib kõige rohkem? Miks?
6. Missuguseid omadusi hindasid kreeklased oma kangelaste juures peale tugeva jõu? Tuua näiteid Heraklese lugudest.

SIGA.

Jakob Tamm

Paar korda siga küna ümber käis,
säääl sees tal toitu veel, kuid sellega mis teha?
Kõht seal kindlalt tuubitud ju täis,
nii täis, et ägisemas keha;
ja ega ülearu süüa või,
ka selle asjale on loodus seadnud raja.
Kuid siga katsus veel ja sõi:
mis täis, see täis, säääl pole kartust vaja!
Kas siputa, ei suutäis alla läe,
ehk oleks söögil kas või saia sisu...
«Mis tühjal!» mõtleb siga: «Näe!
mis toit see on — ei äratagi isu!...
Käi välja künast, välja solk ja risul!»
Säääl südikalt ta kärssa sirutas
ja, viudi, kummuli siis küna virutas.

See tuleb ette sagedasti ilmas,
et siis, kui sinust kannetakse tulu silmas,
ka kiidetakse kõrgeks sind;
kui aga sinu abi pole enam vaja,
siis kuuled kohe mõnituste kaja,
siis otsas on su hind.

SIIL.

Fr. Tuglas

Võiks alustada vahest nõndagi:

Elas kord kaks last — Mart ja Maret. Nende kodu oli kehv ja maja madal. Ning nende vanemad tegid hommikust õhtuni tööd. Aga nemad ei märganud veel täisealiste hooli ega muresid. Olid alles väikesed, mängivad lapsed.

Ja mänguna võtsid nad veel kõike. Mängu oli täis maja, õu ja õuetagunegi. Kõik alles elas nende ümber. Elased hallid kivid õuemurus, elas vana pihelgas õueväravas ja kaevukook õuenurgas. Elased ja ajasid omavahel juttu, nagu jutlesid kõik koduloomadki.

Isa ütles küll, et nende vana hiirukas hobune on lihtsalt laisk, aga lastele näis, et ta mingi sügava mõtte pärast kohe käsku ei kuule. Ja ema kurtis, et karjakoer Mobi käivat metsas linnupesi rüüstamas; kuid koju tulles paistis, et ta hoopis suuremaist seiklusist võiks jutustada. Ning vana kass Tiits keerutas oma kahust hända, tulles aida alt ja suundudes laopeale, väga saladuslik nägu peas. Kõik nad teadsid midagi erilist ja jutustasid sellest omal kombel teistelegi.

Võiks rääkida veel paljugi sellest mänglevast elust, mis peitus podisevas leivamõhes, kägisevas seinakellas või miilavas tuleõukas. Kuid kõik see viiks nii pikale, et lõppu ei tulekski. Ja sellepärast jutustagem ainult ühest loomast, kes jäi lastele kauemaks meelde kui ükski teine.

Oli kord jällegi väga kaunis kevadpäev. Ja oli parajasti karja pärastlõunane väljalaskmise aeg. Kuid Mart ja Maret olid karja jaoks veel liiga väikesed. Ja sellepärast hoidiski seda võõras poisike, kes juba maast madalast kandis Kusta täismehe nime. Oli temagi alles väike, kõhetu, paljasjalgne poisike. Aga ta tuli veelgi kehvemast kodust, teenis võõraid ega võinud võtta kõiki asju enam kaugeltki mänguna...

Kuid hea poiss ta oli ja mõistis isegi veel laste mängusid. Tal oli viisiks küll ümbritsevaist asjust hirmulugusid jutustada. Metsas pidid tema järgi olema hirmsad hundid, ojas süllapikkused havid, koopamäele aga maetud rahapada, mille kohal vilgub virvatuli. Kuid tema silmist paistis, et ta ise oma juttu ei usu. Ja nii oli hea tema lugudega mängida, tarvitsemata liialt karta...

Nii siis oli Kusta oma karjaga p arajasti minemas, kui lapsedki jaole jõudsid. Ja muudkui kaasa kippuma. Ema, kes kirnus aidatrepil võid, triibuline põll ees, lausus lõpuks:

«No minge, kuid ärge ära eksige. Ja hoidke ussi eest! Sina, Kusti, pea neid silmas!»

Ja siis nad juba läksidki: ees paar-kolm lehma, h arjavarss Punu ja viis-kuus lammast ning lapsed nende taga. Mobist aga jätkus kõikjale, ette ja taha ning kõrvale, tänu tema neljale jalale.

Kohe tanumi taga, teispool vesist heinamaa-siilu, algas mets: esiteks v oserikku, siis kõrgeid puid, raiesmikke ja jälle metsa ning metsa.

«Ja nõnda maailma lõpuni,» kinnitas Kusta, «ainult mets ja mets!»

«Oled sa seal käinud?» päris Mart. «Seal maailma lõpus?»

«Teadagi! Kui see must utetall kord ära kadus, läksin teda otsima. Ja kust ma ta leidsin? Seisis otse maailma serva peal, jalad harkis, ja n aksis rohtu. Ning tema taga polnud enam midagi.»

«Oi, kui naljakas!» kilkas Maret.

«Naljakas neh,» oli Kustagi nõus, «mis seal veel r  akidagi.»

Agaga vahepeal olid nad juba metsani jõudnud. Ja siin oli ikka huvitav kuulata puude juttu. Ei nad metsas küll vestelnudki eraldi, vaid kõik korraga koos. See oli sügav-sügav kohin, see nende jutuk oma. Kuid kui sedagi  ieti teraselt kuulata, siis oleks nagu siingi üksikuid sõnu seletanud.

«On aga pehme tuuleke!» m onules kõrge m annilatv kõikudes. — «Läheb korda, läheb korda!» liputas haab lehti. — «Mul aga siin vilu ja vaikne olla!» piuksus peen k uuvits paksu metsa all.

Siis aga harvenesid jälle puud ja ees avanes raiesmik. Oli siin kände, laastuhunnikuid ja haopinusid, oli vaarikap o said ning maasikav alju, kõige kohal aga üksikud osisirged seemnem annid. Mis nende k aharad ladvatutid omavahel sosistasid, seda küll alla enam ei kuulnudki . . .

Siin armastas Kusta oma karjaga peatuda: Ühtlasi mets ja ometi avarustki, rohi paiguti rinnuni, agaga loomad siiski näha. Lehmad rohmivad oma pikkade keeltega rohtu, lambad n aksivad siit ja sealt ning tallekese pea viskub kep-

seldes põõsa tagant õhku. Kõikjal silmale-kõrvale rõõmu: rähn täksib kuskil ligidal, kägu häälitseb kajavalt kauge- mal, aga kõrgel männilatvade kohal ujub sinises taevas kanakull.

Keset raiesmikku oli metsameeste onnivare, selle ees suur känd, ümber aga juba rohtukasvanud tuleasemed. Siin just oli hea istuda, mängida-meisterdada. Siin need paremad jutudki meelde tulid.

Nüüd hakkas Kusta pajukepist pilli tegema. Lõikas otsad lühemaks, kloppis koore lahti, lõikas peale häälesälgu, pistis suulise sisse — ja juba ta häälitseksi. Ega küll kes teab kui keerulist lugu — ikka vaid «pii» ja «pii» — aga oli vähemalt oma tehtud!

Ja siis hakkas Kusta jällegi jutustama. Ei kohuta aga säärasel päikesepaistelisel päeval isegi lood ussides ja huntides. Omad loomad on ümber, otsekuu täisealiste ring laste kaitseks. Nemad on rahulikkus ise ja mõjuvad ka rahustavalt.

Üksnes Punu-pullikesele käisid vahel pillerkaari tujud peale. Mida ta nüüdki ehmus või millise vembu välja mõtles? Äkki ta tõstis pea, nagu kuulatades, viskas hännaga — ja pistis siis raginal läbi vaarikarägastiku. Sedamaid oli ka Kusta jalul:

«No seda õelust küll!» Ja seepeale lastele, ise juba joos- tes: «Istuge paigal — muidu kaote ära!»

Ja siis kadus ta isegi. Veel kaugelt kostis ta võtatamist ning Mobi haukumist.

Mart ja Maret istusid kannul. Aga äkki oli ümber kõik vaiksemaks jäänud. Kägu ei kukkunud enam ja rähn tok- sis unisemalt. Lõi korraks, vaikis, lõi jälle — ja siis nagu tukastas.

«Kuhu see Punu küll jooksis?» sosistas Mart. Ja nad küsitlesid vastamisi: «Kas maailma äärele?» — «Seisab seal otse serva peal?» — «Nilpsab keelega rohtu?» — «Jalad harkis?»

Ja nad rääkisid üha tasemini. Ning neil oli igavusest kõhe. Utetalle loos oli see lõbus. Polnud enam lõbus Punu loos.

Siis kuulsid nad äkki selja tagant haovirnast rabinat. Ja sinnapoole pöördudes otse kivinesid kohale.

Ei olnud see suuremaist suurim loom, kes tuigerdas sealt vanale tuleasemele. Oli mingi hall mäta, musta terava ninaga, väledalt sibavate käppadega. Tuli pehmel vudi-

nal, koonuga kui jälgi ajades. Ja nüüd oli ta juba liikumata vahtivate laste juures.

Siis kiljatas Maret, ja sedamaid olid nad mõlemad kännu otsas püsti. Aga sedamaid sündis ka tolle imelooma midagi veidrat. Ta nagu vähenes, tõmbus kokku, ega olnud tal enam koonu ega käppi. Oli vaid nagu vubisev nõelapadi.

«Mis see on?» sosistas Mart.

«Kui on uss?» kõhkles Maret.

Sest kuigi ussil oli suur osa laste kujutlusis ja kartusis, polnud nad teda ometi kunagi näinud. Temast vaid räägiti ja tema eest hoiatati. Kui nüüd tuleb ja kargab kallale?

Kuid siis juba kostiski eemalt põõsaste raginat, Mobi klähvimist ja Kusta vandumist. Ning hetk hiljem ilmusid nad kolmekesi jälle nähtavale — Punu, Mobi ja Kusta — kõik ähkides, nagu oleksid tõesti maailma otsast jooksnud.

«Noh, mis teie siis —?» imestles Kusta.

Kuid lapsed osutasid ainult kätega, suutmata midagi öelda.

Samal hetkel oli aga Mobigi imelooma avastanud. Ta kargas larinal selle kallale, kuid põrkas sedamaid ka tagasi. Ja ta haukumises oli hädaldav toon.

«Ohoo, see on ju siil!» hüüdis Kusta seiklusvalmilt. «Selle võtame kinni!»

Ja oli otsekohe selge, et ta seda looma esimest korda ei näinud ning teda sugugi ei kartnud. Ta harutas juba jooksul poolenisti hargnenud jalaräti lahti ja laotas maha ning hakkas siis looma kepiga sellele veeretama. Nüüd oli see täitsa ümarik nagu kera, ainult pobises ja puhkis. Lapsed seisid ikka veel hirmunult eemal ja Mobi klähvis kilavalt.

«Ja teie kartsite teda?» hooples Kusta. «Rumalad! Ei tema tee kellelegi midagi. Aga ega saa tallegi kergesti midagi teha. Näe, Mobigi nina on verine. See on siil, mitte midagi rohkem. Tulge vaatama!»

Kusta võttis jalarätiku otsadest kinni ja tõstis selle üles. Nüüd lamas loom seal seliti, täitsa ilma peata-jalgadeta. Nõelad tungisid läbi jalaräti, ja sellest muutus ta hoopis abituks. Ainult rätik õõtsus veel ta ärevast pobi-nast.

Oli nüüd lastel vahtimist, nii et ei märganudki jälle aja kulumist. Ja oli nüüd ka Kustal hooplevat juttu. Ei noh,

mis nüüd see tühine siil! Aga vaat kui püüdis kord suure karupoja kinni ja sidus samuti jalarätikusse... Kus oli alles jahti ning jändamist!

Lõpuks paistis siil nende juttude mõjul lastelegi päris süütu loomakesena. Juba nad kükitasid ta juurde ja juba usaldasid käsigi ta poole sirutada — et siis jälle kiljatas eemale karata. Ainult Mobi käis endiselt urisedes ringi ega tahtnud leppida.

Ei märganudki, kuidas päike madalale vajus ja männiladvad tumeda punaga kattis. Õhk oli nii vaikne, et õhtukäo hääled oleks isegi maailma lõpust kostnud. Ja puude alt tõusid sinakad varjud...

Siis kostis metsa tagant ääretust kaugusest ema hääled: «Ka-ri ko-ju! Lapsed, ka-ri ko-ju!» See tuli lainetades nagu mingi lauluviis, vaevalt kuuldavalt...

Ning nad asusidki kohe teele.

Nüüd oli Kustal jälle loomadega tegemist, ja seepärast jäi siil laste kanda. Ees sammusid täissöönud loomad, keda Kusta kamandas, tema järel Mart ja Maret, hoides kumbki üht jalaräti otsa ning nende vahel kõikus siil nagu rippvõrgus, väsinud kõigist vintsutusist. Aga Mobi lonkis taga, hoolimata enam karjast või muust, ikka veel vimm südames. Ta urises tasa ja limpsas paistetanud nina.

Oli nüüd koju jõudes kõnelemist ja imestlemist. Ei olnud siil täisealistele küll mingi tundmatu metsloom, kuid pilguks jätkus talle nendegi tähelepanu. Ja igaüks lausus oma arvamise.

«Sa jumaluke,» õhkas Mari-tädi, «eks olnud temalgi oma elamine ja olemine. Tea, kuhu ta pesa ja perekond jäi!»

Isa soovitas siili õue taha lahti lasta. Kuid ema nägi kohe laste kurbi nägusid ja arvas:

«Olgu pealegi neile paar päeva seltsiks. Eks pärast näe.»

Ja nii viidigi siil lõpuks rehetuppa. See oli suvisel ajal vaba ruum, kõrgete künnistega, nii et välja ei pääse. Nüüd tundis loom jälle vabadust, kuid ega ta veel niipea toibunud. Tegi seinaveert mööda mõned sibavad sammud, kuid tõmbus lähenemisel kohe taas kerra.

Toodi talle kausikesega piima — ei tahtnud. Pakuti leiba — ei hoolinud. Põrkas iga sõbraliku pakkumise juures tagasi ja pobises.

Veel kord püüdis Mobi teda ahistada, kuid ei tulnud sellest midagi välja. Sai vaid uuesti torke ninna, liiatigi

tulid inimesed vahele. Ning vana Tiitski tuli teda vaatama. Hüppas üle kõrge künnise ja lähenes ettevaatlikult. Kuid peatus poolel sammul ja tõmbas küüru selga. Ei, pagan teab, mis peletis see on! Raputas siis kass käppi ja läks loidust teeseldes eemale. Siil aga podises ja puhkis edasi.

Ja nii ta sinna jäigi ööseks üksi. Une-Madis tuli tasa ja lõi kõigile sulgkotiga pähe. Ning kogu maja magas varsti päeva väsimusest. Kuid paar korda kostis rehetoast madinat; seal ajas siil oma öisel rännakul seinte ääres seisvat koli ümber. Ning isa pööras teist külge ja pomises pahaselt läbi une:

«Et jätsidki selle maida sisse...»

Hommikul oli piim ja leib igatahes kadunud. Siil aga leiti pika otsimise peale seinäärse risu tagant. Ja ta algas sedamaid jälle oma podisemist ning kõhviajamist. Mitte sugugi ei näinud talle meeldivat ei inimesed ega nende parimadki hoolitsused! Tema tahtis vaid üksi olla.

Ja ometi sündis see ime, et ta lõpuks lastega sõbraks sai. Kuid selleks kulus enne palju päevi.

Nad said pikapeale teada, mis ta kõik sööb, ja muretse- sid talle rikkalikult toitu. Ja ega seda vähe olnud, mis talle maitstes: seal oli puuvili, mitmesugused seemned, putukad, teod, vihmaussid. «Aga mis see temataolisele mehele,» arvas isa, kes näis ka leppima hakkavat. «Küll ta juba maja hiirtest lagedaks teeb — paremini kui Tiits!» Ja see näiski tõsi olevat. Seevastu kahtlustas ema nüüd siili isegi kanapesa rüüstamises siinsamas rehetoa nurgas, kuigi ei tahtnud sellest rääkida.

Igatahes kulus aega, enne kui siil midagi inimeste nähes sõi. Ta näis liikuvat ja söövat peamiselt öösel. Aga mida edasi päevi, seda julgemaks ta muutus. Juba ta sõi laste nähes ja lõpuks nende käestki. Ning siis tuli viimaks päev, mil lapsed ta kõrval kükitasid ja ettevaatlikult ta okkaid puudutasid. Ning imet — ta pobises küll veel pisut, kuid ei tõmbunud enam kerra.

Sel päeval olid Mobi ja Tiits eriti halvas tujus. Kuid see tuli lausa armukadedusest, kuna nendega nüüd nii vähe tegeldi.

Juba usaldasid lapsed siili vahel rehetoast väljagi tuua. Seal tulid tal küll nagu põgenemisplaanid ja ta vudistas mõned sammud joosta. Kuid kui talle kepp teele ette pandi, peatus ta, vaatas pahaselt üles ja hakkas podisema. Ning sellega lõppesidki ta katsed.

Nüüd oli juba kesksuvi. Veeti parajasti heinu koju ja aeti laopeale. Seal siis tõstis isa neid koormalt hanguga ja ema võttis üleval vastu. Õhk oli täis kuiva heina lõhna ja lendavaid pepri. Ning muidugi olid lapsedki koos oma siiliga seal juures.

Sel hetkel, mil isa ühte eriti suurt hangutäit üles upitas, irdus sellest äkki midagi pikka ja tumedat ning volksatas alla — otse laste paljaste jalgade ette. Ema, kes alla vahtis, läks näost lubivalgeks ja karjatas hinge sisse tõmmates:

«Uss!»

Kõik, mis nüüd järgnes, toimus hetke jooksul. Isa hangutäis langes koormale ja ta keha paindus ema pilgu järgi alla. Ta nägi, kuidas suur rästik vingerdades pea tõstis, et hirmust tardunud Mareti säärt salvata. Kuid samal hetkel lõi siil hambad ussi sabasse. See viskus loogeldes tagasi, et ootamatut vastast tabada. Kuid sellest ei tulnud midagi välja. Äkki polnud siilil pead ega jalgu, ta oli üksainus nõelakera, otsmiku okkad kaugele ette aetud. Nii vajus ta vaenlase peale. See viskles ja väänles ning püüdis salvata, kuid tabas oma lõugadega vaid piigimetsa. Ja ta jõud hakkas silmanähtavalt raugema.

Hetk hiljem olid isa ja ema all. Isa rabas ussi hanguga, kuigi seda õieti enam vaja polnud, liiatigi et ta käed vabisesid. Ema hoidis nutvat Maretit kaenlas ja nuttis ise. Siis lükkas ta lapsed eemale ja lähenes siilile, ning ta hääل värises liigutusest:

«Sina, väike loom, päätsid mu lapse...»

Kuid siil näis olevat veel võitluse tujus. Ta jätkas ussi söömist ja pobises vihaselt. Kogu see seiklus näis kuuluvat üksnes temale. Ja mingist päästmisest ning tänulikkusest ei tahtnud ta teadagi...

Sellest päevast peale muutus suhtumine siilisse lõplikult. Kõik tundsid, et ta oli mees omaette. Selle asjaga poleks keegi teine nõnda hakkama saanud. Ja näiteks Mobi ning Tiits paistsid ta kõrval ainult argade kehkenpüksidena.

Aga siil ise ei teinud sellest mingit numbrit. Ta oli ikka seesama endine vudisev, torisev ja turtsuv veidrik. Ning vaevalt ta märkaski inimeste tänulikku imestlemist.

Ja aeg kulus. Juba päevad lühenesid, ööd pikenesid. Looduse rohelised värvid hakkasid lillakaks tõmbuma ja siis koltuma. Ning öösiti ja hommikuti olid kõik kohad

täis külma udu. Kusta kadus karjaga sellesse uttu. Sealt kostis ta võtatamist ja vandumist. Kõik olid kuidagi vanemaks ja tõsisemaks muutunud. Ning lapsed ei tahtnud nagu väljas enam ollagi.

Vaat siis ühel päeval, kui oli jälle kuiv ja pisut päikest, olid kõik õue all kartulimaal. Isegi lapsed mängisid seda tööd kaasa. Ning Kustagi liikus oma karjaga siinsamas lähedal niiduserval. Kõiges selles vilus karguses tundus ometi soojendav näha suitsuvina vana talumaja sammalkatuse kohal.

Seal rehetoas küdes nimelt tuli ja vili kuivas partel. Ning koduhoidjaks oli ainult siil. Ta liikus oma katkelisel vudinal mööda muldpõrandat, ikka alalises tegevuses. Ja tal oli ühel hoobil mugav, kuid tülikas. Ta tõstis pea ja vaatas ringi. Mis ime see ometi on, et tare muutub nii lämmatav-soojaks ja suitsuseks, nii et otse silmi sööb?! Siilile ei meeldinud see soojus, suits ning mingi uus lõhn. Kuid kõige sellega näis olevat ühendatud ka midagi meeldivat. Mida soojemaks läks, seda rohkem hakkas ülevalt suitsupilvest tibama alla elusolendeid. Neid tuli vahel otse rabinat: igasuguseid mardikaid, tõukusid, ämblikke. Väikesed, uimased, pisut singimaigulised küll, kuid suutäiteks enam kui sobivad. Ja siil pidas hämaruses oma jahti jõudmata imestluses kuigi kaugele.

Aeg-ajalt ärritas teda aga eriti üks asi. See oli tuhkhaua kohal miilav tuli. See pahvatas vahel eredaks leegiks, siis kattus valkja helbekorraga ja õhetas selle läbi tumepunase kumana. Ning siilile ei meeldinud see mitte. Ta möödus ahjusuust ikka pobisedes ja turtsudes. Siis aga juhtus midagi hoopis ootamatut. Äkki kostis ülevalt suitsust tumedat kahinat, ja suur pahkam kuivavat vilja varises alla. Osa kõrsi paiskus tuhkhauale ja mõned neist ulatusid kuni ahjusuuni. Nad süttisid väga aegamööda. Esiti jooksis leegike ühtainust kõrt mööda, see ajas suitsu välja, helendas ja vingerdas siis nagu tuliussike ning kustus. Temast aga süttis teine, juba kaugemal, ja sellest mitu tükki korraga. Põrand oli aga täis varisenud pepri ja seinääred igasugust koli...

Siil vaatas kõike seda kuidagi juhmilt, siis aga ägestus. Ei, talle ei meeldinud tuli sugugi mitte! Oleks valitsemunud nagu mingi igipõline vaen tema suguvõsa ja tule vahel. Ning ta muutus ootamatult sõjakaks.

Ta liikus väga kiiresti põlevate kõrte ja prahi piirimaal.

Ta kiskus kõrred, mis sellest üle ulatusid, eemale, nii et kujunes lage vahemaa. Ja siis hakkas ta lõkendavatele kõrtele turtsuma ning sülitama, täis silmitut viha, nagu rästikuga heideldes...

Sel hetkel lükkas Mardi ja Mareti isa madala rehetoa-ukse lahti. Ta oli peatunud kartulite ülesajamisel ja tulnud reht vaatama. Ta nägi siili ikka veel ägedalt mööda tulerinnet jooksvat ja vihaselt tegutsevat. Ning ta mõistis sedamaid seisukorda. Liiatigi et oli siilide tulevaenust juba varemgi kuulnud. Ta ruttas siilile appi.

Kui ta mõni aeg hiljem teiste juurde kartulimaale tagasi tuli, oli ta otsmik märg — osalt rehetoa kuumusest, osalt ägedast tegevusest, osalt aga imeväärsest uudisest, mis tal jutustada oli.

Ena läks jälle näost valgeks. Mari-tädi lõi oiutades kaht kätt kokku. Lapsed aga jooksid koju siili vaatama, nagu oleks see jälle sootuks uus loom olnud.

Kuidas pärast seda siili väärtus kõigi silmis veelgi tõusis, sellest ei maksa rääkidagi.

Sügis aga lähenes. Sadas päevade kaupa, siis selgus küll ja kahutas hommikuti. Ning siis saabus ka päev, mil Karja-Kusta oma ameti siinkohal maha pani. Tal oli täismehe murelik nägu, kui ta oma talvemoona üle vaatas. Aga lahkumisel ütles ta ometi lastele:

«Siil ka mõni loom. Aga kui ma tuleval suvel veel siia tuleksin, siis püüaksin metsast õieti suure karupoja kinni. Ja see oleks juba midagi!»

Siil aga oli muutunud kuidagi rahutuks. Ta ei söönud peaaegu enam midagi ja käis kärsitult ringi. Ning isa ütles teda vaadeldes:

«Talv tuleb. Siili peaks vabaks laskma.»

«Milleks?» imestlesid lapsed.

«Aga selleks, et ta võiks enesele talvepesa teha ja magama heita. See on nimelt tema viis, et peab külma aja maha magama.»

«Kuid ta võiks ju siin rehetoas edasi elada. Siin poleks külm ja ta ei tarvitseks magada.»

Lastel oli küll kurb sellele mõtelda, kuid nad tahtsid ka väga näha, kuidas siil enesele talvepesa teeb. Ja lugu lõppeski sellega, et loom toa taha viidi ja talle täielik vabadus anti. Kuid imelikul kombel ei kasutanud ta seda millekski eriliseks, igatahes ei põgenenud kohe eemale. Ta liikus nagu midagi otsides haopinu ja muu risu vahel,

kahistas koltunud lehtedes ning käis paar korda ka kambri põranda all. Ja siis oli ta äkki kadunud. Igatahes ei näinud lapsed mingit pesategemist ja olid sellest küllaltki pettunud.

Tuli päris talv. Tuul tuhises ja lõi väikestesse akendesse. Lumehanged tõusid maja ümber, ning lapsed said vähe väljas liikuda.

Emas asetati Mardi laua taha ja hakkas talle tähti õpetama, ise vokki tallates. Seevastu võis Maret nagu noorem veel edasi mängida. Kuid seal Mardi ümber liikudes ja ta õla üle vaadates õppis ta õieti rutem tähed selgeks kui vend. Sest Marti segasid tihti mõtted, millel polnud tähtedega midagi tegemist. Nii võis ta äkki keset veerimist küsida:

«Ema, kas maailma ääre peal ka tuiskab?»

Emas oli sellest ootamatusest kohmetu ega osanud midagi vastata.

Ning siis jälle:

«Ema, kus see meie siil nüüd peaks olema?»

«Mis sa ikka nendele kõrvalistele asjadele mõtled!» pahandas nüüd ema. «Vahest ta puhkab otse su jalgade kohal põranda all. Magab seal oma pesas ega hooli millestki. Kuid üks me kevadel näe. Sina aga loe edasi!»

Kuid kui saabus viimaks kevad, ei näinud nad tõeliselt midagi. Mäletati küll veel siili ja oodati ta väljailmumist, kuid ta ei ilmunud. Otsiti ka maja taga, kuid niisama asjata. Kes teab, kas oli ta ärgates tagasi metsa läinud või oli temaga midagi muud juhtunud.

Ja nii kaduski see loom nende inimeste elust. Nagu oli sinna ootamatult ilmunud, nõnda ka lahkus. Jäi järele ainult mälestus.

Palju nägid Mart ja Maret hilisemas elus — kuigi maailma äärt iial ei saavutanud. Kuid tagantjärele näis, et ükski nende lapsepõlve suvi polnud nii sisurikas kui just too siili-suvi. Seda ei põhjustanud küll üksnes siil, kuid tema tõttu oli seda ometi kergem meeles pidada — kas või poole sajandi tagant.

ANGERJA TEEKOND.

A. Hint

Onu Peeter, kes töötas Tallinnas Kalanduse Uurimise Instituudis, teadis palju kaladest.

Ta rääkis poistele angerja teekonnast nõndaviisi:

1.

«Väike angerjamaim sündis Balti merest hoopis kaugel, Atlandi ookeani teises ääres, sügava ja soolase Sargasso mere leigetes vetes. Ta isa ja ema olid samuti sündinud Sargasso meres, oma paremad aastad olid nad veetnud aga Balti mere rannikul — ema Võrtsjärves, isa Ölandi rannavetes. Taani väinas olid nad kuus või seitse kuud tagasi kohtunud ning teiste angerjate hulgas alanud oma pikka teed. Nad ujusid kiiresti, tehes öö-päevas jalamatkaja paraja teekonna, ei hoolinud tormidest ega ohtudest, ei mõelnud ka saagi peale. Nad elasid kaasavõetud moonast — rasvast. Ja ega väikese moonakotiga saanudki toime, sest tee oli ju pikk, tervelt seitse tuhat kilomeetrit (inimeste mõõdu järgi).

Nii oli lugu angerjamaimu isa ja emaga, kuigi ta polnud neid ise kunagi näinud, sest pärast seda, kui vanemad olid talle ja ta tuhandeile õdedele-vendadele elu andnud, olid nad ise surnud. Pikk reis ja nii paljude järglaste sünnitamine olid riisunud kogu nende jõu. Nende väljakurnatud, elatud kehad vajusid pikkamööda alla kuue kilomeetri sügavuse Sargasso mere põhja, sinna, kuhu ei ulatunud enam ükski päikesekiir. Tillukesed, rinnalapse sõrmeküüne suurused ja klaasina läbipaistvad maimud hakkasid aga aeglaselt tõusma üles sooja, päikeseküllase Sargasso mere pinna poole.»

«Aga kus on Sargasso meri?» küsis kaheksa-aastane Kusti, noorim vendadest.

«Sa, Kusti, ei tea pooli asjugi,» ütles kaheteistkümnepäevane Ats tähtsalt. «Sargasso meri on Atlandi ookeani osa, Antilli saartest kirdes, siit Eestist oma seitse tuhat kilomeetrit.»

Ats tahtis saada kord kapteniks ja maateadus oli koolis ta lemmikaine.

«Jah,» jätkas onu Peeter oma jutustust, «Sargasso meri,

suur soe angerjamaimude häll, pole tuntud üksnes pikki reise harrastavaile angerjatele, vaid on juba vanast ajast saadik kuulus ka inimestest meresõitjate keskel. Siin kasvab ookeani pinnakihis merevetikas, sargassum, otse tohutul arvul ja katab suurte laikudena merepinda. Kui Kolumbus oma esimesel reisel jõudis siia oma kolme väikese kerge laevaga, pidas ta seda tohutut vetikate hulka läheneva maa tunnuseks. Ometi oli maa veel kaugel, sest sargassum — vetikad — ei ole merepõhja kinnitatud taimed, vaid ujuvad õhupõiekeste abil merepinnal. Kolumbusest alates on kõik meresõitjad imetlenud seda vetikate merd. Mõned meremeeste «jahilood» räägivad, Sargasso meri olevat nii paksult täidetud ujuvate taimedega, et sinna on laevu kinni jäänud ja hukkunud. Nii hull see lugu muidugi pole, vetikate hulgad on enamasti tuule suunas ribadesse kuhjunud ja katavad merepinda otsekui kirjuvärvilised õõtsuvad kangad.

Meie väike angerjamaim meresügavuses ei teadnud aga midagi Kolumbusest ega teistest veepinnal laevadega sõitjatest. Igal pool ta ümber oli vesi — üleval ja all, paremal ja vasakul; ja igal pool ta ümber olid ta tilukesed, klaasina läbipaistvad õed-vennad. Nad ujusid vaevumärgatavalt virvitades ning sõid ahnelt imetillukesi üherakulisi taimi ja loomi, mis hõljusid nagu tolm nende ümber. Nii polnud neil vaja söögi ega joogi pärast suuremat muret tunda ja nad kasvasid kiiresti.

Kuna valguskiired vaevaselt tungisid läbi veemassi, virvitasid angerjamaimud päevalgi hämaruses, öösel aga, kui päikest enam polnud veepinnal valgust andmas, muutus vesi ümberringi veelgi pimedamaks. Oleks muutunud kottpimedaks, kui seda poleks valgustanud tuhanded tuluksed, fosforiterad, mida sügavvee-loomad laternatena enestega kaasas kandsid. See oli nagu särav tulevärk ilusal soojal ööl.

Seal ujuski angerjamaimudest aeglaselt mööda rida helendavaid, värvilisi punkte — sõrmepikkuste, hõbekirve taoliste kirveskalade parv. Nendega koos ujus terve pilv hüplevaid, rahutult sinna-tänna sagivaid vähikesi. Kusagil kaugemal seisid kaks kahvaturohelise valgusega laternkala sügavtõsiste, vahimeeste nägudega.»

«Aga meduusid?» ütles onu jutu sekka kümneaastane Juku, keskmine vend. Ta oli hiljuti ühest raamatust selle seenetaolise pea ja paljude vooklevate harujalgadega,

kombitsatega merelooma pilti näinud ja see imelik mereelukas oli talle paar korda pärast seda uneski ette tulnud.

«Ka meduusid,» jaatas onu. «Kuid siis ilmus äkki kusa-gilt altpoolt sügavusest suur mõõkhambuline timukasar-nane madukala. Kes iganes sai, pörkas kõrvale ta teelt. Aga kõigil polnud see enam võimalik ning paljud väike-sed vähikesed langesid ta saagiks.»

«Ohoo!» ütles Kusti, noorim vend, ning ta silmad olid ümmargused nagu sõõrid.

Onu Peeter aga jätkas oma juttu.

«Ka meie väikesel angerjamaimul ning ta õdedel-ven-dadel oli tuhandeid ohte, sest väga paljud suured ja väikesed kalad pidasid neid oma maiuspaladeks. Ainsaks kaitseks vaenlaste vastu oli nende läbipaistvus. Ükski röövkala ei suutnud neid kergesti veest eraldada, sest ka angerjamaimu kaks tibatillukest rohekasmusta silma sulasid kergesti vee värvusega ühte.

See, keda vaenlane ei näe, võib kergesti minema lip-sata. Teisest küljest on aga «klaassepa» pojal enesel saagi hankimine hõlpus. Viimase peale oli meie väike angerjamaim ning ta õed-vennad eriti agarad. Nad sõid palju, sest nad tahtsid kiiresti suureks saada. Kesksuveks olid nad juba paar sentimeetrit pikad. Ka polnud nad enam klaaspaela taolised, vaid läbipaistva pajulehe kju-lised. Kui mõni tuttav või sugulane oleks külla tulnud, oleks tal neid raske äragi tunda — nii palju olid nad kas-vanud ja muutunud. Kasvades olid nad pidevalt ka üles veepinna poole nihkunud ja suve lõpukuul ujusid nad juba Sargasso mere pinnaveses hulgaliselt hõljuvate veti-kate vahel.

Jõudnud Sargasso vetikatemere pinnale, keermeliste õõtsuvate adruvaipade vahele, peatusid nad siin veidi ja ujusid siis igas suunas laiali. Läheb hästi aga ainult neil, kes võtsid oma kursi loodesse ja põhja, kus neid Sargasso mere äärel haaras soe tugev Golfi hoovus ja hakkas kandma üles kirdesse, Euroopa lahtede ja jõgede poole. Need aga, kes meie angerjamaimu õdedest-vendadest sat-tusid Ameerika ranniku vetesse, hukkusid, sest et nad olid kohale jõudnud liiga noortena rannikumere magedama vee ja muude iseärasuste suhtes. Samuti ei läinud hästi ka neil, kes suundusid lõunasse ja kagusse, sest neid tappis kuum troopikameri.

Meie angerjamaim kuulus nende hulka, kes olid vali-

nud-sattunud õigele teele. Virvitades põhja poole, haaras teda ja ta õdesid-vendi ühel päeval tugev soe vool ning hakkas neid kiiresti kandma üles kirdesse, kaugete maade poole, ja kandis kiiremini kui nende veel väikesed kehad ise kunagi oleksid ujuda suutnud — algul isegi rohkem kui kümme kilomeetrit ööpäevas.

Nõnda sõitsid nad ööd ja päevad, nädalad ning kuud sooja Golfi merehoovuse turjal, ja nende toit (tillukesed veetaimed ja -loomad) sõitis nendega ühes, nii et nad peaaegu kunagi ei tarvitsenud toidupuuduse pärast muret lunda. Nii purjetasid nad terve sügise, talve ja kevade ning oma elu teisel aastal olid nad juba keset suurt Atlandi ookeani. Nende sünnikodu — soe adrurohke Sargasso meri oli juba kaugel seljataga. Nad olid tublisti kasvanud, olid juba lapse sõrme pikkused.

Golfi hoovuse turjal jätkasid nad oma sõitu.

Kuid polnud ohuta nende teekond. Neid varitsesid sajad röövkalad, kelledele haprad läbipaistvad angerjavastsed olid magustoiduks. Arvutult hukkus meie angerjamaimu tillukesi õdesid-vendi-sugulasi pika tee paljudes ohtudes. Kuid neid oli nii ohtralt, et kui nad oma elu kolmanda aasta suvel kindla maa lähikonda jõudsid, piisas neid kogu ranniku ulatuses Põhja-Norrast kuni Aafrika rannikuni — kogu Golfi hoovuse suubumisalale. Nüüd astusid need piletita reisijad maha neile nii kasuliku sõiduki turjalt ja randusid pika ning sopilise Euroopa mandri fjordide ja lahtede madalvees, eelistades riimveega jõesuudmeid.

Ent nüüd, otsekui aimates, et neil uued pikad matkad — seekord juba omal jõul — ees seisavad, muutsid nad täielikult oma kuju.

See väga põhjalik protsess võttis mitu, mitu kuud, mille jooksul angerjamaimud ei söönud, vaid elasid tagavara-dest. Kui lõpuks ümbersündimine oli toimunud, oli angerjamaimu endine klaasina läbipaistev, pajulehekujuline keha muutunud ruljaks, veri valgest punaseks. Kõige imelikum oli, et nad selle muunduse juures algul isegi sentimeetri võrra lühenesid.

Endisest klaasina läbipaistvast pajulehetaolisest kalakesest, keda varem teadlased pidasid koguni väikeseks omaette mereloomaks, on saanud angerjas mis angerjas, kuigi ta nüüdki veel esialgu kipub läbi paistma — värvus pole veel päris angerja oma.»

Jõudnud pärast pikka sõitu sooja Golfi hoovuse turjal Sargasso merest Euroopa ranniku vetesse, muundus senine väike paljulehekujuline ja klaasina läbipaistev angerjamaim päris angerja kujuliseks, kuigi ta ka nüüd oli veel esialgu läbipaistev. Nüüd, pärast pikka paastu, oli tal väga suur isu, ta kasvas kiiresti ning omandas järjest enam tavalise angerja kuju ning harjumused.

Oli aga angerjamaimul palju õdesid-vendi — mitu miljardit! Ja nagu taimed kasvavad valguse, nii ujusid nemad kogu aja magedama vee poole, otsekui aimates, et mida magedam vesi, seda rikkalikum on nende toidulaud. Nii tunglesid nad kõigisse Euroopa jõgede suudmeisse Valgest merest kuni Aafrika rannikuni. Jätkus neid Norra fjordidesse, jätkus Inglismaa, Saksamaa, Hollandi, Belgia, Prantsusmaa ja Hispaania ranniku vetesse, jätkus ka kõigisse Vahemere lahtedesse ja siia suubuvate jõgede ning ojade suudmeisse, jätkus isegi Musta merre, kus neil aga eriti ei meeldinud, sest sinne vesi on liiga fosforirohke, liiga eriline. Kuid polnud väike nendegi arv, kes Taani väinade kaudu suundusid magedaveelisse Balti merre.

Kui meie angerjamaim Saaremaa randa jõudis, peatus ta koos õdedega mõne aja Ruusna neeme nukis, et madalamas vees jälle kord kõvasti küttida. Reis Inglismaa ranniku merest siia oli väldanud paar aastat ja ta oli vahepeal tublisti kasvanud. Endisest kuue sentimeetri pikkusest klaasangerjast oli saanud nüüd paarikümne sentimeetri pikkune noor vilgas kalake. Raskust ja rammu oli tal küll alles napivõitu, ta oli peenike nagu piibunõel ja pidi väga valvel olema, et ta suuremate röövkalade saagiks ei lange. Kuid ka ta enda isu oli tohutu: ta sõi kõike, mis kätte juhtus. Erilisteks maiuspaladeks olid tal aga väikesed kirpvähid, sõrmepikkused merekilgid ja väikesed liivakarva mudilased. Aga juba hakkas ta hammas ka väiksemate räimede, ogalike, viidikate ning kilude peale, samuti ei põlanud ta ära emakala, tobiast ja isegi väikest lestaimu. Pärast selle allakugistamist oli angerjas küll ka ise kõhust lapik. Mõnikord juhtus, et vihmade ajal pesi vesi ääremerre mitmesuguseid putukaid, väikesi usse ja konni — kõik see kõlbas noorele angerjale hommikueineks. Väga meeltnööda olid talle pehme

lihaga vihmaussid, keda ta mõnikord pärast sadu ääremereist leidis.

Kevadpäevil selge sooja ilmaga armastas ta laiselda madalas vees kivide all, kesksuvel äärevee liigse soojuse tõttu siirdus aga veidi sügavamale lahe keskpaiga poole; augustikuus, kui merevesi juba jahenema hakkas, hoidus uuesti ranna lähikonda.

Päeval ei armastanud ta suurt liikuda ega ka suuremat süüa — napsas suhu selle, kes ise rumalast peast talle suhu jooksis. Oma kütimatkad sooritas ta öösel. Tal olid silmad, mis nägid suurepäraselt hämaras. Päris pimedas vees aga — seal, kus inimese silm midagi enam poleks näinud — aitas teda nagu paljusid teisigi kalu eriline meelega. See peitus tal piki keha külgi — küljejoone kanalikeses, ja võimaldas veesisestest võnkumistest tunda vees asuvaid esemeid ilma neid nägemata või ka puutumata. Kaugelt ületas aga angerjas inimeste meelte võimed haistmise osas, ja seda iseäranis vees. Tavaliselt luuras ta kusagil meretaimestikuga kaetud kivi varjus või mererohupuhmas, ja kui saak küllalt lähedale oli jõudnud, sööstis välkkiirelt ligi ja neelas alla.

Nõnda oli väike angerjas alatises tegevuses kas toidu hankimise, selle seedimise või vaenlaste eest varjumisega. Tal oli imeline võime eemalt kaugelt «haista» magedat vett. Ent kui mere kohal hõljuvaist pilvist oli oodata tormi või äikeseilma, muutus ta paar päeva ette rahutuks. Ta oli selles suhtes peaaegu niisama tark kui meteoroloog oma baromeetrite ja teiste riistadega, vähemalt niisama tark kui väike kalake vingerjas, keda akvaariumidesse paigutatult kasutataksegi ilma ennustamiseks. (Kõue või tugeva ja järsu õhurõhu muutuse, halva ilma eel tõuseb vingerjas juba öö-päev varem või varemgi veepinnale, kus ta rahutult ringi ujub.) Aga ilmad olid ka meie angerjale küllalt tähtsad, sest neist olenes suurel määral ta toidulaua küllus. Eriti saagirohked olid need ööd, kui üleval vee peal vihises ja vingus, kui merepind läks ikka rohkem ja rohkem täis valget vahtu ning suured lained käisid kuni merepõhjani ja liigutasid kõiki — meretaimi ja loomi, nii saagi püüdjaid kui ka püütavaid, ning vesi kalda lähedal muutus adrust ja muust mererohust läbi paistmatuks ja paksuks nagu puder. Või jälle siis, kui üleval taeva all mürises ja põrus ning sähvivad tulejooned löid tumedaist pilvist alla merepinda, täites vee-elanikud

imelise ärevusega. Tormi möllus kui ka kõueilma pingelises raevus unustasid paljudki väikesed kalad ja vähikesed oma tavalise ettevaatlikkuse, siis oli toitu rohkem, kui ta süüa jõudis. Muidugi tuli sel puhul ka noorel kütil enesel olla ettevaatlik, et mitte sattuda mõne ahne havi või kärke lõhe teravate hammaste alla.

Kuid peale havide, suurte turskade, ahvenate ja lõhede oli veel teisigi, palju kavalamaid lõkse. Merepinnal sõitsid mõnikord mingid hiiglasuured olendid, kel polnud õiget pead ega saba ega ka muidu tavalise kala kuju. Kõige veidram oli nende edasiliikumine. Mõnikord, kui neile oli peale tõmmatud mingi suur-suur valge helendus, libisesid nad hääletult ja ühegi ujumislöögita, mõnikord kastsid nad oma uimi vette, mõnikord aga viskas neid vuhinal mööda veepinda edasi mingi veider kruvi, mis nende sabas kiiresti ja põbinal pöörles ja vee vahule peksis. Pärast niisuguse koletise möödasõitu jäi vette imelikke, harjumatuid maitseid ja lõhnu, sinna-tänna ilmusid veidrad paelad ja võrgud. Noor angerjas katsus siis, et kaugeemale sai. Ühel saatuslikul ööl aga, millal torm ja äike äkki ja suure jõuga puhkesid (nagu see Balti meres harva, lõunameredes aga tihti juhtub), leidis ta ennast äkki kohutavast lõksust.

Paaril eelneval ööl oli saagiõnn olnud kasin, nüüd oli aga torm palju väikesi kalu uimaseks peksnud. Ta oli juba päris mehiselt einestanud, kui ta korraga nägi enda ees vingerdamas lihava valge vihmaussi rasvast saba. Ta sööstis ettepoole. Ent samal hetkel, kui ta vihmaussi suhu sai, tundis ta oma ülemises huules kõrvetavat valu. Ta laskis ussi lahti ja rapsas ennast kiiresti tagasi. Oli aga juba hilja. Ta ei saanud enam ussi suust ära ning samal ajal ta tundis, kuidas tagasinihkumine muutus ikka vaevalisemaks, vintskemaks. Petlik, valutekitav uss hoidis teda mingi järeleandmatu küljes. Ta seisatas hetkeks, sööstis siis uuesti ettepoole, tundis peent, kuid järeleandmatut nõõri, mis oli seotud veel jämedama nõõri küljes.

Ta oli sattunud valgete paelte püünisesse, millest ta päevavalgel vaistuliselt oli end eemal hoidnud. Kuid ta oli vapper väike angerjas ning alustas vintskete, järeleandmatute nõõridega mitmetunnilist, järjest lootusetumaks muutuvat võitlust elu pärast. Ta keerutas imekiirelt ümber iseenese ja suutis nõõri päris puntraks ajada. Aga nõõrid ei andnud järele, õng ei andnud järele, ükski sõlm ei and-

nud järele. Ning ei lohutanud teda seegi, et tast vasakul ta tugev ja tark vaenlane, suur haug, õnge otsa sattus.

Meie angerjas vaevles õnge otsas hommikuni, mil valgus veteriiki tungis. Nüüd oleks ta pugunud varjule kõige sügavamasse merepõhja, aga vastupidi, teda hakati ülespoole kiskuma. Angerjas rabeles kogu jõust vastu, kuid see ei aidanud.

Ometi pääses angerjas seekord juhuse läbi, mille kohta ta ise aru anda ei osanud.

Teda haarasid osavad käed, vabastasid ettevaatlikult õngest ja märkisid kolme sälguga. Siis tundis ta, et oli jälle jahedas vees. Ta ahmis pooluimasena paar korda värsket hapnikuküllast merevett ning sööstis siis noolena minema. Päristoibumine sügaval lahe põhjas varjulise kivi all võttis aega. Siis hakkas ta tundma kohutavat nälga ning, jõudmata päriselt ära oodata öö saabumist, hiilis söögipoolist otsima.

Oi, kuidas ta oli ettevaatlik, teist korda ei tahtnud ta enam sattuda kavalate konksude ja valgete paelte püünisesse. Lisaks tekitas ülemine huul, milles oli õngehaav, ikka veel tugevat valu, nii et ta pidi leppima vaid pisisaagi hankimisega. Ühtlasi püüdis ta saada paigast, kus ta peaaegu elu oleks võinud kaotada, võimalikult ruttu kaugemale ning hakkas hoolsalt jätkama oma teekonda sinnapoole, kus ta «haistis» merevee veelgi magedamaks muutuvat. Ta vältis esialgu randa ning väiksemate jõgede suudmeid, ent kui ta pärast oma kahekuist teekonda oktoobrikuu algul oli jõudnud Narva lahte, oli ta suu juba täielikult paranenud ning Narva jõe toidurohked mageda vee hulgad tõmbasid teda vastupandamatu veetlusega esiteks jõesuu riimvette, pärast juba otseselt Narva voogudesse, kus ta kiiresti hakkas ülesvoolu ujuma.

Muidugi ei rännanud ta üksi, ta ujus teistega koos, kuigi salgad polnud väga suured. Siiamaani polnud vool kiire, selles oli mõnus vastuvoolu liuelda, sest puhkamiseks ja varjumiseks pakkus jõepõhi palju suuremaid võimalusi kui meri, rääkimata saagi rohkusest, mis merega võrreldes oli üllatavalt rikkalik. Ent varsti jõudsid nad oma teel tõsise takistuse ette. Vool muutus kiireks, vahutavaks ning veel pisut edasi tõusis jõgi püsti nende ees. Veehulgad, mis suure mürinaga langesid alla jõepõhja, paistsid ületamatust kõrgusest alla sadavat. Võimsalt müriseva kosega võrreldes oli angerjas imetilluke. Aga

ta esivanemad, võib-olla miljonite põlvkondade kaupa, olid tõusnud üles mööda mitte vähem järske koski ja pidi siis tema nüüd olema esimene, kes hirmu tundes tagasi pöörab. Ei, ta ei mõelnud hirmule, nagu ei mõelnud ka oma julgeile esivanemaile, tundis vaid, et vesi oli mage, ahvatlevalt ligitõmbav ja näis tulevat säärase rikkusega jahimailt, kus ta iialgi polnud viibinud.

Täiskasvanud angerjal oma suure kogu tõttu nii kiires vooluses, kus veesurve igale keha ruutsentimeetrile teda vastupandamatu jõuga tagasi surub, poleks see iial õnnestunud, millega need mõnekümne grammi raskused «piibunõelad» riskisid. Nad polnud veel koormatud tagavara-rasvaga, nende tilluke keha koosnes vaid äärmiselt paindlikest luudest ja vetruvaist lihaseist ning oli nagu üksainus, kuigi väikesejõuline, energialaeng.

Ja siis oligi ta koos oma kaaslastega keset mürisevaid, allapahisevaid koselaineid. Hüppega mitme meetri kõrgusest koskest alt üles söösta, nagu seda teevad ülivõimsad lõhed, oli väikestel angerjatel võimatu. Nad kasutasid aga teist, küll vähem uljast, seda enam aga määratud püsivust ning suurt osavust nõudvat teed — ning nende saavutused olid lõhede omast veelgi suuremad. Nagu lahingus hästitreneeritud sõdur, kes osavalt kasutab maapinnal olevaid kõige väiksemaidki mättaid ja lohukesi, võib vaenlase tulevihmas mitte üksi märkamatuks ja puutumatuks jääda, vaid ka edasi roomata, samuti ka meie tillukesed angerjad allapahiseva kose hoovuses imeväärse osavusega kasutasid ära püstloodis tõusva kosepõhja iga väiksemagi praokese, konaruse, vee poolt uuristatud lohukese või mõne pragude vahele kinnitatud vesikasvu juure. Ja koseski mitte kõikjal vesi ei pahise alla ühesuguse võimsusega ning nõrgema survega voolujugade leidmisel olid angerjad meistrid. Ent kui see kõik ei aidanud, võisid nad veest välja tulla ja sajuse ööga märjas rohus roomates kallast mööda teispoole koske tõusta, kus nad uuesti vette asuksid ja oma teed ülesvoolu jätkaksid.

Ent nagu igas tõsisemas lahingus on langenuid, nii nõudis ka koseületamine angerjate hulgast ohvreid. Väheosavad, vähemtugevad löi kosevool kas vastu kive surnuks või kandis nad uimastena tagasi allavett. Meie väike ja visa angerjas aga ei kuulunud nende hulka. Ta oli üks neist, kes iga meetri kõrguse pärast visalt, vapralt võideldes pealpoole koske jõudis ja vilkalt küttima hak-

kas. Oli ju see pikk ja kestev pingutus kõhu väga tühjaks teinud.

Kaua ei viibinud ta Narva jõe ülemjooksul. Talve hakul olid nad juba Peipsis ning seks ajaks, kui suur järv jääkaanega kattus, valis ta selle põhjas välja hästi pehme, mudase koha, leidis endale viis-kuus sobivat kaaslast ja uuristas koos nendega põhjamutta kaunikesti sügava augu. Ning keerdudes üksteise ümber, heitsid nad talveunne. Nende silmad kattusid õrna kilega, nende kehad olid liibunud tihedalt üksteise vastu ning midagi nägemata-kuulmata ja kordagi ärkamata tegid nad mitme kuu pikkuse uinaku. Ka ei tundnud nad nälga, sest niiviisi liikumatuna kulutasid nad oma keha elushoiuks õieti vähe. Piisas ning jäi ülegi tagavarast, mis nad suve ja sügise jooksul olid enestele kogunud.

Kevadel äratas neid soojem vesi, mis suurte hulka dena jõgedest järve voolas, siia toitu tõi ja jõesuudmetel jääd sulatas, kuni vägev lõunatorn selle viimaks lõplikult puruks peksis. Kuid ega angerjad ärganudki korra pealt. Pikkamööda, nagu ringutades, kobasid nad endid talvise peidupaiga mudast välja ja hakkasid siis uuesti, algul vähehaaval, pärast aga kiiremini sinnera poole liikuma, kust nad tundsid tulevat kevadise suurvee. Õrn kile, mis talvituspaigas nende silmi oli katnud, kadus aegapidi ning loodus läks alles siis keha liikmetest, kui nad olid ununud kalda lähedale madalasse vette, kus päike ulatus kogu jõuga läbi paistma. Meie angerjas pugus veepinna ligi olevate kivide vahele, siin oli kirka aprillipäikese lõõm kõige soojem. Pika talveune jooksul olid möödunud aasta viperused unustatud. Oi, kui huvitav ning täis elu oli jälle veteriik, kui palju oli jälle kõikjal rumalalt uudishimutsevat saaki! Oi, kui tühi oli kõht ja kui hästi nüüd toit uuesti maitses!

Ja siis ühel päeval leidis ta ennast uuesti vooluvees. Voolab ju vesi aeglaselt Peipsiski, see siin oli aga päris jõgi, tuhmi, mudase vee ja rohke saagiga. Ent pärast paarinädalast ülesvoolu küttemist tasanes vool uuesti ja jõgi laius madalaveeliseks Võrtsjärveks. Siin tegi angerjas uuesti ligemale aastapikkuse peatuse ja magas Võrtsjärves, nagu eelmisel aastal Peipsis, oma talveune.

Uuel kevadel jätkas ta saagiteekonda Tännassilma jões vastuvoolu liikudes ning siis Ärna jõkke põigates. Sellest jõekesest ei jätkunud kauaks ta rännulustile. Maikuu

lõpul oli ta juba Piirajas. Meie angerjal polnud põhjust kahetseda oma seitsme tuhande kilomeetri pikkust ohurikast teekonda, mis lahutas kauget Sargasso mere sünnihälli sellest nurmede ja luhtade vahel looklevast veesoonest, kuhu langesid rammusad põllukraavide veed ja kus otse kihises elust. Toitu oli siin tõesti külluses. Ent ka muidu oli elu igati mugav. Päeval lesis ta kalda varjus või jõepõhjas ning öösel liikus ringi nagu peremees — oli ta ju nüüd peaaegu täiskasvanud ning ei tarvitsenud enam nii väga kedagi karta. Elas siin veidi allpool küll suur, hirmsate hammastega haug. See röövel, kuigi tugev ja väle, oli kuidagi puine ning jäi osavuses ja paindlikkuses meie angerjast kaugele maha. Kuigi meie angerjas ei tarvitsenud haugi otseselt karta, puudus tal lust selle ahne õgijaga võitlusesse astuda. Igaks juhuks läks ta veel enam ülespoole. Siin põllukäärude vahel oli Piirajas vett veel vaid paari jala võrra, mõnes kohas polnud sedagi, kuid ta tundis siin ennast pärisperemehena — suur haug juba nii kaugele üles ei julgenud tulla.

Angerjas teadis-tundis väga hästi veteriiki ja selle elanikke, ta oskas ka seda kauniste ette arvata, millal õhk pealpool vett läheb raskeks ja vesi piiskade kaupa hakkab taevast alla langema. Ent samuti tajus ta ette muidki ilmamuutusi, nagu äikest ja tormi. Veteelanikel ja suurel loodusel oli raske teda üllatada. Arvatavasti poleks teda järsk vee langus Piirajas tabanud ootamatult, oleks selle tekitajaks olnud kas suur põud või mõni muu loodusenähtus, aga selle tekitasid inimesed, Piiraja ringkonnas elavad kolhoosnikud, kes selleks, et oma põldude ja heinamaade liigveest lahti saada, vooreseljakust paarisaja meetri pikkuse kraavi läbi kaevasid ja niiviisi suuri kaari tegeva Piiraja voolu õgvendasid.

Piiraja sai hoopis suurema languse, vool muutus kiiremaks ja vesi ülemjooksul alanes järsult. See look aga, kus meie angerjas elas, jäi kraavi tõttu jõe voolusüsteemist välja ning palavate juulikuu ilmadega hakkas peaaegu silmanähtavalt kuivama.

Meie angerjas oli selle jõekääru elanikest esimesi, kes märkas voolu lakkamist. Otsemaid ujus ta tagasi oja senise langemise suunas. Kuid oli juba hilja. Ojakäär oli pikaks kitsaks kraavitaoliseks umbtiigiks muutunud, siinseal sügavamate haudade ja lohudega, mida ühendas järjest õhenev veekiht. Ühel seni kiire vooluga kohal

polnud aga enam muud kui põhjaliv — vesi oli pealt hoopis kadunud.

Angerjas pöördus ümber ja ujus vastassuunas. Kuid siingi oli ta juba hiljaks jäänud. Nagunii oli vett ojas olnud vähevõitu, nüüd imes aga järsu langusega nõorsirge kraav sellegi vähese endasse ja saatis allapoole. Taevast vahtis kuum keskpäevapäike, palavusest õhku liiv polnud mingi õige paik roomamiseks — nii ei jäänud angerjal muud nõu üle, kui puges esialgu tagasi järjest kahanevasse vette, mis oli muutunud märksa kuumemaks kui Piiraja tavaline jooksuvesi.

Ta oli sattunud eriliselt täbarasse olukorda, milles ta ise polnud veel kunagi, ta loendamatud esivanemad aga vaid harukorral olid viibinud. Olles sündinud meres, kus vett on kuue kilomeetri sügavuselt, ei mõistnud ta aimata, et võib kunagi sattuda lämbumisohtu. Praegu polnud surm veel otse suu ääres, aga ärevus, mille oli tekitanud jooksuvee lakkamine, oli haaranud kõiki selle kuivamisele mõistetud jõekäärude elanikke. Enamik neist unustas oma tavalised toimingud: saagi hankimise, vaenlaste eest varjumise, sooja päikese käes kivide all lesimise. Üksnes suur haug, kelle ahnusel polnud piiri, leidis nüüd endale paraja söögiaja. Ta ahmis suhu, mida aga sai, ning oli õhtuks lõhkemiseni täis. Järgmisel hommikul hakkas temagi tajuma lämbumisohtu, siis aga oli juba hilja, vähemalt temataolisel polnud siit enam mingit pääsu.

Sõi meie angerjaski, kuid mitte ülearu, mis oleks ta kohmakaks muutnud; ta sõi vaid jõu säästmiseks. Pärast seda lebas ta kivide vahel ning ootas õhtut. Ja niipea kui videvik oli saabunud ning paks, piimjas kaste maha tulnud, alustas ta oma elus esimest (ja ainsat) pikemat retke kuival maal. Ta puges jõest otse pikka kastemärga kaldarohtu ning hakkas siin edasi vingerdama otsejoones üle nurmeseljaku, mille teispool küljes ta teadis-tundis olevat lahtist vett. Nagu kõik angerjad, «haistis» ta lahtist vett kauge maa, paljude kilomeetrite tagant. See siin oli vaid kilomeeter-poolteist eemal ning ta võttis eksimatult kursi vee poole.

Väledalt roomas ta edasi kasteses rohus. Kaste hoidis ta naha pehme, limaja ning naha kaudu ta nüüd ahmiski hapnikku. Ometi oli see vaid hädavahend, sest lõpused, millega ta tavaliselt vees hingas ja mis avaras, paremini kui teistel kaladel kuivamise vastu kaitstud lõpus-

koopas asusid, seisid juba peaaegu ilma tööta. Hapniku vähesus andis ennast aina piinavamalt tunda.

Olles pooltel teel, haistis ta äkki vett siinsamas lähedal. Vesi oli pealt varjatud, kuid ta puges pragude vahelt läbi ja vahtis alla. See oli õige sügav, kitsas, laotud kivi-seintega auk, mille pimedas põhjas mustendas seisuvesi. Ja kui ahvatlev oligi kord hingata kogu lõpuste pinnaga, loobus ta sellest. Ta libistas ennast välja kaevurakete vahelt ja hakkas edasi vingerdama pärisvee, avavee poole. Ta ei tundnud-teadnud maad, ei selle asju ega selle taimi, loomi. Nii ehmus ta hirmsast põlluveerel kükitavast noorukesest jänese-st, pidi aga peaaegu langema siili saagiks, kes teda eksikombel ussiks pidas ja alles viimasel hetkel oma eksitust taipas. Siil, märgates, et ta pole mingi tavaline uss, jäi imestunult-ähvardavalt peenrale pobi-sema, kui ta hernepõllu tihedate, kaitsvate varte alla vookles. Ei teadnud ta ju ka midagi hernestest, ainult et hernetaimede tihedate varte ümber oli palju niiskust — ja kogu ta keha, kogu olemus oli üksainus tumm kisen-damine vee järele.

Ta pingutus kandis vilja. Veel enne koidukuma saavu-tas ta kraavi ning pooluimasena paiskus selle tormakasse voolu, mis teda kiiresti vana Piiraja sängi kandis. Ta oli pääsenud. Ahne ja rumala havi aga püüdsid poisid paar päeva hiljem kinni ning tegid talle lõpu peale.

Ometi polnud ta sellesuvised seiklused veel läbi. Paar ööd hiljem leidis ta oma kütiteekonnal väikesteks ruutu-deks kokku seotud nõõrid, milledest oli võimatu läbi pugeda. Ta laskus sügavamale jõe põhja poole, lootes siit väljapääsu leida, ent sama lugu. Ja mida enam ta väljapääsu otsis, seda enam ümbritsesid teda tihedad lõngaruudud ning ta ei osanud enam kuidagi leida tagasi-teed vabadusse. Ei lohutanud teda seegi, et jõemõrra kitsasse pujusesse tuli juurde õnnetuskaaslasi: paar ahvenat, kolm-neli särge ja üks tast enesest vanem ja suurem angerjas. Ahvenatest ja särgedest polnud suuremat asja. Nad keerlesid hirmunult padistades ringi ja tonksisid asjatult peadega mõrralina, teine angerjas aga, samuti nagu ta ise, pistis kitsa sabaotsa linaruutu ja hakkas siis saba vähehaaval linast läbi kangutama. Esiteks näis, nagu võiks asi õnnestudagi, aga kui märjaksaanud lina oli oma venimise ära veninud ja enam mitte raasu järele ei andnud, pigista kas või saba otsast ära, ei mõistnud nad

enam midagi muud ette võtta, kui seda lootusetut katset üha uuesti ja uuesti mõnes teises linaruudus korrata.

Mida enam hommik koitis, mida enam vesi hakkas läbi paistma, seda enam vaevas neid tume, järjest suurenev hirm. Söögile ei mõelnud enam keegi. Korra näis, nagu õnnestuks tal pääseda: ligi veerandi oma sabapoolse keha pikkusest oli ta juba poetanud läbi mõrrasilma, mille sõlm oli tõepoolest veidi järele andnud. Ent edasi ei nihkunud nõor mitte raasu, ükskõik mis kombel ta ennast ka poetas, ja angerjal oli tegemist, et oma saba silmusest uuesti kätte saada. Vahepeal oli aost hommik saanud, vesi ojas oli selge ja läbipaistev nagu kurruline klaas. Järsku aga muutus vesi segaseks, mingi tümpsuv olend lähenes nende petlikule lõksule ja hakkas mõrrasoppi ülespoole kiskuma. Ja siis heitis see tugev ja kaval olend nad koos mõrraga kaldale.

Meie angerjas oli teist, õigemini kolmandat korda satunud inimeste seatud lõksu. Neid, inimesi, oli kaldal mitu, üks suurem, teised väiksemad. Maa ja õhk värisesid nende sammudest ja häältest. Siis sirutas üks neist oma tugeva ja haralise käe lõksusattunute juurde ja haaras nad üksteise järel kuivaletõmmatud mõrrasopist. Meie angerjas jäi viimaseks. Ent polnud temalgi pikka asu. Tugevad sõrmed haarasid ta keha pea lähedalt, teine käsi vajus ta sabapoolle ja ta tõsteti õhku. Ta püüdis rabelda, kuid haare oli üheaegselt nii osav kui võimas ning ta ei pääsenud kusagile. Nad vaatasid ja rõõmutseisid ta juures tüki aega, katsusid ta seljauimi, millesse kunagi niisamasugused või koguni needsamad olid löiganud kolm salku, mis nüüd oli ammu armistunud, pea-aegu täiesti kinni kasvanud. Eriti üks ta kinnihoidjaist, kõige väiksem ja isemoodi, tegi heledat häält. Ta ei võinud teada, et neil nüüdki oli temaga eriline plaan, et teda seekordki kavatseti vaid märgistada (küll mitte enam salkudega seljauimes, vaid hõbenõelaga kinnistatud tselluloidplaadikestega) ja siis tagasi vette lasta. Aga ta ise oli kogu oma elu olnud vaid saagi peal väljas, ta polnud iialgi halastanud enesest nõrgematele ja rumalamatele ja tal ei tulnud pähegi, et tast tugevam oleks võinud teda kasutada teisiti, kui ta ise oma jahisaaki kasutas. Instinkt, loomusund, tema «arvestus» ütles talle, et seekord seisab tal ees kindel surm; lisaks oli ta juba hulk aega väljas oma elemendist — veest, ning hapnikupuudus hakkas

teda tugevasti vaevama. Ent ta jõud polnud veel kaugeltki lõpul, elu tuksus alles võimsalt ta tugevas, vastupidavas kehas ning see elujõud käskis teda kasutada kõiki ohus viibijate juures tihti tarvitavat kavalust: ta teeskles surma. Ta keha vajus äkki jõuetult kokku, nagu oleks sellest just samal hetkel lahkunud elu; ta pea ja seni nii tugev saba vajusid jõuetult alla inimese hoidvast käest.

See kavalus tõepoolest pettis ta võimsaid tabajaid. Nad pidasid teda surnuks. Sõrmede haare vabanes ta ümbert ja ta kukkus rohule. Ta lebas hetke nagu veendudes, et esimene osa kavalusest on õnnestunud, siis aga toimus «surnud» angerjas järsku muutus. Välkkiire sabalöögiga sööstis ta paigalt ning enne kui inimeste üllatusest kohmetuks muutunud käed teda uuesti tabada suutsid, oli ta pea juba vees. Keegi haaras teda sabapoolt seljast, sõrmed olid juba klammerdumas ta keha ümber — hetkeks oli kogu ta olemus üksainus pingutus — siis oli ta uuesti vaba ja vees.»

MÄGER URASK.

Katkendeid R. Rohu samanimelisest jutustusest

1.

Madalas liivakünkas keset sood elas noor mäger Urask. See soo oli pikk ja lai — mitu head kilomeetrit pikk ja mitu head kilomeetrit lai. Liivaküngas selles soos moodustas õieti nagu väikese kõrgema saare. Sel saarel kasvas ilusaid puid ja põõsaid: kaski, haabu, pajusid, leppi. Aga sool enesel ei kasvanud muud kui kiduraid mände, sest soo oli alati vesine ja märg, täis tūmasid kohti, poriauke ja vulisevaid, korisevaid laukaid, mis pealt kaetud samblakorraga, kuid millest, kui inim- või loomajalg neile peale astus, tõusis üles kollast külma vett või ka lausa haisvat roostest saasta.

Mäger on kerge loom, tema pääses hõlpsasti soost üle ja soosaarel oli tal alati kuiv ning rahulik. Kuna inimestel sool käimine oli raske ja ebameeldiv ning isegi suurem koer meeleldi seal kõndida ei tahtnud, siis ei tülitanud Uraskit ta saarel keegi, või kui seda juhtus, siis väga harva. Mõni kütt vahest oli katsunud näkra ta koopast

kätte saada, aga sellel polnud tulemusi olnud, sest koobas oli ehitatud väga kavalasti: kaheksa sisse-väljakäiku oli sel koopal, ja kui keegi mäkra ühe sissekäigu kaudu tülitama hakkas, oli ta salaja juba mõne teise käigu kaudu välja lipsanud ja sohu kadunud. Aga tümal sool mäkra jälgida oli inimesel ja isegi koeral võimatu.

Talvel mäger enamasti magas nagu karu. Ta koobas oli sügav ja selle põhja oli ta enesele teinud samblast ja kuivadest lehtedest pehme pesa. Selles ta põõnas, keras kui koer. Ja kui väljas paukus pakane ning möllas tuisk, ei võtnud mäger vaevaks sellele tähelepanugi pöörata, aina mõmises läbi une ja maigutas magusasti suud. Või kui mõnikord ärkas, siis kuulatas mõnuga, kuidas näljane vares puu otsas kraaksus või vihane öökull huikas, haigutas korra — ja jäi jälle magama.

Mäger nimelt on suur söödik. Suve läbi kogub ta endale rasva. Toiduks tarvitab ta tigusid, putukaid, marju, seeni, hiiri, sisalikke, madusid, konni, aga ei põlga ka kõiksuguseid taimejuuri ja katsub mõnikord ka linnumune, kui mõne pesa juurde satub. Teod, putukad, hiired, sisalikud ja maod on ju üldiselt kahjulikud ja ebameeldivad olen did, seepärast on mäger oma toidu suhtes kasulik loom ja kellelgi ei ole midagi selle vastu, et ta suvel putukaid ja roomajaid hävitades end hästi nuumab. Ka marju, seeni ja taimejuuri jätkub ju metsas kõigile, nii et mägrale ei tarvitse ta hea isu pärast kellelgi kade olla.

Aga kui ta suve läbi end on nuumanud, siis on ta sügiseks paks ja rasvane kui matsakas põrsas. Põrsast meenutab ta mitmeti, sest ka tema on madalat kasvu, lühikeste jalgadega, seapeatalise peaga ja pisikeste seasilmadega ning isegi ta karv on kirju nagu põrsal. Jah, koguni ta hääl on rõhkv, meenutab sea oma, ja kui ta ehmub või hätta jääb, siis kiunub ta kui siga. Ainult ta karvad on palju pehmemad kui sea harjased, ta nahast saab seetõttu ilusaid asju.

Nuumanud end suve läbi, keerab siis mäger külma tulles enda magama ja magab peaaegu talve läbi. Nii tegi harilikult ka Urask. Inimesed ütlevad säärastest loomadest, et nad talvel elavad rasvast, mis nad suvel oma selga on kogunud. Ja see on umbes ka tõsi. Magades tarvitab nende keha vähe toitu ja saab selle neist rasva tagavaradest, mis kehha suve jooksul on kogunenud.

Urask oli oma eluga soosaarel üsna rahul. Tülitajaid

oli vähe, toitu palju. Soos leidus alati usse, sisalikke, konni, soosaarel enesel metshiiri. Samuti kasvas soos palju mahlaseid murakaid, mis mägrale eriti maitsevad, ja ka tigused leidus siin rohkesti, sest nemadki armastavad marju. Ent ka ümbruskonna metsadest võis Urask hankida endale toidupoolist, nii palju kui süda soovis. Seeni, marju, mahlaseid juurikaid, limukaid, igasuguseid teri leidus kõikjal külluses.

Nii et Urask ei võinud millegi üle nuriseda. Sügiseks oli ta enese alati toredasti paksuks söönud ja võis muretul t oma talveund magada, kuni kevadine päike ussid, konnad ja sisalikud liikuma pani ja ka Uraskile uue elu sisse tõi.

Aga, ime küll, ometi ei olnud Urask viimasel ajal oma korteriga enam rahul ja kavatses küskile mujale üle kolida. See oli kaunis kummaline, aga see oli tõi. Urask oli hakanud leidma, et ta korter on aja jooksul väga niiskeks läinud. Kas oli viimasel ajal vesi soos tõusma hakanud või ei tea mis, aga too kün gas, millesse oli kaabitud Uraski urg, oli järjest niiskemaks muutunud ja vett läbi laskma hakanud. Ajal, mil Urask oma uru sellesse künkasse kaapis, oli kün gas kuiv, ta liiv pehme ja ainult veidi-veidi niiske, nagu värske muld igas kuivas maas. Aga viimasel ajal märkas Urask, et koopa käigud, eriti alumised, olid ligased ja hallitanud, jah, isegi vett tuli mõnikord sisse, ja kõige alumises ruumis, kus asus Uraski talvepesa, oli vett isegi nii palju, et Urask seda ruumi enam kasutada ei saanudki, vaid pidi oma talvepesa kõrgemale ehitama.

See kõik oli ebameeldiv. Eriti just see asjaolu, et talvepesa tuli kõrgemale teha. Kõrgemal, maapinna läheduses, polnud talvel enam nii soe, kui all oli olnud. Pealegi kostis siia iga väiksemgi krabin, mis väljas tekkis: pisikese linnukese nokkimine, jänese hüppamine, oksa murdumine. See segas und. Ja teiseks oli ülal ka kardetavam. Talvelgi käis mõni kütt Uraski urgu küllastamas, kuigi ta muidugi Uraskit urust kätte ei saanud, oli tal aga mõnikord koer kaasas, kes urgu puged. Ja kui Urask uru sissekäigule liiga lähedal magas, siis jäi tal vähe aega soovimata külalise vastuvõtuks, ta ei saanud kasutada kõiki oma koopa keerulisi käike, et sissetungijat eksiteele viia, vaid pidi kiires korras lühemat teed urust põgenema — vaenlane, koer kannul. Viimasel talvel juhtus paar korda,

et Uraski elu oli seetõttu hädaohus, sest urust lahkudes sattus ta unises olekus sügavasse lumme ja selles oma lühikeste jalgadega sumades pidi ta peaaegu koera kätte sattuma, kes teda urust väljudes jälgis. Ainult asjaolu, et see koer oli väike ja ka ei suutnud sügavas lumes kuigi kiiresti joosta, päästis Uraski elu ja ta sai veel põõsastesse paku minna, enne kui jõudis pärale kütt püssiga. Ega nüüd koer Uraskit murda oleks jõudnud, aga häda oli selles, et koer takistas põgenemist ja võimaldas kütil järele jõuda. Põõsastes sai Urask nii osavasti ringi keerutada, et kütt teda kunagi selgesti ei näinud ega püssiga lasta ei saanud, kuni ilm muutus hämaraks ja tuli öö.

Aga need olid õudsed elamused ja Uraski uni oli mitmeks päevaks häiritud ja üldse kogu olemise mõnu ning rõõm sellises olukorras rikutud. Ja ta otsustas kevadel kindlasti uut elukohta otsima hakata.

2.

Too kevad tuli äkki suure sulaga ja ujutas paari päeva jooksul üle kogu soo. Nagu suur järv oli soo, lai, avar veeväli, millest kääbusmännid vaatasid välja kui vaesed uppujad. Vete kohisemine ja mulin äratas Uraski ta pesas ja talle tundus, et vesi ei mulisenud mitte ainult soos, vaid ka koopas. Prr! See oli vastik! Urask laskus oma koopa alumisele korrale ja nägi ehmatusega, et kogu alumine kord ja isegi alumised väljakäigud olid lausa vee all, — neist jooksis vett sisse nagu tiiki. Uraskile tuligi naljakas mõte, et vaat sulle temp, olen äkki koopa asemel tiiki sattunud! Kuid nali naljaks, aga sel lool on ka oma hädaoht: vesi koopas tõusis järjest, sest ta tõusis kogu soo, ja kuna koopa alumised käigud olid nüüd veepinnast madalamal, siis täitusid nad järjest veega ikka kõrgemale ja kõrgemale.

Häda põhjuseks oli vist asjaolu, et kungas, milles asus Uraski pesa, oli madal ega tõusnud soost kuigi palju kõrgemale; kuna aga soo oli hakanud ummistuma, sest kraavid, mis kord ta kuivatamiseks olid kaevatud, olid kokku kasvanud, ei olnud veel soost enam nii suurt väljapääsu kui varemil aegadel ja seetõttu kannatas ka Uraski elamu.

Peagi istus Urask oma koopa otsas kui merehädaline

vajuva laeva peal ja vaatas ahastades ringi: kõikjal ainult vesi, vesi ja vesi — ja vesi isegi koopa ülemistes käikudes. Ent Uraski kõht oli tühi ja hirm nahas.

Vingus Urask tasakesi omaette kui väike kirju seake künka otsas ja andis endale taas sõna, et kui siit neetud kohast veel eluga pääseb, siis endale uue elamu ehitab! Ilusasse kuiva kohta, aga mitte enam sohu!

Hakkas vihma piserdama, vesi aina tõusis ja nälg Uraski kõhus kasvas. Kui kaua kükitada siin koopa otsas ja oodata, kuni vesi tõuseb nii kõrgele, et uputab päriselt? Vingus Urask haledasti. Ta tore kasukas oli juba läbimärg ja ta liikmeid raputas külm niiskus. Üldiselt oli ta elu olnud väga kerge ja mõnus — muudkui söö ja maga — ja need hädaohud koertega, mis tal olnud, polnud ju kuigi sagedased.

Aga nüüd oli tulnud suurem hädaoht ja Urask ei osanud muud kui häliseda ja vinguda.

Viimaks, kui vesi tõusis juba Uraski jalgade juurde, ajas häda talle vahvuse ja leidlikkuse pähe.

Ta nägi eemal veest välja paistvat ühe kraavi äärt, kuhu kunagi kraavi kaevamise ajal olid laotud mättad ja muld. See äär polnud veest päris väljas, ainult kohati vahest, aga seda mööda paistis siiski võimalik olevat kuidagi pääseda metsa, osalt ujudes, osalt vees madistades. Ja sedagi teed oli metsa oma hea kilomeeter või rohkemgi. Kahtlane tee! Kardetav ja külm! Prr! Vaesel Uraskil oli niikuinii juba vihma käes külm. Mis pidi veel siis tulema, kui ta läks lausa vette! Ja kuigi suur ujuja ta just ei olnud.

Aga tuli riskida. Elu oli hädaohus. Seal ei aidanud miski. Künkalt kraavini oli ka veel paarsada meetrit. Ning sellel vahemaal oli päriselt sügav, sulisev vesi. See tuli võita lausa ujudes.

Ikka veel kahtles ja kartis Urask. Aga kui vesi üha tõusis ja ähvardas teda künka otsaski oma valdusse haarata, võttis Urask julguse rindu, vaatas paar korda meeleheitlikult paremale ja pahemale — ja hüppas voogudesse.

Otsekui külm jää võttis ta vastu. Puristades ja ähkides vehkis Urask oma lühikeste jalakestega, et vees edasi jõuda. Pikkamisi see läks. Ja külm ähvardas hinge kinni matta. Aga viimaks jõudis ta kraavi ääreni. Siingi oli vett küllalt ja sügavaid kohti ka ning külm oli vesi siin nagu mujalgi, aga siin oli ikkagi aeg-ajalt ka kõrgemaid

kohti — ja need andsid julgust. Ühelt mättalt teisele, ühest sügavast kohast teise läks reis. Uraski kasukas oli vett täis nagu käsn. Ja see tegi teekonna veelgi raskemaks. Kuid lõpuks hakkas selles madinas veidi nagu soegi — ja metsaäär ligines üha.

Viimaks jõudis Urask päästvale kuivale maale, suurte puude alla. Ega siingi vihmaga kuigi kuiv olnud, pealegi kevadisel ajal, kui mets oli veel täis märga lund. Aga uppumist polnud siin enam karta. Lõdisedes hakkas Urask otsima kohta, kus veidigi ulualust leida. Külma oli tal hirmsasti ja nälg oli ujudes veelgi suuremaks läinud. Ta kartis, et ta surm varsti ligidal on — nii viletsalt tundis ta end.

Lõpuks leidis ta ühe mahalangenud puu juurte all vihma eest varju. Siingi oli märg ja külm, aga vähemalt pilvedest langev märjake ei pääsenud siia ligi. Urask kis-kus enda kägarasse selles viletsas urkas ja lõdises ja värises kogu öö. Ega surm temast tõesti kaugel olnudki, sest tühja kõhuga ja kurnatult pärast külma suplust varakevadel veeta selline öö pole naljaasi.

Aga hommikuks lakkas vihm ja kevadine soe päike hakkas paistma. Loodus oli kui uuesti sündinud. Metsas hää-litsesid esimesed kevadlinnud, eemal põldudel kuuldus juba siristavat lõokest ja lumi sulas kui vaht lembes õhus.

Peagi kuivas säravas päikesepaistes Uraski kasukas ja tal hakkas soe ning mõnus. Ainult ta kõht oli veel väga tühi ja nälg piinas teda ikka veel. Aga metsas ringi nuuskides leidis ta ühelt mättalt suure ussi, kelle kevadine soe päike oli oma urust välja meelitanud. Uss oli mättal rõngas kui vorst ja Urask ei olnud laisk seda vorsti nähes. Lühikese võitluse järel tappis Urask ussi ja sõi ta viimase raasuni ära. See oli tubli kehakinnitus mägrale ja mait-ses talle samahästi kui inimesele tõeline vorst.

Pärast seda einet tundis Urask, et ta jõud taas tagasi on tulnud ja ka tervis jälle hea. Nii veendus noor mäger, et kunagi ei tohi heita meelt, vaid tuleb ikka midagi ette võtta katsuda, et raskustest ja kitsikustest üle saada. Kui mäger poleks vahvalt võidelnud oma elu eest külmas vees, siis oleks ta mannetult uppunud.

Nüüd oli ta kõht täis, ta jõud kosunud ja ka ilm ilus ning üsna teine kui seal veesse uppuva künka otsas. See kõik sai võimalikuks julge ettevõtlikkuse tõttu, vaprast otsuse tõttu oma elu eest hädaohuga võidelda.

Ja Urask asus nüüd agarasti endale uut korterit otsima, sest puujuure all oli elamine temasugusel, ikkagi kaunis suurel loomal, kaunis nigel. Ta oli ligikaudu 75 sentimeetrit pikk ja ta saba ka oma paarkümmend sentimeetrit, nii et seda kõike puujuure alla mahutada ja sealjuures end mugavasti tunda polnud päris hästi võimalik.

Pika otsimise järel leidis Urask ühel kõrgemal heinamaaserval heinakuhja, mis eelmisest suvest sinna seisma oli jäänud ja mida inimesed talvel millegipärast polnud ära vedanud. Arvatavasti segas seda tegemast äkiline kevadetuleku sula.

Ega heinakuhjaski Uraskile väga meeldinud, sest ta oli harjunud suure koopa mugavustega; koopas võis end pöörata nii ja naa, selles võis isegi kõndida ja ringi rännata ühest käigust teise. Aga maa oli veel külmunud ja märg ja uue koopa kaevamist ei saanud veel niipea ette võtta. Seepärast tuli esialgu läbi ajada heinakuhjaga, selles oli vähemalt kuiv ja soe.

Sellesse heinakuhja pugus Urask, uuristas sinna paraja augu, et sisse mahtuda, maapinnast veidi kõrgemale, et mitte külma ja niiskust enda all tunda, ning uinus pärast raskeid vintsutusi ja unetut ööd magusasti magama.

Magamises oli ta ju meister!

Aga ega siingi kõik nii hästi läinud, kui Urask oli lootnud. Olles tükk aega maganud, tundis Urask, et hirmus paha hais hakkas teda piinama. Nii paha hais, et ajas Uraski südame pööritama ja pani pea valutama.

Mis see küll ometi oli?!

Urask pöörles ja keerles oma asemel ja katsus haisust mitte hoolida, et uuesti magama jääda, aga see oli võimatu. Justkui uimastavat mürki imbus Uraski ninna ja võttis temalt viimasegi uneraasu.

Tuli midagi ette võtta!

Urask väljus oma august ja hakkas kuhja ümber nuuskima, et aru saada, kust kohast seda hirmsat lehka ometi tuli. Lõpuks jäi ta ühele kohale seisma, sest tundis, et seal oli hais eriti tugev ja terav. Urask sirutas oma koonu sinna kohta kuhja sisse, aga korraga sähvas kui välk must vurruline nina kuhjast välja, rida teravaid hambaid laksutas Uraski koonu ees, et kohe jälle kaduda. Ainult sentimeeter puudus, et need hambad ei haaranud Uraskit ninast.

Urask oli veel noor ja maailmas vähe näinud, seepärast ei teadnud ta, et see must vurrudega nina ja samuti see hirmus hais kuulus tõhule, keda kutsutakse ka tuhkruks. Tuhkur on mägrast peaaegu poole väiksem, vahest nii hea kassi suurune, aga tal on teravad ja suured hambad ja ta on kurjust ja verejanu täis, pealegi haiseb ta nii hirmsasti, et igaüks, olgu see loom või inimene, kes tema lähedusse satub, katsub, et rutem minema saab.

Urask seda kõike ei teadnud. Ta oli kaunis kohkunud. Kallaletung oli toimunud äkki ja julgelt ja ühtlasi see paha hais... Ei tea, mis veel tulla võis! Urask kartis, et kuhjas istub ei tea milline suur elukas, kes võib tema, Uraski, isegi nahka panna. Pigem siis juba katsuda tasakesi taanduda. Loomult on ju mäger kaunis kartlik loomake.

Aga siis meenusid Uraskile eelmise päeva ja öö sündmused ja ka käesoleva päeva sündmused. Eile pidi ta peaaegu uppuma, öösel peaaegu külmuma. Kuid täna läks kõik hästi, Urask tappis ussi, sõi selle ära ja leidis siis siin kuhjas hea sooja korteri. Ent kas pidi ta siis nüüd jälle oma korterist loobuma ja uuesti öö veetma ei tea millises külmas kolkas? Kõik oli täna nii kena ja ilus — ja nüüd selline pahandus ja häda! Ei, Urask otsustas, et saagu mis saab, ta tahab oma korterit kaitsta ja tundmatu elukaga selle eest võidelda, haisegu see siis nii hirmsasti kui tahes.

Urask tõmbas karvad turri ja urises ähvardavalt. Seda oli kuhjas justkui oodatud, sest uuesti nähvatas sealt rida hambaid Uraski poole ja kuri, vihane turtsumine väljendas äärmist tigidust ja sallimatust.

Urask otsustas oodata ja heitis kápuli kuhja ette maha. Ta tundis, et see seal kuhjas oli väga närviline ja jonnakas. Küllap ta ise midagi ette võtab, et oma viha ja jonnirahuldada. Ja tõesti, vaevalt oli möödunud mõni minut, kui kuhjast hüppas Uraski kallale ta vastane. Selle iseloom ei talunud rahulikku ootamist. Ja oma ülbuses pidas ta end Uraskist palju kangemaks, kuigi oli Uraskist poole väiksem. Urask nägi teda nüüd selgesti. Ta pea oli lühike, koon ümmargune, karv seljapoolel tume, kastanpruun, kõhualusel veelgi tumedam, mustpruun. Piki kõhualust käis segane punakaspruun vööt. Lõuaalune, kõrvaotsad ja koonuots olid kollakasvalged, aga nina must. Ja mustas ninas välkusid valged hambad kui teravad puurid ning silmad sätendasid ülbes häbematus julguses.

«Kasi minema minu korteri ukse eest!» susises ta Uraski ette karates. «Va laisk, rumal mägravolask! Tunnen ma sinusuguseid! Ei õiget hammast, ei õiget arul!»

Mäger, nähes, et vastane oli temast poole väiksem, muutus julgemaks. Karvad turris, hüppas ta üles ja urises:

«Võeh, võeh! Või sihuke käabus julgeb mind sõimata! Olen selle korteri peremees ja sina käi siit minema kogu oma lehaga, sa jõle haisutegija!»

Vastuse asemel tegi tõhk kärke liigutuse, et mäkra haarata turjast. See oli kardetav kava. Kui tõhk mägra turjale oleks saanud hüpata, oleks mäger kadunud olnud, sest tõhk murrab isegi noore kitsevasika, kui saab sellele hambad lüüa kaelasoontesse, ta ei lase enne lahti, kui suur veresoon läbi on puretud — ja siis on ohvri elul lõpp.

Agaga mäger pöördus veidi kõrvale ja tõhu kallaletung nurjus. Susisedes jäi ta kükitama, valmistudes uuele hüppele. Nüüd ründas mäger omakorda, sest ka temas hakkas viha keema.

Tõhk ei uskunud, et Urask, tema arvates va laisk rumal mägravolask, nii rutulise liigutusega hakkama saab, agaga äkki tundis ta enda mägra hammaste vahel. Mägra hambad on suured, kuid eriti teravad nad ei ole. Ent mägral on kaunis pikaad lõuad — ja nendega hakkas ta tugevasti tõhu seljast kinni ning pigistas kõvasti. Tõhk kääksatas valust ja vihast. Oma pikaküüneliste tagumiste käppadega tegi ta paar ägedat haarangut ja tabas nendega mäkra nii valusasti kõhtu, et see omakorda karjatas ja tõhu lahti laskis. Pealegi — kus see kole hais, mis nüüd alles tõhust levima hakkas! Varem tuntud hais oli mägrale siiski kuidagi talutav, kuid nüüd muutus see mitu korda teravamaks ja hirksamaks. Tõhul on ju sellekohased näärmel, kust ta ärrituse ja hädaohu puhul haisevat vedelikku välja pritsib. Ja kui mäger ta kinni haaras, siis tuli ka uus laeng lehka.

Turtsudes ja puristades taganes Urask — peamiselt haisulaine ees. Tõhk agaga hüppas ruttu kuhja ja hakkas sealt kiruma, sõimama ja manama.

«Said nüüd, va tobel!» kriiskas ta. «Said nüüd! Minu hambad ja küüned pole naljatamiseks. Ja kui sa rutemini siit ei kao, siis sul alles halvasti läheb! Või isegi kallale kipub! Minule, tõhule! Ohoo! Vaat koeradki ei saa minuga

hakkama, siis ammu veel sina! Kord murdsin ma isegi rebase ja sõin ta ära, ausõna! Hoia oma nahk, et sinuga veel hullemat ei juhtu!»

Urask turtsus ikka veel ja vastas:

«Ära kiitle! Hambad ja küüned võivad ju sul teravad olla, aga need kõlbavad rohkem hiirejahi pidamiseks kui ninu või rebase vastu võitlemiseks. Ent millega sa uhkustada võid, see on sinu jõe hais. Ptüi! Sihukese haisukotiga ei hakka ükski korralik loom pikemalt tegemist tegema. Seepärast lähen ka mina siit minema. Säärasega kui sina ühes korteris magada on ju lausa võimatu. See matab hinge kinni!»

Ja turtsudes ning puristades eemaldus Urask kuhjast. Ta meel oli paha, aga ta oli siiski enesega rahul, et polnud esimeses hirmus põgenenud, vaid oli tundma õppinud seda haisulevitajat ja teda isegi veidi karistanud ta häbematuse eest. Pikema otsimise järel leidis ta teise kuhja, kus õhk oli puhas ja kus ometi võis oma väsimuse välja magada.

KEVADEL.

Debora Vaarandi

Päevad läbi kill ja kill
räästailt tilgub tasa.
Nagu hõbealasil
kõlksuks väike vasar.

Sinililli! Sinilillll...!
hüüab lillemuti.
Lõoke, lõbus taevapill,
oma keeli krutib.

Kuskil suitseb sarapik,
hiireke poeb urust.
Keltsa toksib päkapikk
vanas lehepurus.

Tahaks pikutada seal
soojal kingunõlval,
pehme samblamätta peal,
halli kivi kõrval.

Kevadpääpikumees
hinge kallal koksib.
On seal mõni tera sees,
mida tema otsib?

TÖÖL.

J. Parijõgi

Teised poisid käisid mõisa turbasoos raha teenimas. Kes ikka juba suuremad olid, need käisid vabrikus ja sadamas tööl ja teenisid palju raha, aga pisemad käisid mõisa turbasoos. Ka mina tahtsin minna, aga ema ütles, et sinna kaheksa-aastasi ei võeta, et sinna võetakse ainult kümneaastasi, aga kui mina ütlen, et olen kümneaastane, siis võtavad ka minu.

Siis mina tõin aidalakast maha selle väikese märsi, kus sees ema vorstirohte hoidis. Ema pani vorstirohud teise kohta, mina panin märssi uued õled ja nõõri parajale pikkusele. Ema pani juba õhtul leiva valmis, ikka silku, pudeliga hapupiima ja ka vähe võid. Mina kodus silku ei söö, aga kui tööl käin, siis süön küll, et siis ei ole süda vesine.

Teisel hommikul hakkasin õige vara minema, päikesetera ei olnud veel metsa tagant väljaski. Läksin Reedu Arturiga ühes, sest tema oli juba kaks päeva käinud ja teab kõik asjad. Tema ütles, et ega see soovanamees taha heameelega väikesi tööle võtta. Eile hommikul oli sõimanud, et: «Mis nad saadavad neid väikesi tööle, kellel kõrvatagused märjad.» Mina teadsin nüüd kohe, et kõrvatagused ei tohi märjad olla, peab hommikul hästi kuivatama. Mina katsusin järele, minul olid kuivad. Siis Reedu poiss ütles veel, et kui õhtul kirjutaja tuleb, siis peab üttelema, et kümneaastane oled, muidu ei võeta; ja peab

jämeda häälega rääkima, siis ei saa aru, et kaheksa-aastane oled. Tema on üheksa-aastane, temal enam nii jämeda häälega rääkida ei ole vaja.

Soomajade juures sai veel vähe aega oodata, siis tuli sootaat välja. Temal oli üksainuke käsi. Pintsakul oli küll kaks varrukast, aga see pahem varrukas oli tühi ja ots taskus. Kas ta selle tühja varruka ise taskusse paneb, või paneb sooeit, seda Artur ei teadnud. Aga seda teadis küll, et sootaadil oli enne kaks kätt, et see teine jäi mõisas rehepeksumasina vahele; lapsed ja naised peavad teda hüüdma sootaadiks, mehed võivad öelda Mihkel; aga tagaselja ütlevad kõik — soovanamees.

Mina sellele sootaadile liiga ligi ei läinud, kartsin, et ehk ajab koju tagasi ja ehk vaatab, kas on kõrvatagused märjad.

Siis hakkas tema ees minema ja meie läksime kõik reas järele.

Küll mina tahtsin näha, misuke see turbasoo on ja misukesed need turbamättad on. Kui mets lõppes, siis hakkas paistma üks lage, ja Reedu Artur ütles, et see ongi turbasoo. Ega see ole kedagi teistmoodi kui muugi lage, ikka mõned puud ja põõsad ja... Aga soolaod on küll teistmoodi: katus algab kohe maa juurest ja seinu ei olegi. Ja maa on kõik selge turbamuld, võta kust tahad. Nüüd ma tean küll. Kraavis on vesi nii must kui tõkat. Kui see turbamuld märg on, siis on nii kui lõrts, pigista vett välja niipalju kui tahad.

Uhe lao juures pidas sootaat kinni, kõik panid leivakotid ja märsid sinna maha. Seal oli terve väli turbamättaid, justkui telliskivid. Ja mättahunnikud olid suured ja väikesed. Nüüd tean küll, aga enne mõtlesin, et on niisukesed mättad nagu karjamaalgi.

Reedu Artur ütles:

«Nüüd siin hakkame laduma, siis peale keskhommikut läheme kanavi taha ja hakkame lattu panema.»

Mina küsisin:

«Mis see kanal on?»

Tema ütles, et see on lai kraav, kust mehed mättaid välja viskavad.

Kohe tööle ei hakatud. Naised seadsid enne rätikuid ja mehed tegid plotskid ette, nii et kogu soo sai täis moharkahaisu. Üks mees andis ka Reedu poisile tubakat, tema keeras endale plotski ette ja pakkus ka mulle. Mina

ei võtnud, ütlesin, et: «Aga sa ema käest saad, kui ema seda teada saab.»

Tema ütles:

«Mis ma ikka saan. Mis töömees ma muidu olen. Siin peab suitsu tegema, siis ei tule lõuna ajal uss suhu, kui magan. Kas sa seda ei tea, et uss pelgab suitsuhaisu?»

Nüüd mina kahetsesin küll, et plotskit ei võtnud, aga uuesti küsida ei julgenud. Kui ta nüüd ise veel peaks pakkuma, siis võtan küll vastu.

Ma hakkasin ühes Reedu Arturiga tööle. Ikka võtsime väiksemast hunnikust mättad ja ladusime uued, suuremad hunnikud, justkui tornid. Sel Reedu poisil on kõik töö selge. Tema justkui täismees kohe, suitsetab ja räägib rumalasti ja kõik. Mehed aga veidi ässitavad tagant, tema ütleb kohe kõik rumalad sõnad välja. Kui naised häbistama hakkavad, et: «Küll on sel poisil aga suu!», siis temal on veel hea meel. Aga ta kodus ei ole niisuke. Minu vastu on nüüd koleuhke, muudkui räägib kõiksugust uut asja soost ja ise ütleb: «Ega sa seda veel tea.» Aga ma mõnd asja tean küll. Siis sülitab ise veel lirtsti läbi hammaste ja ütleb: «Mes?» Temal on ka kõik palgad peas. Meie saame kakskümmend viis kopikat päevas, kes pisut suuremad, saavad kolmkümmend, ja kes veel suuremad, saavad kolmkümmend viis, naised saavad nelikümmend ja mehed — kuuskümmend. Temal on täna õhtuks juba seitsekümmend viis kopikat teenitud. Lubas, et kui palga kätte saab, siis ostab kuli suitsu ja soru viina.

Kui keskhommik tuli, siis oli minul juba selg haige. Ma kartsin, et väsin ära ega jaksagi õhtuni tööd teha. Aga peale keskhommikut hakati kuivi mättaid lattu kandma. Muist kandsid korvidega, muist võtsid laos vastu. Poisid olid kõik laos, sest seal sai vahel koerust teha ja mätas-tega loopida.

Kui Reedu poisile üks mätas vastu nägu tuli, siis tema ütles:

«Ah sa pagan, sain vastu larhvi!»

Üks naine ütles:

«No küll on sel poisil sõnad, muudkui kuula aga.»

Mina sain aru küll, et larhv on nägu.

Kui lõuna hakkas tulema, oli laos kolepalav, tolmegegi käed ja näo mustaks. Ma salaja hõõrusin turbamättaga veel rohkem mustaks, et siis kodus näitan emale ja Joo-sepile, kui must töö meil on.

Kui lõuna tuli, siis sõin ka silku, et süda kindlam oleks. Peale sööki hakkasid tüdrukud magama jääma, aga enne võtsid suss-kingad jalast ja panid pea alla, et poisid ei saaks kingi jalast ära võtta ja ära peita. Poisid läksid metsa usse otsima, mina läksin nendega kaasa, sest ma ei kartnud sugugi.

Reedu poiss ütles tüdrukutele:

«Nüüd läheme metsa, toome ussi ja paneme teile kaela.»

Siis poisid ikka leidsidki metsast ussi. Võtsid kepi, tegid otsa lõhki ja panid ussi sabapidi sinna vahele. Siis oli uss näpitsas. Uss on ikka kole küll, muudkui susiseb ja limpsab keelt ja liigutab sedasi pead. Lao juures panid mehed talle piibupigi suhu, siis näitab tagumisi jalgu, muidu ei näita. Pärast ma vaatasin ussi päris ligidalt. Poisid ikka piinasid ussi kaua veel, siis lõikas sootaat ta pea noaga otsast ära. Kere elas veel tüki aega, siis suri ära.

Poisid matsid ussi maha ja ütlesid, et nüüd on nad üheksa pattu andeks saanud, et kes ussi ära tapab, saab üheksa pattu andeks.

Ohtupoolne päev oli kolepikk. Kui ma hakkasin mõtlema, siis oli nii, nagu oleks hommik juba teab millal ammu olnud, justkui oleks üks päev nii pikk kui nädal.

Kui päike oli taeva küljes veel nii... puu kõrgusel, siis tuli kirjutaja sinna. Aga läks ikka veel palju aega, enne kui kirjutaja sootaadile ütles:

«Noh, Mihkel, lase nüüd olla! Kutsu siia!»

Siis tulid kõik rüsinjal kirjutaja ümber kokku ja kirjutaja hakkas päevi üles panema. Tema hüüdis ikka nime ja inimesed ütlesid: «Jaa!» Aga kes uued olid, nende nimed pandi pärast kirja. Mina seisin teiste selja taga mätta peal kikivarbail, et siis olen pikem.

Kui minu ees veel kaks poissi oli, siis mõtlesin, et kui need ära lähevad, siis kirjutaja näeb, et olen mätta otsas ja kikivarbail ega usu, et olen kümneaastane. Aga kui ma parajasti seda mõtlesin, siis teised poisid panidki nimed kirja ja läksid ära ja mina jäin üksi.

Kirjutaja küsis, et: «Noh, poiss?»

Mina ütlesin jämeda häälega:

«Jaan Pari — esimest päeva.»

Ja siis tõusin kikivarbaile ja ütlesin:

«Kümneaastane.»

Aga seda enam ei saanud nii jämeda häälega. Ja siis pistsin kohe tulema, et saaksin teised kätte.

Kirjutaja hüüdis mulle järele:

«Leivamärss, kuhu sa poisi viid?»

Mina jäin esiti seisma, mõtlesin, et teab mis tahab, et sai ehk aru, et ma ei ole kümneaastane, ega lubagi homme enam tulla. Aga siis sain aru, et kirjutaja pilkab, miks mul nii suur märss. Aga mul ei ole kedagi suur märss: kui nii muidu käin, siis ei ole midagi; kui valuga jooksen, no siis peksab veidi vastu reisi. Ma homme enam märssi kaasa ei võta, lasen leivakimbu teha.

Kui koju jõudsin, siis oli kari juba tulnud, lehm lüpsitud ja söök laual. Ema oli väravas vaatamas, et kas mina ikka tulen. Mina olin väsinud ja astusin pikkamööda. Kui ema ligemale sain, siis olin veel rohkem väsinud ja kõndisin veel tasemini.

Ka Joosep tuli vaatama, kuidas mina töölt tulen, ja küsis:

«Kas oled ka väsinud?»

Mina ütlesin, et: «Olen küll!», näitasin temale oma nägu ja ütlesin:

«Vaata, kui must larhv!»

Aga Joosep oli nii rumal, et ei teadnud, mis see larhv on. Siis kutsus ema mind sööma, aga mina ütlesin:

«Või ma saan kohe tulla! Tarvis enne nägu ja kaela pesta, meil on kolemust töö.»

Ma siis näitasin emale, kui mustad on mu käed ja kõrvad ja kael.

Ema ütles, et: «Oil!» Tõi seepi ja pesuvanniga vett õue, ikka just kui isalegi.

Mina käärisin särgivarrukad kõrgele üles, pesin ja solistasin kaua aega ja rääkisin Joosepile, et leidsime metsast ussi, ja uss näitas jalgu. Joosep ikka vaatas vahel minu kõrvu ja kaela, et kas on juba puhtad. Kui tema ütles, et: «Nüüd on puhas,» siis puristasin ja jätsin järele.

Pärast käis Joosep ühtelugu minu kannul, ükspuha kuhu läksin, päris ja küsis ikka, misuke see turbasoo on ja kuidas see uss jalgu näitas. Ma ikka seletasin ka, aga palju ei olnud aega vastata, sest mul oli talitada, et homme vara hommikul kohe minema saaks.

Söögi ajal võisin liha süüa niipalju kui tahtsin ja võid leivale peale määrida nii paksult kui ise aga tahtsin. Ema veel ütles Joosepile, et: «Ära sa enam liha võta!», et: «Las Jaan võtab, tema tuli töölt.»

Aga mina ütlesin:

«Ei, lase olla! Las poiss võtab pealegi!»

Kui magama heitsime, siis Joosep veel ütles:

«Küll sa võid nüüd oma teenitud rahaga palju saia osta.»

Mina ütlesin:

«No küll sa oled rumal! Kes siis sellepärast raha teenib, et saia saaks. Mina ostan pluusiriide. Kust see isagi seda raha ühtepuhku jõuab teenida, mis meil kulub, peab ikka ise ka teenima. No kui sa hea laps oled, siis sulle toon saia, kui raha järele jääb.»

Joosep lubas hea laps olla ja pealekauba veel minu selga sügada.

Aga kui voodisse heitsin, siis ei tulnud kohe uni. Ja imelik oli — kõik turbamättad olid silma ees ja vahel tuli neid justkui terve tuba ja voodi täis. Sedasi oli tükk aega. Aga kui mättad ära kadusid ja silmad kinni läksid, oligi ema voodi ees, äratas üles ja ütles:

«Juba teised tulevad.»

Ma veel kaks päeva käisin soos. Siis jäin haigeks ja ema ei lasknud enam minna.

LEIBA LAENAMAS.

T. Braksi jutustusest «Punaoja poisid»

Kui vanemaid vendi hüüti ja raputati, siis ärkas ka üheksa-aastane Inno, sest nad magasid ühes sängis.

Ja Inno pärast tõusis suur tüli. Isa sättis tööleminejaile leivakotti ja küürutas toidukapi ees. Siis ütles tütar Tiiu:

«Ära sa, taat, siis kõiki kannikaid kotti aja: Innole ei jäägi leiba.» Isa pomises pahaselt:

«Või teda kästaks siin kodus vahtida. Käigu külasse karjuseks,» vastas vana Saare Ants vihaselt. Tema vanemad pojad Andrus ja Jaan naersid sunnitult.

«Sina, taat, torised ilmaaegu. Näed ise küll, mihuke

Inno on, kahvatu kriibats. Temast nüüd karjuseks minejat,» ütles Andrus.

Vana Ants surus viimase leivatüki kotti ega rääkinud midagi. Aga enne kui ta toast lahkus, raputas ta Innot õlast, ehkki poiss oli ärkvel ja kuulis kõik. Raputas kõvasti ja käsutas: «Aja püksid jalga ja mine külasse. Vana-jaanile, tead küll. Küsi perenaiselt leiba laenuks.»

«Perenaine ei anna,» vastas Inno vaikselt. «Perenaine ütles, et kui veel tuled siia leiba nuruma, siis ässitan sulle koerad kallale.»

Isa jäi oma otsuse juurde. «Paljugi mis perenaine ütles. Ega ta seda alati tee, mis ütleb. Sa lähed ja tood leiba, muidu saad õhtul rihma. Kas mõistad?»

Inno vaikis. Isa kahmas leivakoti kaenlasse ja kiirustas teisi: «Tehke rutem! Jääme viimaks veel tööle hiljaks.»

Andrus võttis kaljalähkri. Jaan ja Tiiu otsisid korve. Minki mõisa kartuleid panema.

Väike Inno kõssutas sängi jalutsis ja jälgis teiste askeldust. Vennad ei pööranud temale enam mingit tähelepanu, aga Tiiu ütles: «Mine siiski veel kord Vana-jaanile, Inno. Lausud perenaisele hea sõna, saad ehk leiba.»

«Küll ma lähen,» lubas Inno. Õde oli aga juba kadunud ukse taha. Ta ei tahtnud Innole näidata oma pisaraid.

Inno tuli koikust põrandale ja seisatas laua ääres. Lauale oli jäänud vaid leivalõikuse nuga. Kitsaks kulu- nud teraga nagu ork. Selle noaga oli ema tavaliselt Saare perele leiba lõiganud. Siis oli Inno elu palju parem olnud. Ta oli küll kõige väiksem, aga sai sageli suurema leivatüki kui teised. Ema loovutas oma osa temale. Teistelgi oli siis lahendam elada. Leib oli alati majas, kuigi seda anti ka siis jaopärast.

Inno tippis laualt leivaraasuke si ja pistis need suhu. Ronis siis tagasi sängi, tõmmates takuse tekiräbala kär- beste kaitseks üle näo. Nuttis natuke ja uinus uuesti.

Isa, vennad ja õde ruttasid samal ajal rukkipolluvahe- lisel teel mõisa poole. Vana Ants käis kõige ees. Temale järgnesid vanuse järjekorras Andrus, Jaan ja Tiiu.

Eespool oli näha juba teisigi teolisi. Ja neid tuli pide- valt tagant järelegi. Punaoja moonamajades elas ju kokku kolmkümmend teomeest. Nad läksid tööle oma naistega ja suuremaks sirgunud lastega.

Aga siia hurtsikuisse, mis kõssutasid ridamisi mõisa põlde piiritleva Punaoja ääres, jäi veel paljugi väiksemaid poisse ja tüdrukuid. Nad elasid suviti enamasti omapead, kui mitte arvestada Käänu eite, kelle hoole alla usaldasid tööle läinud vanemad oma lapsed. Käänu eit aga käis sageli metsas marjul ja Punaoja lastepere võis siis elada nii, kuidas tahtis. Et talvel oldi hingitsetud umbseis toapunkreis, siis nauditi nüüd suverõõme. Siin oli päikest, õhku ja roostekarva soovettki oja põhjas. Kes siis raatsis veel tuppa jääda!

Kui Saare Inno taas ärkas, paistis päike juba tuppa. Inno riietus kähku ja väljus hurtsikust. Hulk lapsi askeldas juba oja ääres. Esko Ott ja Sooba Ardi tassisid mättaid ja paisutasid vett. Nad olid meisterdanud puupilbastest vesiveski. Väiksemad poisid jälgisid hoolega suuremate tegevust.

Tüdrukud solistasid niisama vees, loopides üksteist oja põhjast kaabatud mudaga. Naeru ja kiljatusi oli nii, et hoiat kõrvad. Aga ei puudunud ka mõne pisitüdruku nutupirin. See kutsus hurtsikust välja Käänu eide.

«Hurjäh, metsalised!» hakkas eit hurjutama. «Vaadake, mihukesed te olete. Justnagu pörssad porilombis. Liiva Teeli ka... Ise juba suur tüdruk. Otsemaid veest välja, ehk ma võtan vembla!»

Tüdrukud vudisidki ojast välja, aga poistega oli Käänu eidel juba rohkem tegemist. Seda enam, et poistel olid käsil omad tööd ja toimetused. Nad ehitasid ju sildu, tamme ja vesiveskeid. Mine sa sihukesi meistermehi tülitamal! Ja ega poistele pääsenud ligi vemblagagi. Nad putkasid teinepool oja kasvavasse lepikusse.

Saare Inno jälgis nukralt teiste mängu ja siirdus siis põlluvahelise tee poole.

«Kuhu sa lähed?» küsis Esko Ott, kes elas Innoga ühes hurtsikus. Inno vastas, et läheb külast leiba laenama. Ta seisatas ja sõnas argset: «Ei tahaks minna. Kardan.»

«Mida sa siis kardad?» uudishimutses Sooba Ardi.

«Küla koeri.»

Poisid naersid. Esko Ott jäi aga tõsiseks ja ütles: «Tead sa mis, Inno, ma tulen sinuga kaasa. Tuleme pärast alevist läbi. Isa andis mulle kakskümmend viis kopikat, käskis osta noa.»

Inno nägu muutus rõõmsamaks. «Aga kas ema lubab sind tulla?» küsis ta. Ott vastas: «Ema polegi täna kodus. Läks tööle nagu kõik teised.»

Nüüd ei olnud Innol enam muret. Ott oli temast ligi neli aastat vanem ja tugevamaid poisse Punaojal. Mis sellise mehega viga külasse minna.

Ott solgutas jalad ojas porist puhtaks ja poisid olidki minekul. Nad läksid puhk aega sedasama teed, mis teolisedki hommikul. Nende ees liikus mingi kuminaline olend, kellele poisid ei osanud äkki nimegi anda. Siis hakkas Ott Inno käest kinni ja ütles naerdes: «See on ju Tuio taat. Ta läheb alevisse korve müüma.»

Tuio taat elas nimelt sooäärses osmikus ja elatas end korvide punumisest. Ta oli köitnud kümnekond korvi nõõriga kokku ja liikus edasi nagu heinasaad. Korvikuhila alt võis näha vaid taadi peenikesi kõveraid koibi ja ülalt halli pead, mida kattis lõhkise sirmiga müts.

Tuio taat vastas lahkesti poiste tervitusele ja küsis: «Kas noormehed mõisa minemas?»

«Ei, me kääname siit küla poole,» vastas Ott. Inno tahtis alati rääkida igäuhele tõtt ja ütles: «Isa käskis Vana-jaanilt leiba laenama minna.»

Tuio taat seiras Innot üle oma korvikoorma kumeruse ja lausus pahaselt: «Mõisa aidad laeni vilja täis, moonakate lapsed käivad külast leiba kerjamas! Nii see elu on... Kas teil pole siis majas enam jahu tolmuugi?»

«Ikka vist on,» vastas Inno kogeldes, «aga Tiiu pole aega saanud leiba seada.»

Poisid keerasid nüüd vasakule, kuna Tuio taat jätkas teekonda alevi suunas.

Poisid kasutasid teeks kraavipervi ja liikusid kiiresti Kabelimäe poole, kust maantee viis külasse. Nende ümber laiusid kõikjal mõisapõllud. Jõudnud maanteele, seisatas Inno kalmistu värava juures. Ott teadis, et Innol on tahtmine külastada ema hauda, ja ta ütles: «Eks mine pealegi kalmistule, ma ootan niikaua siin maantee ääres.»

Innol oli hea meel, et Ott mõistis tema mõtteid. «Ma lähen jah, ega ma kauaks jää,» ütles ta ja ruttas läbi kriuksuva värava kalmistule.

Inno tuli varsti tagasi ja nad jätkasid vaikides teed. Akki tundis Ott, et Inno puudutas sõrmega tema kätt.

«Mis on, Inno?»

«Sul on ema, Ott,» lausus Inno tasakesi ja pühkis silmi. Ott ei teadnud, kuidas lohutada oma sõpra. Ta viis jutujärje teisale ja küsis: «Miks teie vana just Vanajaanilt leiba käskis küsima minna?»

«Sellepärast, et meie ema seal kord tööl oli,» vastas Inno.

Poistel ei olnud õnne. Vanajaanil oli kodus vaid poolkurt vanaätt, kes ütles, et pererahvas läinud teed sillutama. Vanaätilt ei olnud mõtet hakata leiba küsima, sest ta isegi oli siin peres armuleival.

Innol oli nutt varaks. Ott andis nõu: «Tead sa mis, me läheme kuhugi teise tallu sisse. Ära sa karda midagi, küllap mina räägin.»

Aga teistes taludes ei võetud poisse jutulegi. Pere-mehed põrnitsesid, perenaised hakkasid haugutama: «Eks nüüd ole lugu lahti! Teised inimesed toitku Saare Antsu lapsi. Katsuge aga, et te minema saate.»

Kuskil suurtalus ässitati koerad poistele kallale. Neil oli tegemist, et kiskjaid kividega loopides eemale peletada.

«Ei aita,» konstateeris Ott, «peab minema ilma leivata tagasi.»

«Jah,» nõustus Inno.

«Saad õhtul vana Antsu käest peksta?»

«Tiiu tuleb ehk vahele.»

«Kas Andrus ja Jaan siis ei tule vahele?»

«Ei tule.»

Ott sülgas põlglikult. «Ise juba suured mehed. Aga tead sa, Inno, kui sul õhtul üsna kibe käes, siis putka aga meie tupp. Küll meie isa teie vanale ütleb.»

Nüüd ei keeranud poisid enam Kabelimäe juurest mõisa põldude vahele, vaid siirdusid maanteed mööda alevisse.

Inno oli harva pääsenud alevisse ja tal oli siin palju vaatamist. Punaoja moonamajadega võrreldes olid need punase katusega kivimajad Inno meelest nagu toredad paleed. Tänaval liikus korralikult riietatud härrasrahvast ja Innol oli piinlik oma takuste pükste ja korpas jalgade pärast. Ott esines julgemalt, olgugi et temagi oli palja jalu. Ta osutas ühele suuremale kauplusele ja ütles otsustavalt: «Siia läheme sisse.»

Poisid astusid kauplusse. Inno jäi argsest ukse lähedale seisma. Kaupade rohkus ajas tal silmad kirjuks. Kaupluse seintel polnud sõrmelaiuseltki vaba ruumi. Kõik-

jal ripnes rihmu, rakmeid, köiepuntraid ja tallanahku. All põrandal lebas juusturattasuurseid käiu, vankri-määrdetünne, adrahõlmu ja -terasid. Pilk poolikul olevale heeringatunnile ajas Innol suu vesiseks. Letitagune oli põrandast laeni täis riuleid riidekaubaga. Lae all kõl-kus lampe, traadivihte ja kuljuseid.

Mis puutub letisse, siis oli kolmveerand osa sellest kaetud kompekipurkide, tubakapakkide ja värvitopsi-kutega.

Leti taga askeldas habemik kaupmees, kes küsis põri-seva häälega: «Mis noormeestel asja?»

«Nuga tahtsin osta,» vastas Ott julgesti.

«Ühe- või kaheteralist?»

«Kaheteralist.»

Kaupmees kahmas letilaekast nuge ja ladus need letile. Oti meelest olid need noad kõik ilusad, aga kõige rohkem meeldis talle siiski üks sarvest peaga nuga.

«Palju see maksab?»

«Nelikümmend viis kopikat. Sihukest nuga ei saa sa isegi Pärnu linnast. Tallinnast toodud. Inglismanni kaup,» reklaamis kaupmees.

Ott avas noatera ja puhus sellele hingeauru. Isa oli teda õpetanud sedasi proovima noatera kõvadust. Et kui tera tõmbub ruttu kuivaks, siis on tegemist väärtkaubaga, aga kui hingeaur jääb kauaks terale, siis ei kõlba see nuga kuhugi, sest ta tera on pehme nagu plekk.

Kaupmees naeris kõrinal ja ütles, et Otil ei maksa proovi tehagi. «See on damaskuse teras. Kui sul kord habe kasvab, siis pole vaja habemenuga ostagi. Kas läheb kaubaks?»

«Ehk härra jätab natuke hinda maha?»

«Ei saa, ei saa! Ütlesingi juba peaaegu oma hinna.»

«Mul ei ole nii palju raha.»

«Palju sul siis seda kapitali on?»

«Kakskümmend viis kopikat.»

Kaupmees kraamis noad letilaekasse. Pahandas:

«Selle rahaga tahad osta kaheteralist nuga! Siin on mul üheteralisi. Neid võid osta kahekümne viie kopika eest.»

Kaupmees ladus nüüd lauale üheteraliste nugade rivi. Need olid kõverad ja ilma korgitõmbajata. Ott ei suut-nud unustada ilusat kaheteralist.

«Ma ostaksin siiski kaheteralise,» ütles ta. «Härra võiks anda natuke odavama hinnaga?»

Kaupmees kortsutas kulme. «Ma ütlesin, et selle hinnaga ei saa. Sa hakkad mind juba tüütama, poiss. Kas tahad üldse nuga osta või ei?»

«Tahan küll.»

«Siis osta. Nuga on siin.»

«Andke ikka kaheteraline.»

Kaupmehe habe tõusis turri. «Kas tulite siia mu aega viitma? Kui ei taha osta, käige minema!»

Inno oli lähenenud Otile ja sosistas: «Saame noa ehk mõnest teisest poest.»

«Muidugi saame,» arvas Ott. «Ega siin üksi nuge ole.» Poisid olidki väljumas, aga kaupmees hüüdis nad tagasi.

«Säh oma kaheteraline ja too oma krossid siia! Mis ma sinuga ikka peale hakkam.» Ta viskas noa letile ja veeretask Otilt saadud raha letilauasse tehtud ava kaudu laekasse.

Nüüd väljusid poisid poest ja Ott hoidis uut nuga kõvasti pihus.

Neile tuli tänaval vastu Tuio taat, kes oli juba oma korvid ära müünud. Taat märkas kohe, et Innol on tühi leivakott kaenlas.

«Tulite külast tühjalt tulema?»

«Tühjalt jah,» vastas Inno.

«Paha lugu,» pomises Tuio taat. «Väga paha lugu. Leivata on leem lahja, silguta süda vesine.»

Taat sügas habet ja pidas aru. Siis kutsus äkki poisse: «Tulge mu järel! Ega leib maailmast veel kadunud ole. Tulge aga tulge!»

Ta viis poisid madalasse kivimajja, mille ukse kohal rippus suur kullatud kringel. Kui taat avas pagariäri ukse, hakkas väike vaskkell lae all tilisema. Siseruumidest ilmus leti taha üleni valge vanamees, kes kähises ja nohises nagu lapitud lõõts.

«Üks leib ja kaks prantssaia,» kõmatas Tuio taat niisuguse tooniga, nagu oleks tal igas taskus tuhat rubla.

Pagar võttis riulilt suure pikerguse leivapätsi ja aetas letile. Leiva kõrvale viskas ta kaks kuivanud prantsaia. «Kakskümmend seitse kopikat,» kähises ta, sõrme kurgu all olevale mustale lapile surudes.

«Tal on hõbekõri,» sosistas Ott Innole kõrva sisse. Siis hõikas juba Tuio taat: «Noh Inno, pista aga nüüd leib kotti ja asi korras. Saiad sööge siinsamas ära või viige koju. Mul on alevis asju ajada.»

Inno oli nii rõõmus, et ei osanud Tuio taati kohe täna-dagi. Uhtlasi kõhkles ta, et kas ta tegi nüüd õigesti, kui võttis Tuio taadi käest leiva vastu. Ega ta isale küll sel-lest rääkida tohi.

Tuio taat läks üle tänava pudukaupluse poole, aga Inno ja Ott istusid pagarimaja trepi kõrval olevale pin-gile ja hakkasid saia sööma. Saia kooruke oli sitke nagu parknahk, aga Innole oli see siiski maiusroaks. Ta ei mäletanud enam, millal ta oli viimati saia sünnud. Aga küllap see oli siis, kui ema veel elas.

Ott sõi pikkamisi, tõstes saiatükke laias kaares suu juurde. Ta tahtis nagu uhkustada, et vaadaku ja imes-tagu alevisaksad, kuidas Punaoja poisid siin saia söövad.

Süües pani Ott tähele, et Innole oli teine saiapool alles terve. Ta küsis: «Miks sa kõike ära ei söö? Kellele sa hoiad?»

«Tiiule,» vastas Inno ja surus saiapool taskusse.

VOLLI VALMISTAB ÜLLATUSE.

Katkendeid V. Grossi jutustusest «Ühe poisi suvi»

I

Juba mitmendat päeva sadas vihma. Meri tormas ja virutas kaldale laudu, palgijuppe, parveriismeid, igasu-gust kolu. Uhel niisugusel vihmasel päeval, kui tööst midagi välja ei tulnud, rebis Volli mitu võimsat plangu-lauda oma kuuri ette. Seejärel küsis Raude-vanaemalt kärü ja lohistas koju terve palgi. Seda oli võimalik ran-naski tükeldada, kuid inimene on ahne. Ta teadis, et nii-pea kui lakkab sadu, on elanikud saagidega rannas. Uuesti käruga mere lahkeid andeid rabama minnes nägi ta, kuidas üks mees tema poolt eelmisel reisil märgitud sihvakat palki tükeldas. Polnud midagi parata. Kes ees, see mees. Tuli leppida raske luugiga, millele andis kõvasti kaalu kauaaegne vees ligunemine. Kuid hea seegi.

Märgi tööriivaid seljast kiskudes mõtles poiss, et seks korraks piisab. Vaatas veel uhkusetundega kõogiaknast hoovi, kus kokkukantud puumaterjal risti-põiki hunnikus

oli päris kogukas. Emale see meeldib. Aga mis ütleks ta veel siis, kui töölt tulles ja kuuri minnes näeb, et just selles kohas, kus enne oli tühi sein, asetseb nüüd saetud ja lõhutud küttepuude riit? Sedalaadi üllatuste valmistamine oli Vollile väga meeltnööda. Ta vaatas kella. Aega oli üle nelja tunni, enne kui ema töölt lahti sai. Siis veel sõit, väikese Tiina äratoomine lastesõimest... Selle ajaga võis teravaks viilitud vibusaag vilunud kätes imet teha.

Tundi paar vinguski saag pooltühjas kuuris. Siis hakkas raksuma kirves.

Kui Volli lõpuks luuaga saepuru ja pilpaprasi nurka hunnikusse oli pühkinud ja väsimusest peaaegu kokkulangetuna tuppa tuli, tundis ta niisugust rahuldust ja rõõmu, mida võib tundakangelane, kes üksinda on kogu päev kinni pidanud ja hävitanud terve vastase üksuse. See oli võidurõõm. Nüüd veel üks väike kelmus. Pliidi-aluses õõnsuses oli paras kütusejagu pliidi-puid. Volli viis üle poole sellest kuuri tagasi. Muidu poleks ju emal täna üldse kuuri asja ning üllatus lükkuks ilmaaegu edasi.

Kui ema Tiinaga märjana ja väsinuna koju jõudis, istus poeg laua taga ja õppis niisuguse hoolega, et ei märganud midagi, mis ümberringi sündis. Teda ei tohtinud nüüd keegi segada. Tiinalegi anti otsekohe vali käsk kätte — olla vakka, mängida ilusasti, suur vend õpib. Seda kõike kuulis töösse süvenenud suur vend. Oo, ta kuulis isegi seda, kuidas ema köögis kiiruga askeldusi alustades midagi pahuralt pomises. Volli ei kuulnud sõnu, ei näinud, mis tehti seal, aga pilt oli selge: ema paneb esikus vihmakuue selga, nüüd läheb kuuri poole, avab ukse, jääb seisma, taipab, muigab. Nii. Ja nüüd peaks tulema. Uks käis. Halud langesid kolinal pliidi ette ja samas oligi ta juba toas.

«Kuule, Volli, kust see puuriit meie kuuri sigines?»

«Mis?»

«Ma küsin nende puude kohta.»

«Mis puud? Ah soo! Mina rannast vedasin. Saagisin ära ka, et kiiremini kuivaks.»

«Millal?»

«Täna ikka. Hommikul.»

Emal ei oelnud silmapilgul midagi, astus ainult juurde, sasis poja heledatest juustest kinni, aga tegi seda nii õrnalt, et toolil istuja südame alt soe juga läbi käis.

«Oled sina ka mul üks väsimatu töömees.»

Kena. See läks ometi kord nii, nagu plaanitsetud.

Neil päevil asus ta ette valmistama samalaadset üllatust hoopiski laiemas ulatuses. Kui ta töölekauplemisel andis emale töötuse järeleksam ära anda, siis nüüd ta juba hakkas tundma igatsust viie järele ja rohkemgi. See oli suur siht, mille kättevõitmine oleks üllatanud nii paljusidki. Seadnud enda ette säärase sihi, raius ta nüüd õhtuti sinna teed läbi tundmatute sõnade ja reeglite paksu müüri. Ja vaata imet! Mida rohkem ta omandas talvel möödalastud sõnu ja neid omavahel siduvaid reegleid, seda huvitavamaks asi iseendast muutus. Viha lahtus koos lõhutud müüri tolmu ja ta hakkas tundma samm-sammult edasiliikuva inimese iseteadvust. Juba talle meeldiski ema kontrolliv osa, ulatas talle ise raamatu, et see temalt sõnu küsiks.

Saksa keele õpetaja Erika Luht oli kuiv ja käre inimene, kellega polnud kerge toime tulla. Nagu öeldakse, nad ei saanud omavahel läbi. Või misjaoks rääkida kergeid sõnu. Vihkamine? Jah, see sõna vast oleks nende vahekorda kaalukamalt ja täpsemalt väljendanud. Sest alati ta oskas küsida just siis, kui Volli polnud ülesannet ära õppinud. Tal oli harjumuseks tarvitada ohtralt sõna «lootusetu». Venitas seda sõna, nii et see tundus olevat kolme o-ga: «Lo-ootusetu! Täiesti lo-ootusetu!»

Mõeldes nüüd temale ja tundes, et asi edeneb, süvenes Vollil idee — üllatada õpetajat mitte ainult järeleksamil. Seal muidugi kõigepealt. Teha ümberjutustus ja tarvitada uusi sõnu, niisuguseid, mida raamatus polegi. Ja kui ta siis ütleb, et kõigepealt ikka seda õppida, mis raamatus, vastab Volli, et raamatust on kõik õpitud. Siis ta küsib ja küsib, kuni lõpuks veendub. Vaat, siis alles teeks ta silmad.

Seda esiteks. Aga teiseks? Jah, teiseks Volli jätkab järgmisel talvel seitsmendas klassis saksa keele õppimist võimsa pingega, teeb seda nii, et võib õpetaja Luhaga kõik jutud saksa keeles maha rääkida niisama vabalt nagu Boris Rätšnik praegu vene keele õpetajaga. Borisil on aga ema venelane, seda teavad kõik ja nii ei ärata tema oskus imestust. Volli aga eraldub mahajääjate tumeda planeedi küljest nagu särav komeet saksa keele taevasse, valgustades teed kõigile neile, kes on või kipuvad olema lo-ootusetud.

Uus tegevus hipodroomil, planeerimistöo, kõik see tegi

selja esimestel õhtutel pisut väsinuks. See läks mööda ja nüüd võis kõrvadele vatti anda. Tõsi jah! Hoolas istumine laua taga ajas kõrvad nii tugevasti õhetama, et need lausa pakitsesid.

II

See oli päev, mis jäi meelde. See tõi Vollile vabane-mise, tõstis ta ühele pulgale kõigi nendega, kes möödu-nud aastal said seitsmendasse klassi üleminemiseks vaja-liku tunnistuse.

*Meie nooruslik tervitus kõlagu laulus,
jõudu ja õnne soovime sull'.*

Nii laulis täna Volli süda, kui ta värske värvi ja lubja järele lõhnavatest kooliruumidest välja tänavale jooksis. Kellele ta määras oma noorusliku tervituse, kellele soo-vis ta jõudu ja õnne? Möödunud aastal tervitasid nad selle lauluga saksa keele õpetajat Erika Luhta — nende klassijuhatajat, kui see tuli oma sünnipäeva hommikul tundi. Tol korral Volli laulis küll vapura häälega kaasa, kuid laul ei tulnud südamest. Ainult siis, kui ta nägi õpe-taja silmis liigutusepisaraid, muutus ta lõdvaks ja laskis ennast üldisest vaimustusehoovusest kaasa kiskuda, unustades okkad nende omavahelises läbisaamises. Kuid see oli hetkeline nõrkuse hoog. Nüüd oli kõik vastupidine. Nüüd polnud võimalust laulda vapura häälega, kuid süda-mes helises viis koos sõnadega. Õpetaja Luht hindas tema eksami viiega. Ja mitte ainult seda. Ta ütles lausa välja:

«Näete, Voldemar Jalakast on suve jooksul mees kas-vanud.»

See käis vist küll kõige kohta. Et ta oli pikemaks kas-vanud, tublisti kosunud, et ta tööl oli käinud ja muidugi mõista — ümberjutustuse komisjonile hiilgaval tasemel ette kandnud. Missugused silmad, missugune kaasaela-mine, kuivõrd soojad noogutused nende sõnade puhul, mida klassikursuses veel polnud, aga mis täitsa täpselt sobisid nõutud pala sisse.

Seekord, jah, seekord ometi ületas tegelik elu mõtte-lennu. Ta kavatses üllatuse valmistada, nägi seda juba umbkaudu vaimusilma ees. Aga pilt ise tuli välja hoopis

kaunim, õpetaja Luht kujutatud üldpildis hoopis toredam. Sest kuidas ta teda küsitles! Alguses näis ta nagu kartvat küsida, et nüüd, nüüd viskab vastaja sisse mõne loluse. Kui aga seda ei tulnud, siis jätkas küsitlemist järjest kasvava uudishimuga, et kas ikka tõesti sellest lohakuse ja hoolimatuse kehastusest on saanud saksa keele meister. Volli taipas lennult kõike seda ning tundis kehas kergeid vaimustusevärinaid. Jaa, ta oli sel silmapilgul oma võimetest vaimustatud ning see tunne ei jätnud teda maha ka rutakal koduteel. Sinna oli täna imeiliselt kerge ja rõõmus tõtata.

MATKALAUL.

M. Kesamaa

Juba koiduga astume teele,
käes meil kepid ja seljas on paun.
Saadab lahkesti uljaid pioneere
ärgand lindude vile ja laul.

Valged kajakad lendlevad rannal,
lahel lained on tujukad veel.
Paat kalureid püügile kannab
üle kauge ja sinise vee.

Taamal nurmed on haljad ja laiad,
silm neid haarata kõiki ei saa.
Juba õitsevad õunapuuaiad,
kõikjal õilmitseb kevades maa.

Metsalatvades päike kui helgib,
väsind õhtus on vallatu tuul —
lööme poistega lahti siis telgid,
lõkkel praksuvad vaigused puud.

KADRI.

S. Rannamäe

(Katkendeid päevikust)

Kesknädalal, ...

Teel koju mõtlesin kõige üle veel põhjalikult järele ja mul hakkas päris häbi, kui mulle selgeks sai, kui mõistmatu olen sageli oma vanaemaga olnud, kui palju temalt nõudnud ja kui vähe teda aidanud. Pealegi on tal oma haige seljaga mõnikord nii raske. Koju jõudes kirjutasin kohe oma reeglitepaberile kaks punkti juurde:

13) Iga päev aidata vanaema.

14) Oppida lauakombeid!

Aga sellele kohale, kus oli kirjutatud «Puhtus on inimväärikuse esimene nõue», tõmbasin veel kolm paksu joont alla.

Samal õhtul pesin ise sööginõud ära ja koristasin toa. Vanaema oli algul jälle vastu, et mingi ma parem õppima, kuid kui ma talle selgeks tegin, et mul on juba kõik õpitud, siis oli ta mu tööga isegi päris rahul ning ütles viimaks: «Jah, eks sa oled juba suur tüdruk küll ja eks see ole su kohus.»

Mul oli endal väga meeldiv tunne. Mind on kuhugi vaja, minu tööst on abi ja ma täidan oma kohust!

Muide, ka Urmaga oli mul täna koolis pisut selletaoline tunne. Ta palus enne vene keele tundi, et ma tõlgiksin talle ühe lause. Tõlkisin selle ära ja siis selgus, et ta polnud tervest tükist õigesti aru saanud. Tõlkisin ja seletasin talle nii palju kui jõudsin. Ta on muidu tark poiss, kuid keeltega, eriti vene keelega on tal raskusi. Nii naljakas on kuulda, kuidas ta hääldab. Eriti susisevad häälikud on tema käes kõik üksainus sisin, ainult selle vahega, et ta mõne juures keerab suu paremale poole torusse ja teiste juures ei keera.

Pärast tundi ütles Urmas äkki:

«Kuule, sa võiksid hakatagi mulle vene keelt õpetama.»

«Miks mitte,» olin väärikalt nõus. Rohkem me seekord sellest asjast ei rääkinudki ja ega ma kujutanud ka hästi ette, et Ürmal sellega nii tõsi taga ning koguni kiire on.

Õhtul, kui ma parajasti vanaemal triikida aitasin, ko-

putas keegi uksele. Vanaema läks avama ja hõikas siis mulle ukse vahelt:

«Kadri, üks võõras poiss küsib siin sinu järele!»

«Minu järele?» imestasin ja samas laskiski vanaema Urma tupp.

«Urmas!» hüüatasin ehmunult ja ärevusega pistsin triikmasina selle asemel, et seda alusele panna, otse veekaussi. Käis üks hirmus susin ja plaks ja samal momendil vajus kõik tontmusta pimedusse. Esiialgu polnud kuulda muud häält kui triikmasina susinat vees.

Siis hakkas vanaema muidugi peale! Mul oli kole häbi ja mõtlesin, et pimedus on päris hea, siis vähemalt Urmas ei näe, kui häbi mul on. Samas aga kõlas ka Urma hää:

«Korgid vist läksid läbi. Kui saaks kuidagi veidi valgust, ma parandan kohe ära.»

«Sina parandad!» osatas vanaema. «Kes sa niisugune üldse oled?» Vanaema hää oli nii solvavalt terav, et ma keelavalt hüüatasin:

«Aga vanaema, see on ju Urmas! See poiss, kellega ma istun, kas sa ei tea?»

«Mina su istumisi tean,» torises ärritunud vanaema edasi. «Kas sul oli sellepärast siis vaja triikmasinat uputada.»

Võitlesin pimeduses nutuga ja tuletasin kramplikult meelde tädi Elsa sõnu vanadest inimestest, nende tegudest, südamest ja sõnadest. Sellel momendil oleksin siiski väga tahtnud, et oleks parem ümberpöördukt. Kuid hoolimata sellest, et vanaema muudkui edasi torises, kuulsin ometi, et ta otsis tikke ja küünalt, ning juba õiendaski Urmas üleval lae all, lauale pandud taburetil, mida vanaema kinni hoidis, ja mina näitasin küünlaga valgust.

«Vaata sa ette, et sa veel voolu ei saa.»

Urmas naeris: «Ei saa, ärge kartke. Ma olen selle tööga juba nii harjunud. Meil kodus lapsed lasevad ühtelugu korke läbi ja parandamine on ikka minu töö.»

«Kas sul on siis õdesid-vendi ka?» küsis vanaema.

«Küllalt,» ütles Urmas lõbusa häälega. «Peale minu on meil veel kaheksa last.»

«Teid on siis kokku üheksa last!» hüüatasin üsna ehmunult.

«Jah, nii palju teeb välja küll,» muigas Urmas ning hüppas laualt alla, sest juba oligi me armetu toakene valgust täis, kuid millegipärast ei tundnud ma Urma

ees oma kodu pärast sugugi niisugust häbi, nagu ma iga teise kaasõpilase ees oleksin tingimata tundnud, ja selle karja õdede-vendade tõttu oleks Urmas mulle justkui tuttavamaks saanud.

Märkasin, et vanaema leppis Urmaga nüüd ka juba üsna hästi ja kui Urmas seletas oma tuleku põhjust, ütles vanaema päris lahkelt:

«Ah siis meie tüdruk oskab seda vene keelt kohe nii hästi, et võib teistelegi õpetada. Ega siis kedagi. Õppige. Peaasi, et te tühja vallatust ei tee.»

Mõnus on teist õpetada ja ise õpib sealjuures ka. Kui Urmas ära läks ja veel ukse vahelt kinnitas, et me homme tingimata uued korgid ostaksime, sest muidu võib õnnetus juhtuda, ütles vanaema, kui uks Urma taga kinni oli langenud:

«Vaata niisugune poiss mulle meeldib. See on juba täismehe moodi.»

Mul oli hea meel, nagu oleks vanaema mind ennast kiitnud, ja ma pisut kadestasingi neid kaheksat tüdrukut-poissi, kellelele kõigile Urmas vennaks on.

Pühapäeval, ...

Küll juhtub mõnikord hirmsaid asju! Nüüd on koolis niisugune segadus, et mina küll ei oska arvata, mis sest kõigest saab. Kõige hullem on muidugi selle väikese poisiga. Oleksin ma osanud aimata, mis kõik seal Kaldamäel juhtub, ma poleks parem sinna läinudki. Või ma ei tea ...

Esimene pool päevast oli ometi nii tore! Oli just Kadripäev, minu vanaema sünnipäev ja nime poolest nagu minu päev ka. Kinkisin vanaemale need omatehtud tuhlid. Tulid üsna kenad välja, ainult natuke suurevõitu, sest tegin need sama liistu peal, kus Anne oma isale. Kuid vanaema ütles, et suurem ongi parem — et siis saab ka paksu sukaga kanda.

Pärast tuli ülevalt Helle mind Kaldamäele kelgutama kutsuma. Ma ei tahtnud vanaema niisugusel päeval üksi jätta, aga vanaema ise hakkas ajama ja Hellel on nii ilusad helepruunid sädemekestega silmad ning ta ajab suu nii naljakalt prunti, kui ta midagi tahab, et talle on kohe üsna võimatu «Ei!» ütelda. Pealegi ei luba ta ema teda

ilma minuta kuhugi kaugemale minna. Nii ma siis läksingi viimati.

Ilm oli sel päeval hirmus tore! Oli parasjagu külm ja juba paar päeva järjest lund sadanud. Nüüd aga paistis päike ja kõik oli nii hele, et silmadel oli esialgu päris valus. Minu meelest talve alguses lõhnab kõige värske-
malt ja puhtamalt kui üldse kunagi. Ja siis on nii lõbus, et ühtelugu tahaks muudkui naerda. Vanaemagi imestas seda ilma. Tema imestas sellepärast, et Kadripäeval on juba niisugune tugev talv. Harilikult olevat Kadri ikka must ja nutvat vihmavett. Ma seda ei tea, aga seekord oli küll ilus.

Hullasin Hellega teel nagu päris väike. Kaldamägi kihas suusatajatest ja kelgutajatest. Meie klassist olid Imbi, Aime ja Rein, aga b-klassist oli see igavene istuja Entu, see, keda kõik tüdrukud kardavad, sest et ta hirmus ilgesti räägib ja alati kiusab. Ta on nii suur ja nii riiakas, et poisidki kardavad teda ja ei taha temaga vastamisi minna.

Minul nendega küll suurt kokkupuutumist ei olnud, sest nemad olid suuskadel ja laskusid hüppemäelt, sellelt järsumalt küljelt. Meie sõitsime kelguga Kaldamäe kaugemast servast, seal saab hiigla pika ja toreda sõidu, nii et südame alt vuhiseb ja on natuke hirmutav ja väga mõnus.

Jõudsime just esimese sõiduga alla, kui Urmas tuli oma noorema venna ja väikeste kaksikute õdedega. Küll need õed on tal toredad ja naljakad nagu kaks ühesugust käpiknukku, üleni villased. Kui me üles jõudsime, kuulsin, kuidas Entu teistele hõikas: «Poisid, vaadake, Papa tuleb jälle oma titekoormaga!» Seepeale pistsid teised mürinal naerma. Mul oli piinlik. Vaatasin salaja Urma poole, aga Urmal oli niisugune nägu, nagu poleks ta kuulnudki. Võib-olla ta ei kuulnudki, sest ta õiendas parajasti ühe kaksiku kalossi.

Urmal on niisugune imelik päratulai järelveetav kelk. Sellele mahtusid vabalt kõik kolm ja Urmas ise ning jäi veel ruumi ülegi. Küll nende kelgul oli kisa ja kilkamist ning käte ja jalgade sebimist, nagu oleks seal terve laste-
aed korruga peal. Helle tahtis muidugi ka kohe Urma kelgule. Urmas lubas. Ta kutsus mind ka. Ma oleksin hea meelega läinudki, aga esiteks polnud mul Helle kelku kuhugi panna ja teiseks kartsin Entu naeru. Kindlasti

oleks see kohe jälle midagi vastikut leiutanud. Ma ei saa aru, kuidas Urmas saab selles asjas nii ükskõikne olla. Seda ma ei usu, et ta oleks arg, nagu Imbi mõnikord arvab. Arad on minu meelest hoopis teistmoodi. Arvan, et ta lihtsalt ei taha kaklemist. Ja see pole ometi häbi-asi, kui ei taha kakelda, olgugi et oled poiss. Mulle ei meeldi, et keegi Urmast halvasti mõtleks, kuigi ma ise ei saa tast ka õieti aru. Peale tänast veel koguni mitte.

Kui Urmas väikestega alla sõitis, vihisesin tühja kelguga neile järele, nii et kelk üsna hüples käes. All viis Urmas meid ringiga teisest kohast üles, sest sealt said väikesed mööda astmeid minna. Teiste laste kära jäi meist juba kaugele maha. Sumasime puhkides ja ähkides läbi lume üles. Korraga hüüatas Urmas:

«Lapsed, tasal!»

Kõik jäid nagu väikesed sambanutsukesed seisma ja Urmale otsa vahtima. Urmas laskus kükki, tõmbas kaksikud enda ligi ja käega taevasse näidates ütles isemoodi piduliku häälega:

«Vaadake, luigid lendavad!»

Sirutasime pead kuklasse ja käsi päikesevarjuks seades nägime, kuidas suurte lindude kolmnurk lendas meie peade kohal. Vahetevahel välgatas midagi valgelt-hõbedaselt. Ka väikesed nägid neid ja jäid hetkeks vaikseks. Selles vaikusel kuulsime imelikku, kirjeldamatut häälitust. See ei olnud laul, ka mitte kisa. Oli otse nii, nagu oleks sinine põhjatu avarus ise meie peade kohal häälitsema hakanud mingi seletamatu, omapärase ja rahutuks tegeva heliga. Aeglaselt sõudsid kuninglikud linnud meie vaatepiirist välja, kadudes Kaldamäe kõrgete kuuskede taha. Kuid veel tükk aega püsis kõrvus see kummaline häälitus ning südames isesugune avar tunne. Ma ei tea miks, kuid nüüd tundsin, mida tähendab vabadus ja piiritu rõõm.

Kust te küll tulite, kaunid linnud? Kas mitte mõne vana muinasjutuvestja imepärasest loost? Või ehk lähete te alles sinna? Kas on teie seas ka too kõigist ilusam inetu pardipoeg? Võib-olla sõuab seal oma uhket lendu minu nõiutud tsaaritar, võlutäht laubal. Kas mitte just see ei helkinudki seal hõbedaselt? Võib-olla tõesti polegi te pärislinnud, sest miks muidu olete oma äralennuga nii hiljaks jäänud? Vanaema ütleb ju ikka: «Luigid lähevad, lumi tuleb.» Aga meil on juba paar päeva lumi maas ja

külmgi tükk aega. Ootasite ehk mõnda oma haiget sõpra, te truud linnud?...

Väikesed pärivad ja vadistavad juba ammu Urma ümber ning ühe kõrvaga kuulen, kuidas Urmas jutustab neile, et luiged laulavad surres, kuid ise ma seisan ikka veel nagu nõiaunes. Kõik mu ümber oleks nagu veel ilusamaks muutunud. Lumi koosneb üleni tillukestest sädelevatest tähtedest ja kaldapuud seisavad hiirvaikselt, et mitte poetada midagi oma kaunist valgest kasukast. Aga all, silmapiiril, heidab meri puhkama suurest sügiserahutusest...

KOLM KÄITUMISVIISI.

J. Piik

Matkaja sammus läbi vööri aleviku. Nägi teeristmikul mängimas kolme tüdrukukest, küsis neilt, kuspool asub raudteejaam.

«Paremal! Minge paremale, onu!» hüüdis keegi tüdrukutest.

Vööras astus lähemale, tõmbas taskust karbi klaaskompvekkidega.

«Täna juhatamast. Võtke kompvekke, lapsed.»

Mustajuukseline tüdruk krimpsutas nina ja kähvas trotslikult:

«Mina ei taha.»

Ning pööras matkajale selja.

Teine, linalakk, ütles maheda häälega:

«Hohe, onu, ma pesen käed ära.»

Ja ruttas majja.

Kolmas, kastanpruunide salkus juustega, astus julgesti ligi ning haaras karbist määrdunud käega terve peotäie. Kiikas altkulmu vööri otsa ja tahtis veel võtta. Kuid matkaja tõmbas muiates karbi ära.

Samas tuli tagasi linalakk. Ta astus kiirustamata vööri juurde, silmitses viivu kompvekke. Võttis siis puhta käekesega ühe punase, ühe rohelise ja ühe kollase. Seejärel vaatas sinisilmadega tõsiselt matkajale näkku ja ütles:

«Aitäh!»

KOIDULAULIK.

A. Kriisa

Kui koiduvalgus idataevas helendama lööb, siis hakkab taganema öö ja läheneb pikkamisi päev. Pimeduse üleminek valguseks algab koiduajal.

Niisugune koiduaeg oli eesti rahva ajaloos 100 aastat tagasi. Eesti talupoeg, kes oli sajandeid ärganud orjuse raske koorma all, hakkas julgemalt pead tõstma, hakkas enesele nõudma vabadust ja haridust. Rahvas alustas võitlust oma põlise rõhujaga — saksa mõisnikuga.

Sellel rahvuslikul koiduajal kirjutas esimene eesti naisluuletaja Lydia Koidula südamesse tungivaid värsse, mis õhutasid rahvast oma isamaad ja emakeelt armastama:

*Mu Eesti vainud, jõed
ja minu emakeel,
teid kõrgeks kiita tahan
ka surmatunnil veel.*

Koidula tundis sügavalt kaasa oma rõhitud rahva saatusele. Juba väikese lapsena, kui ta nägi oma isa kirjutamas, tahtis temagi kord eesti rahvale raamatu kirjutada.

Koidula soov täitus. Temast sai eesti rahva koidulaulik, kelle värsid andsid rahvale jõudu võitluseks ja lootust paremale elule:

*Mu Eestimaa, oh looda:
veel ajad muutuvad!
Meil tulevased tunnid
veel toovad kinnitust!
Käi kindlalt! Pea kõrgel!
Aeg annab arutust.*

* * *

*

Lydia Koidula (Jannsen) sündis 1843. aastal Vändras, kus möödusid ta esimesed lapsepõlveaastad.

Vana köstrimaja oli ta lapse-ea kodu, kus luuletaja veetis oma nooruse ilusamad aastad.

Maja taga asus suur rohuaed õuna- ja pirnipuudega. Kõstrimaja aias õitsesid lilled.

Rohuaed ja aia-äärne tänav põlvini ulatuva kasteheinaga oli väikese Lydia lapse-ema kaunis mängumuru, kus oli nii hea koos teiste lastega joosta ja hullata.

Muretuid lapsepõlve-aegu meenutades ütleb luuletaja:

*Meil aia-äärne tänavas,
kui armas oli see,
kus kasteheinas põlvini
me lapsed jooksimel*

Kui vanaema Mall külla tuli, võttis ta väikese pojatütre sülle ja jutustas talle muinasjutte või leelutas rahvalaule.

Nii möödusid tulevase luuletaja esimesed lapsepõlve-aastad.

Kui Koidula oli 7-aastane, kolisid vanemad Pärnu Ülejõe, kus isa sai koolijuhatajaks ja õpetajaks.

Esialgul õppis tulevane luuletaja isa juhatusel kodus, hiljem pandi ta Pärnu Kõrgemasse Tütarlaste Kooli, kus õppetöö toimus saksa keeles. Koidula oli andekas ja usin õpilane. Tema lemmikained olid keeled, kirjandus, ajalugu, loodusteadus, joonistamine, ilukiri ja käsitöö. Ta kirjutas häid kirjandeid, mida loeti sageli klassile ette. Tal oli ka ilus käekiri, mille oli omandanud hoolsa harjutamise teel ilukirja tundides.

Õppeülesannete täitmise kõrval tuli tal toimetada ka koduseid talitusi. Kui ema haige oli, lasusid kõik perenaise-mured Lydial kui vanemal tütrele. Ta hoolitses hästi oma õe ja vendade eest, oli enamasti rõõmus ja lõbus. Vabal ajal armastas ta üle kõige lugeda.

Luuletama hakkas Koidula juba kooliajal. Ta oli kolmeteistkümneaastane, kui kirjutas oma esimese luuletuse, mille vaimustusega oma sõbratarile ette luges.

Lõpetanud kooli väga hea lõputunnistusega, otsustas ta kogu oma noorusjõu pühendada eesti rahvale, kes ägas pärisorjuse kammitsais.

Koidula oli siis nägus suurte tõsiste silmade ja tumepruunide käharate juustega kaheksateistkümneaastane neiu.

Varsti hakkas tema sulest ilmuma luuletusi ja jutustusi. Need avaldas ta ajalehes «Pärnu Postimees», mida toimetas tema isa.

Koidula võttis osa ka ajalehe toimetamise tööst.

Varsti sai temast isa parim abiline ajalehe väljaandmisel.

Mõne aasta pärast kolis Jannsenite perekond Tartu elama. Siin puhkes Koidula kirjanikuanne täielikult õitsele. Temast kujunes isamaalaulik, jutu- ja näitekirjanik. Koidula rajas Tartus ka rahvusliku teatri «Vanemuine», kus ta ise näidendeis kaasa mängis ja lavastamisest osa võttis.

Kõige suuremat mõju oma kaasaegseile avaldas aga tema luule, mis kõlas kui koiduaegse ööbiku hääl.

Koidula tundeküllased värssid isamaast ja kodumaa loodusest harisid rahva vaimu ning südant, äratasid patriootilisi tundmusi ja õhutasid rahvast nõutama endale vabadust.

Koidula suri 1886. aastal Kroonlinnas. Kuuskümmend aastat hiljem läks täide luuletaja soov puhata oma isamaa mullas:

*Sinu põue tahan heita
ma kord viimse' unele.
Ema kombel kinni kata
lapse tuksvat rinda sa:
eesti muld ja eesti süda —
kes neid jõuaks lahuta'!*

Nõukogude valitsuse hoolitsusel toodi luuletaja põrm sünnimaale ja sängitati Tallinna Metsakalmistule.

Kuigi Koidula surmast on möödunud palju aastaid, ei ole rahvas teda unustanud. Igal aastal külastavad sajad inimesed Koidula muuseumi Pärnus. Kümned ja kümned õpilasekursioonid peatuvad luuletaja kalmu juures Metsakalmistul. Heldinult asetab noor külastaja luuletaja nimetahvli ette lillekimbukese või üksiku õie...

* *
*

Koidulauliku luule elab edasi rahva südames. Tema laulud ei ole kaotanud oma tundejõudu ja värskust ka tänapäeval, mil eesti rahvas on kätte võidelnud vabaduse ja ehitab ise oma elu.

USTAV ÜLO.

J. Bergmann

Kui Viljandil vaenlane valvas ees,
ju lootuse lõpetas igamees.
«Oh Lembitu, Lehola vanem, sa
ju rutta, meid rüütlitest lunasta!»

Küll Valdeku vahtis, küll ootas ta,
ei ilmunud isake aitama;
ning rüütlite rõngas ja Läti piir
ju surus nii linna kui surmav viir.

Sääl saadiku sammul käis Ülo teed,
ei kohutand teda ei vaen, ei veed,
vaid julgesti astus ta edasi, —
kuid tabajaist kinni ta püüeti.

«Raud, rändajat jäta sa rahule!
Miks vagurat vangisse veate?» —
«Või olgu sa õiglasem rändaja,
pead ülema ette nüüd astuma!»

Küll kalk oli kuulda see Ülole,
kuid rüütlile ruttas ta julgeste.
See küsis: «Kes on sinu läkitand?
Ei ütle, siis elu sa lõpetand!»

«Ei karda su käsku, mis võib sinu piin?
Kuid tunnistan sinule vabalt siin:
Mind läkitas Lehola Lembitu,
et ütleksin pojale, teel ta ju!»

Ta hulgad on tulemas Paala poolt,
ka Varbola vanem on kannud hoolt,
ning Nurmekund Võrtsjärve veereni
on kogunud kokku ju täiesti.

Kõu kombel nad ilmuvad hulgani,
ei suuda sa keelda neid sugugi;
sest katsi, et minema enne läed,
kui Lembitult piiratud lõksu jääd!»

Kuid rüütel, ta kostis tall' ülbeste:
«Sa lähed nüüd ütlema linnale:
«Miks ootate Lembitult abi veel?
Ta täiest' on otsa ju saanud teel!»

Kui aga sa hakkad siin tõrkuma,
siis suuremas surmas ju oled sa!
Nüüd täida, mis sinule ütleb meel!
Nii saad sina palga, kui kõlab keel!»

Ja Ülo ei oodanud minemas,
ta tõttas ja linnale ligistas.
Sääl Valdeku hüüdis ju Viljandist:
«Oh häda, suur õnnetus ootab vist!»

Kuid kindlasti kuulutas Ülo häääl:
«Et võidelge ustavalt, vennad, sääl!
Ju Lembitu ligi on tulemas,
ju vastane hirmuga ehmatas.

Veel enne, kui kerkinud päikene
kolm korda on ida poolt ülesse,
on Viljandi vaenlastest puhas ju,
mu vennad sest vahvasti võidelgu!»

Veel viimane sõna tal oli suus,
siis timuka mõök oli Ülo luus;
ta langes, ta pää pandi ridvale
ja visati pilgates linnasse.

Sääl Valdeku hüüdis valjuste:
«Sa surid kui ustavam eestlane!
Sa vendade päästmiseks surid nüüd:
sind kiidavad tuleva põlve hüüd!»

RONGI NR. 71 KÜTJA.

A. Kononovi kogumikust «Jutustusi Leninist»

Õösel kell 1.10 pidi Udelnaja jaamas Petrogradi taga peatuma rong nr. 71. Rongi masinistiga oli kokku lepitud: ta jätab veduri veidi kaugemale — üsna platvormi

lõppu, kuhu ei ulatu elektrilaterna valgus. Kütja tuleb vedurilt maha, tema kohale aga asub Vladimir Iljitš.

Rongi nr. 71 masinist ei olnud Leninit iialgi näinud. Ja kui olekski näinud, ei oleks teda nüüd niikuinii ära tundnud: habe oli Leninil aetud, otsaesine kaetud valejuustega — parukaga. Parukat kattis must nokkmüts.

Kui rong peatus ja kütja pimeduses maha hüppas, astus Vladimir Iljitš nii kindlalt mööda trepikest vedurile, et masinist ei küsinudki midagi: oli selge, et see ongi Lenin.

Nüüd seisis veduril kolm meest: masinist, tema abi ja Lenin.

Vedurit köeti puudega. Vladimir Iljitš vaatas: masinisti abi pildus puid esiteks erilisse võresse kolde lähedal. Puid kuivasid, ja abiline viskas neid vähehaaval tulle. Süsi aga tasandas ta raudlabidaga, et nad paremini põleksid.

Vladimir Iljitš leidis seinal naelakese, riputas sellele palitu, kääris käised üles ja alustas kütja tööd. Ta pani tooreid puid võresse, pildus neid ahju, segas labidaga hõõguvaid tukke. Masinist pöördus ikka jälle ja vaatas imestusega Vladimir Iljitšit. Abi aga oli väga rahul: ta võis nüüd puhata. Ta istus eemale, popsutas piipu ja vaatles uut kütjat.

Nii sõideti Beloostrovi jaamani. Seal oli piir, kust algas Soomemaa.

Reisijail hakati kontrollima dokumente. Otsiti läbi terve rong. Masinist laskus joostes trepist alla. Jooksis rongi juurde ja haakis veduri lahti. Siis ajas ta selle veetorni juurde vett võtma ega kiirustanud veevõtmisega. Juba lõi jaamas kolmas kell, vedur aga seisis ikka veel veetorni juures.

Masinisti juurde jooksis lõõtsutades peakonduktor ja osutas oma vilele: otsekohe on ärasõit! Siis sõitis masinist kiiresti rongi juurde ja haakis veduri külge. Peakonduktor vilistas.

Jaama ees seisis ohvitser ja vaatas masinisti poole. Näis, et ta aimas midagi. Ta viipas kellelegi käega; veduri juurde jooksid soldatid...

Kuid vedur liikus juba kohalt ja kihutas edasi.

KARJASEPAUN.

H. Puki jutustusest «Seitseteist vapat»

Hommikul vara, koos esimeste koidukiirtega ilmus akna taha ka isa!

Ema tõmbas ööriietele varnast kättejuhtunud palitu ja ruttas ust avama. Ise aga pomises ärritatult: «Jumal hoidku, mis ta siis nüüd just...»

Ka Arno tõusis sängis istukile. Isa tulek oli ootamatu sündmus.

Juba läks uks lahti ja pikk, laia kondiga, habetunud mees astus aeglaselt ja natuke kõikudes üle läve. Oli näha, et tulijat vaevas väsimus. Kui tal viimati midagi tõsist viga ei ole! Sõja aeg, rinne siinsamas küla taga.

Isa vajus ahju äärde taburetile, toetas kukla vastu eilsest sooja müüri ja näis nagu oleks ta otsekohe magama jäänud.

Arno nühkis rusikaga silmi, arvates, et need on alles unest udused ega näe selgesti. Pole niisugust asja enne olnud, et isa tuleb tuppa ja jääb korrapealt tukkuma!

Ka ema vaatas kohkudes mehe kurnatud nägu, kurguni läbivettinud riideid ja suletud silmi.

«Kust ta siis nüüd tuleb? Viimati on tagaajajad kannull!» Ja ema ruttas võõrusse ning tõukas välisuksele riivi ette ja pani puu taha.

Kui ema tuppa tagasi tuli, kuulis ta isa aeglast ja rahulikku häält:

«Ära karda, memm. Ei mind aja keegi taga!»

Ema hingas kergemalt ja tahtis juba midagi küsida, kui mees uuesti pikkamööda rääkima hakkas:

«Võta, memm, mul õige see säärik maha. Ja vaata, ehk saad natuke miskit puhastavat rohtu...»

Kohkudes kummardus naine mehe jalgade kohale ja hakkas ligunenud säärikunööre lahti kiskuma.

Arno hüppas voodist ja kükitas isa jalgade ette põrandale. Pikk linane öösärk vajus ta ümber kortsudesse nagu isa veesaabaste sääred.

Sel ajal, kui ema saapaid tiris, vaatas Arno vilksamisi kord isa näole, kord aegamööda jalast libisevale säärikule. Ja ta tundis selgesti, et isal on valus: ta silmalaud värisevad, huuled suruvad end niivõrd tihedasti kokku, et neid polegi habetunud näos enam näha.

Säärrik käes jääb ema ahhetades silmitsema määrdu-
nud jalakaltsu. Sellel on selgesti näha suured punased
laigud.

See on veri.

Ema tõmbab tasakesi jalaräti serva. Jalg tuksatab.
Valus oli.

Nüüd saab ema esimesest ehmatuses võitu ja hakkab
nobedasti talitama. Valab suurde pesukaussi leiget vett,
otsib käärid, rohupudeli, vatti.

Varsti on isa jalg valges, vanast linast käristatud side-
mes. Ema lükkab akna lahti, sest toas on õhk muutunud
raskeks rohtude vängest lõhnast.

Haav ei paista olevat kardetav, kuid nagu isa mõne
sõnaga poetas, on ta sellega oma viis kilomeetrit maha
astunud ja palju verd kaotanud. Ja üks valugi väsita.
Fašistide kuul juhtus santi kohta riivama. Just seda, mis
iga sammu juures liigub.

«Kus sa siis olid, et nii palju kilomeetreid pidid maha
astuma?» pärib ema.

«Vanguta pool. Hiilisin sakslaste tulepunkte.»

Isa komberdab laua äärde, laseb otsaesise kätele vajuda
ning jääb uuesti tukkuma.

Arno kükitab oma pikas särgis ikka veel keset põran-
dat ja vahib suurte silmadega kord isa, kord ahju ääres
vedelevate säärikute poole. Parema jala saapal on sääre
mõlemal küljel tilluke auk. Küllap on kuul ühelt poolt
sisse ja teiselt poolt välja kihutanud.

Augud on väikesed, haavgi pole suur — aga, näe, väsi-
tas isa ometi nii ära. Ja hea, et ainult väsitas.

Värin raputab Arno õlgu. Ema ütleb niisugusel kor-
ral tavaliselt: «Surm lendas üle!» Sel korral oleks see
ütlemine peaaegu õige, sest Arnole meenusidki surnud.

Alles eile õhtul lasksid sakslased nende akna all maha
seitse punaarmeelest. Need olid pahaaimamatult oma
maastikumasinaga külla sisse sõitnud. Ja otsekohe küla-
täie sakslaste käte vahele. Praegu on ju niisugune aeg,
et mine sa igakord tea, kus kellega võib kohtuda! Naaber-
küla on meie omade käes, siin Orulas käratsevad veel
fašistid. Nad üldiselt küll taganevad, aga mõnes paigas
hakkavad õigē vihaselt vastu. Nagu siingi. Kogu Vanguta-
poolse metsaserva on kahureid täis peitnud. Ja kõik ikka
torudega maantee või lageda poole. Kardavad Punaar-
mee tankel!

Punaarmeelased eile paar korda proovisid, aga sakslasi Orulast välja ei saanud. Suuremalt jaolt on ümberkaudsetes külades meie omad, aga siin istuvad fritsud ikka veel nagu kiuste sees. Küllap sellepärast pingutavad, et küla taga oru põhjas asub teede rist. Sealt kaudu taganevad nende väeosad ka linna, mis ikka veel sakslaste küünte vahel ripub.

Arno tunneb, et jalad on kükitamisest ära surnud ja hakkab end sirgeks upitama.

Põrandalaud naksab ja ema heidab Arno poole keelavalt käega: olgu ometi vähe tasem, las isa tukub suurema väsimuse kulmudest välja.

Aga isa ongi juba ärganud. Kaks aastat hädaohtlikku elu metsades on ta teinud igas olukorras erksaks nagu tõelise, alati oma elu eest valvel oleva metsaelaniku.

Ta heidab pilgu aknasse. Kuna sealt alles napilt valgust tupp tungib, rahuneb ta ja sõnab temale omase huumoriga:

«Kui õige saaks midagi ka hamba alla. Siis võiks mõne sõna juttugi ajada! Praegu on niisugune lugu, et tühi kõht karjub hääle üle!»

Pärast kehakinnitust näib isa tõesti jutukamaks muutuvat. Ta käsib pojalt kähku riided selga panna, enda vastu laua äärde istuda ja hoolega kuulata.

Arno ahtakesed, hallide klaasikildudena välkuvad silmad nagu laieneksid veidi. See tähendab tema juures ootust ja erutust. Nõnda, poolpidulikult ja meestevahelise asjalikkusega, on isa temaga rääkinud vaid mõnel korral. Kord käskis isa tal partisanisalga nimel viia sõna kellelegi Vanguta küla mehele, kord ristteelt läbisõitvaid autosid ja tanke lugeda, kord...

Mis on isaga? Ta vaatab ühtsoodu aknast välja ning ta näol on hoopis kummaline ilme: rahutu, kõhklev ja sügavasti murelik.

Hetkeks pöördub ta Arno poole. Avab suu, et midagi ütelda, ohkab siis tasakesi ja keerab silmad jälle aknale.

Ka ema on taadi rahutust märganud. Ta astub isa selja taha ja paneb käed ta õlgadele. Isa silmitseb hetke poja ümarat, kõvasti päevitunud nägu, kandilist kõrget otsmikku ja selle kohal püsti seisvaid lühikesi juukseid. Siis viib ta silmad üles ema poole ja ütleb ebakindlalt, nagu kõheldes, kas tal on õigus niisugusest asjast rääkida:

«Meie Arno peaks ühe raske käigu ära tegema...»

Ena sõrmed suruvad tugevasti isa õlgu. Ta aimab, et see on midagi hädaohtlikku. Ega isa siis ilmaasjata kõhkle.

«Jah...» pomiseb memm laokil mõtetega.

Isa võtab emä käe oma pihku. Ta ütleb kiiresti, et ennast ja memme rahustada:

«Mul on kõik hästi läbi kaalutud... Teist võimalust ei ole...»

Ena vaatab Arnot pika pilguga. Selles on õrnust ja kurbust, hirmu ja lootust.

«No-jah...» sõnab ta teist korda. «Kui just muidu ei saa! Eks loodame, et...»

«Jah, loodame. Öieti: ma olen kindel, et kõik läheb hästi... Aga see päästab sadade sõdurite elu!»

Isa paneb käed lauale, vaatab üle selle Arnole silma ja küsib:

«Oled sa nõus Punaarmee abistama?»

«Olen!» noogutab Arno. Ta ei ole harjunud kõhklema, kui isa talle midagi teha usaldab. Küllap ta sellega juba hakkama saab. Isa niisugust ülesannet ei annagi, mis talle üle jõu käib!

«Olen!» noogutab Arno veel kord. «Mis mul tuleb teha?» Ta ronib põlvili pingile, kummardub kaugele üle laua.

Ja isa hakkab tasakesi ülesannet selgitama.

Kui päike on juba vaksa võrra silmapiirist kõrgemale kerkinud, lükkab Orumäe Arno õuevärava lahti ja laseb punasekirju lehma rohtunud tanumale.

Värv lüüakse kärmesti kinni ja Murka jääb arusamatult ning kurvalt selle pulkade vahelt Arnole järele vahtima. Ei ole niisugust asja enne juhtunud, et teda — Arno paremat kätt ja mõlemaid jalgu — poleks karja kaasa võetud!

Kohe värava taga hakkab Arno lõbusat viisi trallitama. Uhest küljest selleks, et Murka niuksumine kõrvu ei kostaks ja teisest küljest seepärast, et nõnda, lauluviis suus, läheb Arno Reedikuga karja igal hommikul. See teeb meele rõõmsaks nagu linnulaulgi metsas. Ja rõõmsat meelt on viimasel ajal otse hädasti vaja.

Arno seab pika rihma otsas kõlkuvat karjasepauna, kuhu emä pani võid, silku ja värsket leiva küljest lõigatud priske nuklotsa. Riidleb üleemeeliku Reedikuga... Ja eemalt helendav Ojajärve kaasik aina läheneb.

Täna töötab palav päev tulla. Ja seda nii mitmeski mõt-

tes... Kas või seepärast, et Murka sai koju jäetud. Ega nüüd pole muud, kui tuleb endal jalad selga võtta ja kergemeelse Reedikuga võidu lasta!

Kaasik tervitab Arnot lindude laulu, rõõmsa heleduse ja kaskede sahinaga. Siin on ilus. Arno arvates ilusam kui ühegi teise metsa all. Pole siin kuusiku süngust, männiku üksluist igavust, tammiku tõsidust ega segametsa umbseid tihnikuid. Aina valgus, heledus ja kergus...

Äkki Arno seisatab.

Kuskilt eemalt löikab hommikuselt vaiksesse õhku kuulipilduja terav valang, nagu meelde tuletades, et praegu on sõda.

Kohe ruttab Arno ettejõudnud Reedikule järele. Ta peast põgenevad algava päeva rõõmsad mõtted.

Ikka rohkem hakkab kõrv ja silm eraldama sõja tunnuseid: kahurite kauget müra, kaasiku tagant kostvaid automaatide valanguid, mürskude poolt rohukamarasse rebitud mustendavaid lehtreid.

Jõudnud kaasiku servast umbes kilomeeter kaugemale, ajab Arno kogu aeg sööma kippuvat Reedikut nii kiiresti, kui Reediku õõtsuv kõnd seda lubab, ilma lühemagi peatseta edasi.

Siin on ohutu. Siin võib kiirustada.

Järgnevad maitsvat mahlakat rohtu täiskasvanud lagendikud. Reedik ahmib kiiresti suutäie ja kõõritab rahulolematult sundija poole.

Tuleb minna üle metsavahe tee. Siin võib kohata sakslasi, kes veavad külast kaasiku servas asuvatele tulepunktidele laskemoona.

Arno laseb näljasel Reedikul lõpuks ometi sööma hakata.

Tasahiljukesti Reediku kannul kõndides ajab Arno teda kogu aeg samm-sammult metsatee poole.

Sõdureid kohates võib teha isa õpetust mööda kohtlase näo, et kas siis metsas enam loomi karjatada ei võigi! Ja kui aetakse minema, eks siis või silmakirjaks küla poole tagasigi pöörafa!

Metsatee läheneb.

Hakkab kostma paljude vankrite kolinat. Peitu pugeda pole kuskile. Ja nagu isa arvas: pole ka tarvis, sest Reedik on küllalt heaks maskeerimisvahendiks. Mis võib olla ilmsüütum, kui juhmi-võitu karjapoiss, kes oma lehmakondiga metsa mööda pahaaimamata ringi tõllerdab.

Puude vahelt lähenevad suured tugevad jämedate jalgade ja tuttsabadega hobused. Vankrid on koormatud mitmesuguste kastidega.

Esimese vankri järel peatuvad ka teised.

«Hei, sina seal! Katsu et sa kaod! Aru said!» hüüab pikk allohvitser saksa keeles.

Arno saab öeldud mõttest küll enam-vähem aru, kuid teeb mitte sõnagi taipama.

Sakslane tuleb vankrilt maha, tõukab Reediku pea Orula poole ja toob välja oma mõnesõnalise eesti keele tagavara:

«Khoju, khoju! Ruttu!»

Arno teeb algul totra näo, laseb suu pärani vajuda, pungitab silmi. Naeratab siis äkki ja noogutab ägedasti pead

Allohvitser peab veel vajalikuks selgitada:

«Hier: pauhh, pauhh!»

Arno noogutab jälle, tõmbab kartlikult küüru selga ja hakkabki Reedikut risti läbi metsa Orula poole ajama.

Voor sõidab edasi.

Arno viskab pilgu selja taha. Viimane vanker kadus puude vahele. Ta tõmbab Reediku pea jälle vasakule ja ajab ta kähku üle tee.

Looma samme vitsaga ergutades, tõttab Arno Reedikuga ikka sügavamale metsa.

«Juhtus heatahtlik tegelane olema...» naerab Arno mõttes. «Pauhh, pauhh... Khoju, khoju...»

Isa seletuse järgi peab ta varsti vasakule pöörduma. Kohe, kui see kolmeharuline kask eemalt paistma hakkab. Selles suunas olevat metsaservas kaitse võrdlemisi hõre...

Esimest korda tänase hommikupoole jooksul tunneb Arno, et ta süda hakkab kõvasti ja rahunult lööma. Kinnivõtmist ta ei karda. Aga nad võivad ta metsast välja kihutada. Annavad mõnele küla poole minevale sõdurile kaasa — ja siis on kõik otsas.

Arno vajub rusutud mõtetesse. Just siis kõlab:

«Seis!»

Hea, et tal on Reedik! Ärevuse varjamiseks hakkab ta looma vihaste hüüatustega paigale sundima.

Läheneb kolmemeheline patrull, piilkond või kuidas neid mehi nimetatakse.

Patrull räägib juba kurjemat keelt ja käsib silmapilk kogu oma «karjaga» siit kaduda.

Arno mängib jälle juhmi, laiutab käsi, pungitab silmi ja aina kordab nagu papagoi:

«Ich Orula, aber wo?»

Lõpuks saavadki sõdurid aru, et poiss on vist natuke oh-oh ja eksinud pealegi... Nad annavad talle suuna kätte ja Arno hakkab Reediku sabas sinnapoole vantsima.

Niipea, kui sõdurid on silmist kadunud, pöörab Arno Reediku pea jälle endisesse suunda ja kiirustab edasi.

Mets läheb tihedamaks. Varsti võib Reediku omapead jätta. Siin saab ennast juba varjata, metsaalune ei paista läbi nagu kaasikus. Pealegi ei usuks ka kõige lihtsameelsem sakslane, et üksik karjapoiss oma looma niisugusesse padrikusse ajab. Ka eksimise jutt kõlaks kahtlasena, sest nad on Orulast liiga kaugel.

«Reedik, sina oled oma ülesandega kenasti hakkama saanud... Nüüd jääd siia. Võib-olla me enam ei näegi... Aga noh, loodame kõige paremat,» vestab Arno mõttes oma kaaslasega ja paneb ta võsa vahele väikesele rohu-lapile kõide. «Kui tulen tagasi, siis võtan ka sinu kaasa. Ja läheme koju!» patsutab Arno Reedikule kaelale. «Noh, hüvasti siis!»

Reedik nagu saaks Arno jutust äru. Ta katkestab kaua-codatud söömaaja ning vaatab poisile hulk aega oma hale-date pungis silmadega järele.

Osavasti libiseb Arno tihnikus edasi. Ainult mitte kära teha! Võimalikult vähem ragistada ja kuivanud oksid murda!

Siit metsaservani on veel umbes kolmsada meetrit. Peaks ta ainult sinna kohta välja tulema, millest isa rääkis. Sinna oja äärde, kus tulepunkte on hõredasti. Ainult julgestuseks, kuna peajõud seisavad rohkem paremal, naaberkülaga tõttvaataval metsaserval, kus fašistid rünnakut ootavad.

Mida lähemale tuleb otsustav silmapilk, seda tugevamini hakkab Arno peas taguma üks mõte. See kordub ta meeltes nagu mingisugune päheõpitud laulusalm:

«Peaksin ma läbi pääsema! Peaksin ma läbi pääsema!»

Kostab lõikav vile. Siis prahvatab kuskil tagapool.

Arno haarab kätega kõrvust.

Mis see siis oli?

Kohe järgneb teine. Siis kolmas, neljas... prahvatus. Kostab murduvate okste raginat. Metsa äärest kajab erutatud saksakeelseid käsklusi.

Küllap Punaarmee suurtükivägi alustas metsaserva pommitamist!

Arno poeb tihnikusse ja viskub samblale.

Mida nüüd teha?

Ta võib omade rünnakust pihta saada! Kas oodata? Jah. Ega muud üle jää!

Peatselt kanduvad prahvatused piki metsaserva kauge- male. Vististi ei ole meie omadel täpselt teada, kus fašis- tide suurtükid ja kuulipildujad asuvad. Nad tulistavad metsa ääre reas läbi. Sedasama oli isagi rääkinud. Ja taadi tehtud kaart on neile hädasti vajalik!

Arno roomab kõrgete sõnajalgade varjus pikkamööda edasi. Siin on päris hämar. Päikeseniidid pääsevad ainult harva läbi tiheda lehe- ja okkakatuse. Ettevaatlikult pead tõstes näeb Arno eespool ikka selgemini heledat päikese- paistet. Tähendab: metsaserv ei ole enam kaugel. Vaevalt paar-kolmkümmend meetrit.

Mõne sammu edasi roomanud, kuuleb Arno hääli. Ta näeb, et otse ees askeldavad saksa sõdurid! On näha var- jendite mustavaid avausi. Veidi kaugemal, just puude piiril seisab maskeeritud suurtükk.

Ta on sattunud otse vaenlaste keskele!

Arno ei kaota pead. Midagi niisugust võiski oodata. Pole ju mõeldav, et kogu kardetav teekond läheb nagu tare põrandat mööda.

Tagasi ja siis poolkaares ümber patarei!

Arno võttis suuna eemal kasvavate sõnajalgade peale. Tee sinna oli mahalangenud tüve tõttu patareimeeste sil- made eest hästi varjatud.

Sõnajalad kasvasid laialt ja lopsakalt. Nad aitasid Arnot jälle tüki maad edasi.

Varsti kostis sakslaste askeldamine veel ainult hooti. Ja Arno otsustas uuesti metsaserva poole hoida. Aga enne tuli puhata! Peopesad, küünarnukid ja põlved olid mar- raskile kraabitud ning tihkusid tuimalt valutada. Vara- hommikune kastes metsaalune oli püksid ja pluusi eest- poolt päris läbi leotanud.

Kõige rohkem muret tegi karjasepaun. Roomamisel tik- kus ta alatasa tüliks olema. Küll püüdis Arno pauna sel- jale kõita, küll ümber kere sõlmida, aga ikka tuli ta lahti ja takerdus tihnikusse. Viimaks võttis Arno pauna kae- last, mässis rihma talle ümber ja pistis põue.

Tuli hakata jälle liikuma. Mida kauem teel oled, seda kauem oled ka hädaohus!

Arno roomas ja roomas, aga metsaserva ei tulnud ikka veel nähtavale.

Mida see siis peaks tähendama? Ega ta ometi eksinud ole? Võib-olla roomab piki metsa.

Ja Arno tundis, kuidas teda haarab hirmuga segatud ärevus. Mitte enda pärast. Oh ei! Enda ta räägib juba välja. Nii nagu isa õpetas: eksisin loomaga ära, panin ta sinna tahapoole kõide (kui ei usu, lähme vaatama!) ja tulin ise metsaserva otsima. Siis nägin sõdureid ja lasin hirmu pärast kõhuli... Ei, enda pärast ta ei karda, sest kaarti nad juba ta käest üles ei leia! Aga kui ta sisse kukub, jääb kaart viimata. Meie omad tulevad rünnakule ja palju punaarmee lasi saab asjata surma. Enne tuleks peidetud ja kogu aeg vaikselt luuravad fašistide tulepunktid kõik puruks tampida... Niisugune oli isa plaan.

«Kuidas siis on? Kas olen eksinud?»

Arno silmitseb ümbrust, vaatab päikest. Näib, et rahu-tuseks pole põhjust. Kõik peaks korras olema. Kogu aeg seisis päike veidike vasakul ja näe, seal ta on praegugi! Küllap siin see metsatukk ongi, millest isa rääkis. See, mis kaugele heinamaale ulatub. Vaata, kuidas ärevus võib vahest kartma panna...

Käte ja põlvede abil lohistab Arno end ettevaatlikult edasi. Sirutab käe, kõverdab põlve, varbad otsivad tuge... Tõuge. Jälle mõnikümmend sentimeetrit võidetud!

Nüüd tuleb kuulutada.

«Ei kosta midagi peale puude tasase kohina...»

Uuesti sirgub käsi ja puurib sõrmed samblasse. Siis kõverdub jalg...

Nii jõuab Arno viimaks metsaservale. Ta pea vajub kätele. Enam ei jõua!

Aga minut puhkust toob jälle jõudu juurde.

Ta kergitab ettevaatlikult pead. Jah. Oige koht. Ta lamab just selle, kiiluna heinamaad lõhestava metsatuka tipus, millest rääkis isa. Otse ees on ka leppade vahel vulisev Konnaoja.

Kõik on senini läinud paremast paremini...

Oma peidukohast näeb Arno, et veerjalt langeva heinamaa kõrgem serv on täis tipitud sakslasi. Hallikassiniste määrduvad laikudena lamavad nad oma varitsuspaikades automaatide taga. Umbes sada-sadaviiskümmend meetrit

kummalgi pool metsatukka seisavad palkide ja mullaga kaetud punkrid. Eks seal need kuulipildujad varitsegi.

Üle lageda paistab samasugune metsaserv nagu seegi, kus ta lamab. Isegi samasugune etteküündiv metsatukk tundub siinsele vastu sirutuvat.

Kuidas ka Arno silmi pingutab, ometi ei märka ta seal-pool vähematki elumärki. Mets nagu mets ikka. Vaikne, rahulik ja pisut salapärane, kes ei lase eemalt nii kergesti oma südamesse vaadata.

Aga et seal on Punaarmee, seda oli isa kindlasti teadnud.

Kuidas siis sinna pääseda?

Tõsi, mehi on siin hõredalt. Aga tarvitseb ühel sind märgata ja — kuul on nobe sulle järele tõttama! Tema eest juba niisama lihtsalt varju ei poe!

Ainsa pilguga oli Arnol selge, kuidas minna. Otsustamine oli seepärast kerge, et polnudki mitut võimalust, mida oleks vaja olnud vaagida. Oja! Tema leppadesse kasvanud kallastega säng! See viis siitsamast üle heinamaa — ja ulatus sealpool sinava metsani. Jah, isa arvas õigesti, et küllap Konnaoja on kõige parem tee.

Aegaviitmata libises Arno põõsaste tagant välja, roomas üle paarimeetrise timutiriba ja kadus oja kaldal leppadesse. Veel veidi valusat tööd küünarnukkide ja põlvedega — siis tundis ta enda ümber Konnaoja jahedat kiirevoolulist vett. Ta surus peod vastu kruusasegust põhja ning toetus sirgetele kätele. Nüüd ulatusid nina ja suu parajasti veepiirile.

Nii tulebki tal edasi minna: neljakäpukil, pea veest väljas.

Ja Arno hakkas liikuma.

Varahommikune jahe vesi oli esimesel hetkel mõnus, jahutas kuumavaid põlvi ja peopesi, peletas väsimust. Aga mida kauemini tuli temas liguneda, seda enam tõi ta liikmetesse külma tardumust. Nähtavasti oli eespool rohkesti allikaid, sest vesi muutus ikka kalgimaks, tundudes peatselt päris raudkülmana.

Kangekaelselt kobas Arno pead kuklas hoides piki oja edasi. Vastasolev metsaserv ei tahtnud ega tahtnud lähemale tulla. Näis nagu astuks ta koos Arnoga — ainult iga kord sammukese tagasi!

Arno lühikeseks lõigatud, harjastena püstiseisvaise juustesse oli vool kandnud kõrsi ja rohelisi kasve. Need

kleepusid näole nagu vastikud limused. Avatud, õhku ahmivad huuled oli külm vesi värvinud siniseks. Laugude vahele jäänud piludest helkisid justkui sätendama ihutud terasekillukesed.

Viimaks ometi hakkas eesolev mets lähenema! Kadus sinakashägune sakiline sein. Võis juba eraldada üksikuid tüvesid ja kroone. Läbi ojakalda leppade uskus Arno kor-raks isegi sõdureid märkavat.

Agas just siis haaras Arnot ainus suur soov: välja veest! Enam ei suuda! Järgmisel silmapilgul tarretab külm ta käed, kaela. Ta kukub siiasamasse silmili ja jääb, upub...

Pikemalt kaalumata, alateadliku hirmuga oja ees, tõu-sis Arno püsti ja tuikus liivasele kaldaribale. Ta nõjatus vastu kõvera lepa tüve. Riietest jooksis sorinal vett. Liiga kaua vees ligunenud jalad värisesis, tõrkudes keha kand-mast.

Tuikudes hakkas Arno edasi komberdama. Ta oli unustanud selja taga varitseva hädaohu. Ta ei püüdnudki end varjata. Niivõrd oli raudkülm vesi hävitanud kõik mõtted, kangestanud kõik soovid.

Agas iga sammuga näis eluvaim Arnosse tagasi tule-vat. Liikumine soojendas, vabastas mõtted kohutavast külmatundest. Mõistus muutus jälle võimeliseks tegelema ka millegi muuga peale külma tunnetamise.

Arno laskus kummargile ja püüdis joosta. Jalad kuu-lasid sõna alles õige vaevaliselt.

Korruga plaksatas midagi leppades ja silmapilk hiljem kostis automaadi tärinat.

«Mind lasevad...» tormas mõte läbi Arno pea.

Ta kummardus veel rohkem alla ja jooksis libedail kal-dakividel vankudes edasi.

Nüüd järgnes uus valang. Leppadelt pudenes lehti. Kal-daservalt lendas näkku kruusa ja mulda.

Agas ükski kuul ei tabanud. Ta jooksis tervena edasi. Vist takistas võsa vaenlasi täpselt sihtimast.

Jälle uus valang.

Arno komistas ja kukkus. Ta ei jõudnud käsi ette siru-tada, lendas peaga vastu kive ning jäi lamama.

Tulistamine lakkas. Küllap arvati, et sai pihta.

Vastasolevast metsatukast roomasid välja kaks rohelist pluusides ja pükstes sõdurit.

Juba libisesid nad üle kaldaveere ojasse. Seal, kümme-kond meetrit neist eemal lamaski tulistatu...

Meelemärkusele tulles leidis Arno enda jämedate laepalkidega muldonnist. Halli riidesse mähituna lamab ta kuuseokstega kaetud naril. Pea valutab, aga muidu on kehas mõnus soojus.

Ta tõuseb istukile ja märkab, et tal on seljas pikk sõduripluus. Tema ümber mässitud hallid riided on sineolid. Käsi kerkib tuikavale otsmikule. Sellel on side.

Järsku tunneb Arno, et miski puudub. Miski väga tähtis!

«Kus mu paun on?» hüüab Arno püsti karates. Sinelid kukuvad ta ümbert onni liivasele põrandale.

Otsekohe lähenevad kaks sõduririietes neidu.

«Mis on, mis on?» küsib üks neist sulaselges eesti keeles.

Arno unustab oma karjasepauna ja jääb neidu üllatunult silmitsema. Siis tuleb talle meelde, et kunagi oli isa rääkinud Punaarmee eesti väeosadest. Aga kuidas tema nende keskele sattus? Teda ju tulistati... Ümberingi vilistasid kuulid!

«Kus mu paun on?» nõuab Arno uuesti.

«Siin!» ulatab sanitar talle vettinud ja rohekate limaste veetaimedega kaetud karjasekoti.

«Ma tahan kohe minna kõige kõrgema ülemuse juurde!» Arno hää on tõsine ja nõudlik.

Sanitar naeratab.

«Ta juba ootabki sind. Käskis su kohe enda juurde tuua, niipea kui ärkad!»

Arnole antakse jalga säärikupüksid ning vööle suure pandlaga rihm.

Sõduririietes, kuid palja jalu — nii ta seisabki mõne minuti pärast keskealise sõjaväelase ees, kes kannab kahe triibu ja kolme tärniga paguneid. Ka komandöri elupaigaks on palkkatusega muldonn.

Ohvitser soovitab Arnol istet võtta.

Arno noogutab, paneb karjasekoti lauale ja hakkab seda kiirustades lahti päästma.

Komandör seisab käed seljal laua otsas ja jälgib huviga Arno kärsitut toimetamist. Peale «tere» ja «istu» ja «aitäh» pole nende vahel pikemat rääkimist olnud. Pais tab, et nad on ühte sorti: juttu aetakse ainult tarbeks. Praegu aga on kummalgi veel vara midagi ütelda, sest karjasekoti kallal askeldamine pole lõppenud.

Arno tõmbab paunast välja võitoosi, pikerguse silgu-

karbi ja lõpuks veel ühe ümmarguse lamedavõitu kastikese. Selle kaane pealt lahti krüvinud, võtab Arno kastist välja paraja leivakannika.

Sõjaväelase imestunud silmade all murrab ta kannika pooleks. Koos leivapuruga pudeneb lauale väike paberirullike.

Juba varem oli komandör käed seljalt laua äärel toonud. Nüüd kummardub ta uudishimulikult veelgi lähemale.

Hoolikalt pühib Arno rullikese leivapurust puhtaks, harutab lahti ja paneb ohvitseri ette lauale.

«Isa saatis!» sõnab Arno selgituseks. «See on sakslaste tähtsamate punktide plaan siin Orula küla juures. Isa ise tegi. Et teie suurtükid teaksid tulistada.»

Lõpuks lisab Arno uhkelt:

«Minu isa oli ka vanasti suurtükimees. Tema oskab neid plaane teha!»

Komandöri halliseguste vurrudega näos vilksatab heameel ja uudishimu. Ta tõmbab kaardikese enda ette ja uurib seda hulk aega hoolega. Siis nihutab ta lähemale laual lebava suure kaardi, kuhu on veetud siniseid ja punaseid looklevaid jooni ning rõngaid.

Arno näeb, et ohvitser võrdleb isa tehtud plaani suure kaardiga. Lõpuks tõstab komandör pea. Ta imestunud vaade peatub laua ääres püstiseisval sidemes peaga poisil.

«Kuidas su isa seda tegi?»

«Hiilis oma meestega metsa mööda ringi. Või jälle küsis inimeste käest.»

«Mis mehed tal siis on?»

«Isa on partisan. Neid on kokku viis meest.»

«Kuhu isa nüüd jäi?»

«Koju peitu. Sai öösel haavata. Käis seda äärmist patareid otsimas. Ja pidi sakslaste kätte kukkuma.»

Komandöril on kõik selge. Ta ei raiska küsimiseks enam ainsatki silmapilku. Võtab telefonitoru ja annab lühidaid ja järske korraldusi. Ta näeb rändab Arno isa tehtud kaardil ühelt fašistide tulepunktilt teisele. Lõpuks on komandöril kogu kaart sedaviisi läbi rännatud. Ta paneb telefonitoru ära ja topib piibu täis helepruuni narmalist tubakat.

Komandör läidab tikku ja pöördub siis Arno poole:

«See oli meile tõesti väga vajalik kaart!»

Piibu põlema popsunud, astub ta laua tagant Arno kõrvale, patsutab talle selga ja lisab:

«Varsti kuuled, kuidas fašistide tulepesasid tambitakse!»

Otsekohe tekib Arno silmade ette kujutlus sellest, kuidas ema putru tambib. Ikka mats! ja hulk kartuleid puruks. Mats! ja puruks!

«Kuidas sa siia jõudsid? Ja mis su nimi on? Minu oma on Arnold Kuusik.»

Varsti on suur ja väike Arno elavas jutuajamises. Seda katkestab vahetevahel ainult telefoni tungiv helin. Helistamistele vastates peab komandör jälle Arno isa tehtud kaarti uurima.

Ja siis see algab. Just samal ajal, kui Arno lõpetab kehakinnitamise.

Tulelöök fašistide asetusele. Nii ütles komandör.

Lakkamatu mürinaga kõnelevad kahurid sakslastele hirmuäratavat juttu. Kõnelevad sellest, et Orula küla on peatselt vaba, et fašistide näod kaotavad oma ülbed maskid ja tõmbavad ette hoopis teised: ehmunud ja ärevalt selja taha piiluvad.

Kõige suuremat paanikat tekitas sakslaste laagris see, et nõukogude kahurite tulelöögi alla sattusid just hoolasti maskeeritud ja igati salajas hoitud tulepesad. Nagu oleksid nõukogude luurajatel silmad, mis näevad läbi ka kõige tihedamast metsast ja kõige paksemast mullavallist!

Tulelöök lõppes. Metsast asusid koos tankidega rünnakule laskurid.

Lahing oli lühike. Sakslaste kaitse oli tillukese, leivakannikas peidus olnud kaardi abil puruks tambitud. Fašistid põgenesid varustust maha jättes või andsid end punktimest käed üleval välja tulles meie vägedele vangi.

Varsti pärast Orula vabastamist sõitis piki oja kallast üle lageda tumeroheline maastikuauto.

Autojuhi kõrval istus Arno, karjasepaun ja märjad riided süles. Seljas aga olid tal laia rihmaga võõtatud sõduripluus, rohelised püksid ja — üks sanitaridest-neidudest oli Arnole parajad säärikudki leidnud!

Masin jõudis metsaservani ja hakkas piki seda paremale liikuma. Varsti lõppes risusse kasvanud segamets ja algas kaasik.

Auto pööras kaskede alla ja ronis Arno juhatus mõõda

edasi. Mõnesajameetrilise rappumise järel arvas Arno, et nüüd võiks kinni pidada.

Autojuht panigi pidurid peale. Otsekohe hüppasid tagumiselt istmelt maha kaks automaatidega relvastatud sõdurit. Nemad pidid komandöri korralduse kohaselt Arnot saatma ja kaitsma. Metsas võis ju üksikuid põgenenud fašiste ümber hulkuda.

Arno ees, sõdurid järel, roniti üle murdunud tüvede, kahlati läbi sõnajalgade ja lükati kõrvale põõsad.

Aeg-ajalt Arno seisatas ja pidas aru. Jah, nad olid õigel teel!

Siis kostis otse eest imelikku ümisevat häält, mis näis nagu kaebavat halva kohtlemise üle.

Arno pistis jooksma.

Juba paistiski põõsaste vahelt Reediku luine selg. Ta oli end kinni mässinud, kuid polnud õnnkombel vist kellelegi silma puutunud!

Arno patsutas oma teekonnakaaslast kaelale, rääkis temaga hellitavalt ja päästis end okstesse kinnikeerutanud looma liikuma.

Veidi hiljem võis näha järgmist pilti: piki teed kihutab küla poole maastikumasin Arno ja ühe sõduriga. Kaugel tagapool järgneb neile aeglase ja rahuliku kõnnakuga teine sõdur, Reedik oheliku otsas.

See oli komandöri käsk: viia Arno kohe koju ema-isa ootava silma alla. Teine sõdur aga tulgu Reedikuga neile tasapisi järele!

SUREMATUSE HOMMIK.

R. Parve jutustusest «Põranda all»

Vastu hommikut kõmasid kijas rasked, kannuste kõlinalast saadetud sammud.

Ragisedes avanes kongiuks, lastes hämarasse ja madalasse ruumi kitsa valguseviiru.

Kari ohvitsere ja allohvitsere, täies paraadmundris, aumärgid rinnal, jäi rüsinal lävele seisma. Tooreste, jämedate näojoontega leitnant nõksatas korraks peaga ja nähvas järsult:

«Noh!...»

Kingissepp istus naril, käed põimitud ümber lõua alla

toeks tõstetud põlve, ja näis viibivat sügavais mõtteis. Alles mõne hetke möödudes kergitas ta aeglaselt pea, vaatas oma sügavate, läbitungivate silmadega süngelt põrnitsevale mundrimeeste jõugule, tõusis siis pikkamisi, astus raskelt ukse poole ja laskis vaikides oma käed raudu panna.

Kingissepa välimus oli kohutav. Pärast reeturi kaasabil toimunud vahistamist oli teda kaitsepolitseis ja komandantuuris metsikult pekstud. Üle ta põse jooksis pikk punetav haav, suunurka oli hüübinud tume veri. Vasaku käe peaaegu otsast kistud narmendava varruka alt paljastus teravanukiline, marraskil õlg.

Sõjaväelased tõmbusid ukse eest kõrvale ja lasksid vahialuse enda vahelt koridori.

Nad läksid aeglaselt läbi pika, nõrgalt valgustatud vanglakoja, laskusid alla järsust kivitrepist — tema, Kingissepp, rahulikult, pisut vaarudes ees, — hingeldav ja rüselev sõjaväelaste kari taga.

Väljas oli veel hämar.

Jahe tuul riivas paljapäise bolševiku kõrget, kumerat laupa ja tungis värskendavalt sisse avatud särgikaelusest.

Kingissepp laskis pilgul käia üle komandantuuri õue. Põlesid tuhmid laternad. Kogu hoov, mille keskel käivitati parajasti veoautot, oli sisse piiratud püssimeestest.

Ja nähes seda, heitis Kingissepp harjumuse kohaselt oma pea kuklasse. Ta huuled kõverdusid põlastavaks muigeks. Kogu jõhkraist peksmistest säilinud jõudu pingutades astus ta aeglaselt ja enesekindlalt veomasina poole, astus püstipäi ja väärikalt.

Kui ohvitserid tahtsid teda autole aidata, tõukas Kingissepp nende käed järsu liigutusega eemale ja ronis ise masinale. Robinal järgnesid talle sinna täagistatud püssidega sõdurid.

Mootor töötas pikkade urisevate tuuridega. Levis vänget bensiini lehka. Siis kostis õue hämarusest haukuv käsklussõna, auto vappus paigast. Kolisedes avanesid kahe poolega raudväravad.

Tuledeta masin sõitis inimtühjale Tartu maanteele, järel must tõldauto, tuubitud täis ohvitseri.

Raagus pärnade vahelt vilksatas mööda Sõdurite Kodu¹

¹ Kodanliku armee sõdurite kooskäämise koht Tartu maanteel nr. 64, kus ühtlasi «sõjakohus» pidas oma istungeid.

madal, lubjatud hoone. — Õhtul kell kuus oli Kingissepp seisnud siin silm silma vastu oma kohtumõistjate — sõjaväljakohtu erutatud ja asjaajamist kiirustavate valgete ohvitseridega... Kohtusekretär, puuderdatud, lillaka näoga kapten, luges siin vurinal ette ülepeakaela sepi-
setud «süüdistuse»:

«Sõjaväekohus... järgmises koosseisus... vaatas läbi süüdistusasja... alates 1918. aastast kuni käesoleva ajani... õhutanud rahvast ülestõusule... luues sel ots-
tarbel põrandaaluseid organisatsioone... levitades vast-
tavisisulist kirjandust...»

Katkendena mööduvad Kingissepa silme eest kohtu-
liku kometi üksikud pildid:

«Teie elukutse?»

«Eesti kodanliku valitsuse hauakaevaja!»

— — — — —

«Mida on teil kohtule avaldada?»

«Milleks kaubelda? Siin pole hobuste paristamine. Ma
tean, et teil on otsus juba ammu valmis. Teie olete timu-
kate kohus!»

— — — — —

«Teie viimne soov?»

«...Et eesti kodanluse võim rahva üle kiiremini
lõpeks...»

— — — — —

Tuledeta auto vappus mööda äärelinna auklikku teed.
Sirgelt istudes vaatas Kingissepp tummalt üle relvakand-
jate peade öösse.

Keegi sõdur pistis talle paberossi suhu. Kui see peo-
pesaga tuult varjates hakkas tikku krapsima, ümises auto
esimeses otsas kõssitav veltveebel rämedalt:

«Tuld pole talle tarvis. Seda saab ta varsti niikui-
nii!...»

Neljapäela-mees tahtis lisada veel mõne toore vai-
mukuse, kuid sõdurite tigidad pilgud sundisid ta vai-
kima.

Kingissepp tõmbas suitsu ahnete sõõmudega ja jälgis
ise avali silmadega inimtühja ümbrust.

Nad olid möödunud vanakraami-turust ja kasarmuist,
jätsid selja taha sõjaväehaigla pikad barakid ja viimased
tumedate aknaavadega üürikasarmud, üle mille vaju-
s vääneldes tselluloosivabriku korstna paks suits. Kusagil

kaugemal huilgas vedur. Sellele vastas raudteevahi lame-
dalt tuututav pasun.

Veltveebel ei suutnud end ikkagi talitseda.

«Viimse päeva pasun hüüab...» irvitas ta poolkuulda-
valt.

Keegi sõdureist kongutas ettepoole, kuid Kingissepp
surus ta oma õlaga uuesti istuma. Sirutades ette oma pea
ja puurides ähvardava pilgu üleajateenija segasessa
näkku, ütles mahalaskmisele viidav põrandaaluste juht
sügava rahuliku häälega:

«See vilets pasun ei kuuluta midagi. Aga tuleb aeg,
kus tõesti teiesugustele mundris verekoertele puhutakse
hukatuspasunat.»

Ta tundis korruga endas kümnekordistunud jõudu.
Viha, meeletu viha nende vastu, kes olid viinud võib-olla
sama teed pidi enne teda sadu töörahva vabadusvõitlejaid
hukkamispaigale, muutis Kingissepa tugevaks. Ja pöör-
dudes rohkem sõdurite kui autonurgas konutava paela-
mehe poole, kostsid üle tumeda automürina ähvardava
jõuga, peaaegu karjuvalt, surmamineja sõnad:

«Kohtupäev läheneb paratamatult! Siis ei ole halas-
tust! Midagi, mitte midagi ei unustata! Kõik on juba
ammugi kirja pandud. Tööliste verega. Rahumägi. Sea-
mäe raba. Veskimägi. Raadi kruusaaug. Saare-Kullimägi.
Naissaar. Irboska...»

Ta ahmis õhku ja tõstis vibutades üles oma aheldatud
käed. Vangiraudade kõlin saatis kommunisti vihaselt
ennustavaid sõnu:

«Oodake ainult! Varsti tõuseb vabaduspäike! Vastu
timukate tahtmist!»

JUMALAGA, RELVAD!

M. Kesamaa

«Meie ettepaneku mõte seisab selles, et kõik riigid teostaksid nelja aasta jooksul täieliku desarmeerimise ring et neil ei jääks üldse sõjapidamise vahendeid...»

N. S. Hruštšovi kõnest URO Pea-assambleel 18. septembril 1959.

On kasarm vaikne, viimne ses maailmas.
Ei enam noori siia kogune.
Ja kindralile viimast korda silma
veel vaatab tallist rännuhobune.
Ta vaatab talle viimast korda silma.

Ei ühtki tunnimeest. Ei käsiklust — rünnakule!
Ei paugu kahur, klõpsu püssilukk.
Ei lähe roodud enam läbi tule,
neid ees ei oota võit, ei oota hukk.
Ei lähe roodud enam läbi tule.

Ja taevast pilved saavad vabalt sõuda,
ei häiri lahinglennukite sõöst.
Nad võivad itta, võivad läände jõuda,
maa nende all on kumisemas tööst.
Nad võivad itta, võivad läände jõuda.

Maaemadel on vastu päikest palged,
on nende huultel kevadine hurm.
Kõik hommikud ja päevad neil on valged,
ei röövi nende poegi sõjasurm.
Kõik hommikud ja päevad neil on valged.

Nüüd jäägu, jäägu relvad jumalaga,
las mõistusega vaidleb vaim ja meel!
Suur inimkond ei leina relvi taga,
liig palju verd on olnud nende teel.
Suur inimkond ei leina relvi taga.

SAMMUV EKSKAVAATOR.

P. Rummo.

Kes tuleb, kes tuleb, kes tuleb seal vastu,
mis imelik hiiglane stepis küll astub?

Nagu veidike puhates kohapeal tammub,
siis jällegi edasi sammub ja sammub.

Maha vajutab kümnesüllased kingad, —
samm astutud, hiiglane mürinal hingab.

End aeglaselt ringutab kanali kaldal,
istub maha ja kergitab mõlemat jalga.

Nüüd hiiglane küll vist on tõsiselt näljas:
kael, sadakond meetrit, tal sirutub välja;

siis uriseb, savisse vajutab kihvad,
maapõue ta koonuga tungida ihkab.

Pea kõrgele sirutab — hoia ja keela! —
ligi kolmkümmend tonni ta korruga neelab.

Kuid vabandust! Laulik siin veidike luiskas:
ei neela, vaid suutäie maha nüüd puistas.

Nii hammustab aina ta hiiglaslik vägi —
kurakäele jääb kanal ja hüvale — mägi.

Siis jällegi veidi ta kohapeal tammub, —
uusi sõodamaid hiiglane otsima sammub.

SISUKORD

1. Talvelaul. M. Veetamm.	3
2. Ahjualune. Eesti muinasjutt.	4
3. Lugusid Heraklesest	7
4. Siga. J. Tamm	12
5. Siil. Fr. Tuglas.	13
6. Angerja teekond. A. Hint.	23
7. Mäger Urask. R. Roht.	37
8. Kevadel. D. Vaarandi.	46
9. Tööl. J. Parijõgi.	47
10. Leiba laenamas. T. Braks.	52
11. Volli valmistab üllatuse. V. Gross.	59
12. Matkalaul. M. Kesamaa.	63
13. Kadri. S. Rannamäe.	64
14. Kolm käitumisviisi. J. Piik.	69
15. Koidulaulik. A. Kriisa.	70
16. Ustav Ulo. J. Bergmann.	73
17. Rongi nr. 71 kütja. A. Kononov.	74
18. Karjasepaun. H. Pukk.	76
19. Surematuse hommik. R. Parve.	90
20. Jumalaga, relvad! M. Kesamaa.	94
21. Sammuy ekskavaator. P. Rummo.	95

Книга для чтения в 5-ом классе
На эстонском языке
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja V. Rummel
Tehniline toimetaja K. Einberg
Korrektorid E. Kask ja H. Peekmann

Ladumisele antud 13. XI 1959. Trükkimisele antud 20. I 1960. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 6. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 4,92. Arvutuspoognaid 5,32. Trükiarv 15 000. MB-00506. Tell. nr. 3644.

Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind rbl. 1.35

